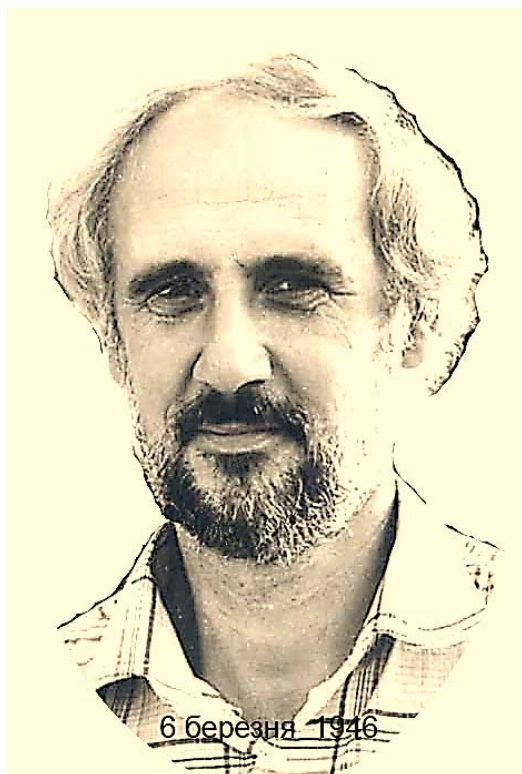

О. В. Ленський
Оскар-Герман Германович
Гансен
і
сумські музеї

О. Г. Гансен

УДК 069.5 : 7 (477.52). Гансен

Ленський О. В.

Ця книжка знайомить читачів з Оскаром-Германом Германовичем Гансеном науковцем, музейним працівником, збирачем художніх цінностей і історією сумських музеїв.

Л 33 Ленський О. В. Оскар-Герман Германович Гансен і сумські музеї – Суми: Власне видавництво Ленського О. В., 2019. – 274 с. іл. Видання друге.

© Передрук книжки, її частин і використання у Wikipedia без згоди автора заборонений.

Ленський Олексій Васильович, 2016

Вступ

Я никогда не принадлежал к той категории молодых людей, которые, имея излишек материальных средств, прожигали свою жизнь, вели роскошный образ жизни, тратили свои средства на прихоти, разгулы и т. п., одним словом, меня никто, по моему скромному образу жизни, не осмелился причислить к, так называемой, „золотой молодежи”, тратящей безумные средства на развлечения, ибо образ жизни моей ничем не отличался от жизни нормального среднего человека.

Оскар Гансен

В моїх попередніх 42-х книжках повернуті з забуття тисячі імен селян, цехових, промисловців, бізнесменів, купців, діячів культури, освіти, але серед них не було такої особистості як Оскар-Герман Германович Гансен. Інтерес до цієї особистості у сумчан пов'язаний з тим, що частина його колекції зберігається в Сумському художньому музеї.

Колекція Оскара-Германа Германовича Гансена розпорошена по різних музеях, але його колекціонування більше пов'язане з історією Києва і його ім'я часто згадується в контексті розвитку музеєзнавства і колекціонування. Частина його колекції представлені в наступних музеях: Національний музей історії України, Національний художній музей України, Київський музей російського мистецтва, Державний музей українського народного декоративного мистецтва України, Музей мистецтв імені Б. і В. Ханенків, Сумський художній музей, Одеський музей західного і східного мистецтва.

Кожна колекція зароджується, формується й живе строго індивідуально. Її склад, повнота і художня цінність залежать від

багатьох чинників: характеру збирача, його соціального становища, обставин життя, естетичних уподобань. Не останню роль відіграють також матеріальні можливості. Крізь призму кожного зібрання проявляється особистість колекціонера, його інтереси, естетичний смак, професіоналізм. Саме під таким кутом зору розглянемо колекцію й саму особистість колекціонера – Оскара Германовича Гансена. Його ім'я часто згадується в багатьох працях, що розповідають про історію Києва початку ХХ ст., його культурний розвиток, історію музеєзнавства й колекціонування.

Не омину я своєю увагою і його родину, а також інших людей, що траплялися на його життєвому шляху, подам історію музеїв міста Суми.

Перед початком роботи над черговою книжкою я завжди переглядаю інформацію, що є в інтернеті. Якого тільки невігластва там не побачиш. Я був вражений, коли спеціаліст Сумського художнього музею посилається на великого місцевого невігласа-краєзнавця про будинок Сумовської. В цього невігласа є моя книжка „Історія мистецтв Сумщини” ось звідти і його знання, але він ніколи не скаже звідкіля він взяв цю інформацію. В інших публікаціях наших журналістів допускаються такі дикі фантазування про О. Гансена, що важко навіть уявити. Я був приємно здивований статтею про О. Гансена провідного наукового співробітника Музею історії міста Києва Ольги Друг, але і в неї є теж певні помилки запозичені в публікаціях інших авторів. Її стаття і дала поштовх для написання цієї книжки, але я підняв всі архівні матеріали ДАСО пов'язані з О. Гансеном, його родиною, друзями і знайомими по м. Суми. Я суттєво доповнив її матеріали іншими архівними документами і світлинами художніх творів, що входили до колекції О. Гансена. Перелік інших використаних матеріалів я подаю в кінці книжки.

Якщо в ДАСО можна отримати інформацію, то проблематично виглядає праця в Сумському художньому музеї. Вони в свої

фонди таких як я не пускають і мають монополію на дослідження, але це є грубим порушенням законів про публічну інформацію.

Моя розмова з колишнім директором Сумського художнього музею Галиною Арефєвою дала певні результати, але мені не дали матеріали ті, що науковці музею скопіювали в Архіві державних установ. Зрозуміло, що я можу тільки скопіювати ті матеріал музею, що надруковані, але чи буде цей матеріал відповідати істині сказати важко. Кожен розуміє, що нюхати троянду чужим носом неможливо, але тут іншого способу розповіді про колекцію О. Гансена не існує. Я відслідковую публікації наукових працівників цього музею і бачу, як з плином часу вони змінюються, бо попередні публікації були звичайнісінькою дурницею. Боюсь, що і на цей раз історія, з їхніми публікаціями, буде така сама.

Ця книжка своїми архівними матеріалами похоронить багато міфів, що гуляють інтернетом і створених нашими журналістами, науковцями, краєзнавцями та іншими невігласами. Не можна було не дати реального погляду на історію створення нашого художнього і краєзнавчого музеїв.

Гансени в Петербурзі

В 1874 р. архітектором В. А. Кенелем в Петербурзі, будинок № 26, по Невському проспекту був перебудований. Замовником став новий власник ділянки норвезький підприємець Г. І. Гансен, який придбав його 18 червня 1870 р., але виникли перепони, бо діяла заборона Сенату на перебудову до закінчення справи по спадку попереднього власника Лубьє. Присяжному повіреному Володимиру Миколайовичу Герарду разом з міським кредитним товариством вдалося залагодити справу, після чого Гансен зміг приступити до будівництва.

Будинок мав цікаву попередню історію. Перший триповерховий цегляний будинок на розі Невського проспекту і Малої

Конюшеної вулиці був побудований у 1776-1777 роках для камер-кур'єра, полковника П. П. Трунова. У 1783-1818 рр. тут мешкав архітектор Л. Руска.

Наступним власником садиби на 1802 р. став ювелір Ж. П. Лубьє. Між Лубьє і власником сусіднього будинку по Невському проспекту, №28 аптекарем Імзенем довго йшов спір за стіну, що ділила два будинки. Після смерті ювеліра будинок дістався генеральному консулу Швейцарії Л. Ф. Лубьє. Після Лубьє садиба належала академіку архітектури Юлію Йосиповичу Дютелю і французькій підданій Доротеї Федорівні Барро. Між Дютелем і колезьким радником Костянтином Антоновичем Мушинським була укладена угода, згідно якої Мушинський орендував тут квартиру на другому поверсі по „Невському в десять, по Малой Конюшенной в два и со двора в пять окон, с особым сараем для дров и общим чердаком, ледником и прачечною, - сроком на 10 лет, начиная с 1 января 1866 года... Сверх сего в распоряжении Мушинского передается особый сарай, занимаемый вещами покойного Лубьє. В этом сарае Мушинский устраивает конюшню с помещением для экипажа. Мушинский имеет право за свой счет устроить железный или чугунный зонтик вроде балкона над входными дверями с Невского проспекта во всю ширину тротуара. На этот зонтик допускаются вывески одного лишь Мушинского (пока он арендует квартиру). Кроме того, в четырех комнатах (снимаемых) Мушинский обязуется сделать паркет, провести в квартиру газ из домового газометра, дать на всю квартиру обои. Всё остается в пользу домовладельца, а за Мушинским остаётся право аренды на 10 лет.

В случае, если в квартире устраивается Мушинским Банкирская контора, другая допущена быть не может, а над окнами и между окнами квартиры Мушинского никаких чужих вывесок допущено быть не должно. В случае перехода дома к другому владельцу

Мушинский сохраняет за собой право полного действительного квартиронанимателя”.

Після смерті Ю. О. Дютеля його частина перейшла Луїзе Доротеї Барро.

8 квітня 1869 року нотаріус Павло Сергійович Корнєєв завірив купчу по якій садиба перейшла у власність французькому підданому Домініку Йосиповичу Ріва. В червні Ріва подав у Кредитне товариство заяву під залог майна. Був складений опис будинку. В ньому зазначалося, що з боку Невського проспекту будинок мав три поверхи, а з боку Малої Конюшеної – два. З боку Невського проспекту був балкон і намет над входом. Там же був дубовий внутрішній тамбур з дзеркалами. В обох частинах були парадні і чорні сходи. На подвір'ї були флігелі в два і три поверхи. В них був фотографічний павільйон. На першому поверсі були торгові ряди. Здавалося в оренду 20 квартир, серед орендарів був і художник Гофферт.

Перебудова будинка почалася в червні 1874 р. після купівлі будинка Г. І. Гансеном по проекту архітектора Василя Андрійовича Кенеля. Будинок став п'ятиповерховим з фасадом в стилі еклектики. Разом з головним будинком були перебудовані і дворові флігелі. Це був перший будинок в Петербурзі з вітринами на два поверхи. Перші два поверхи займали магазини і офіси.

Серед магазинів були: „Братів Бут”, „капелюшного фабриканта Фішера”, ювелірна фірма „Ганн і К”. Оренда квартир коштувала від 400 до 3 600 крб. за рік. Оренда торгових приміщень коштувала від 1 500 до 5 000 крб. Щороку Герман Гансен отримував чистого прибутку по 42 128 крб. Кредит в сумі 150 000, виданий 20 червня 1875 року, був повернутий в жовтні 1883 р.

20 грудня 1881 року в виставковому залі дома Германа Гансена демонструвалася картина М. Г. Сухоровського „Нана”, написана за мотивами твору Еміля Золя. Демонстрація картини відбувалася вперше з електричним освітленням ввечері. 10 лютого 1886 р. тут

з успіхом пройшла демонстрація іншої картини Сухоровського „Марія Магдалина”.

Офісні приміщення будинку Гансена орендували різні банки. До першого липня 1888 року тут працював Російський для зовнішньої торгівлі банк. Від нього частково збереглися елементи інтер'єрів і банківське обладнання. Тут же була контора акціонерного товариства „Объединенное шведское электричество”, Азово-Донський, Московський, Фінляндський банки, банкірський будинок братів Рябушинських.

У 1882-1891 рр. в будинку №26 працювала перша в Росії телефонна станція, влаштована американською компанією „Белл”. Згідно контракту, американці володіли станцією 20 років, а потім вона була передана місту. Спочатку вона мала 128 абонентів на семи магістральних лініях.

З 1896 р. будинок належав братам-нащадкам Германам. Там працював магазин годинників „Г. Мозер і К.”, фінляндській меблевий салон, тютюновий магазин фабрики „Лаферм”, зубна лікарня (стоматологія).

В якості реклами магазину на фасаді висів вуличний годинник.

Після 1911 р. в будинку Гансенів працював ювелірний магазин члена ради шведської церкви Святої Катерини А. Тилландера.

У 1912 р. архітектором Карлом Карловичем Шмидтом був змінений фасад двох нижніх поверхів.

Після 1917 р. в будинку Гансена знаходилося консульство Фінляндії, працювали магазини. З 1930 р. тут розташовувалося консульство Великобританії, а з 1945 р. – інститут „Ленгіпроінжпроект”. У 1993 р. будинок окупували різні банки. Виключенням був спеціалізований нотний магазин.

Народження Оскара-Германа Германовича Гансена

Російський мистецтвознавець А. П. Баніков подав коротку інформацію про О. Гансена, але без дат життя.

Оскар-Герман Германович Гансен народився 18 лютого 1881 р. в Петербурзі, охрещений вдома 14 квітня того ж року пастором Гофрелем. Мате Гансена – Хеленою Августівною Віттерсгейм, хрещені батьки – Вільгельм-Фредер Келель, академік та Амалія-Олена Шмідт.

Скоріш за все, його мате належала до шведської громади Петербургу, що мала свою церкву – Євангелично-шведську церкву Св. Катерини, освячену ще за часів Катерини II. Саме звідси Гансену було надано метричне свідоцтво про народження й хрещення (ДАК. – Ф. 16, оп. 464, спр. 2185, арк. 6).

Його записали до купецького стану, як петербурзького 2-ї гільдії купця. Оскар Гансен родився позашлюбною дитиною й був усиновлений своєю матір'ю з дозволу імператора Миколи II Петербурзьким окружним судом в 1903 р. На той час його мати, Олена Августівна, одружилася з інженером шляхів сполучення Якимом Адольфовичем Сумовським, який не заперечував проти усиновлення, тим більше, що дітей у шлюбі подружжя не мало. Із документів, датованих 1919 р. ми

дізнаємося зі слів Оскара Германовича, що на цей час батько його помер, брат (мабуть, по батькові) проживав у Норвегії, а матір жила окремо в Сумах.

Роки навчання Гансена

Оскар Гансен навчався спочатку в приватній гімназії К. Мая, а потім у Петербурзькій 5-й гімназії, де успішно здав іспити на атестат зрілості у червні 1901 р. У вересні 1902 р. – травні 1904 р. О. Гансен навчався на економічному відділенні Петербурзького політехнічного інституту, а з серпня 1904 р. став студентом юридичного факультету Петербурзького університету. У Петербурзі він мав власний будинок на Невському проспекті, 26; саме ця адреса вказана у проханні Гансена на ім'я ректора Київського університету Св. Володимира про переведення його на юридичний факультет цього навчального закладу. За адресною та довідковою книгою «Весь Петербург» на 1905 рік, подаються дані на Гансена Германа Федоровича, пастора лютеранської церкви Св. Анни, а також, за адресою Невський проспект, 16-26 вказані два домовласники: Карл і Оскар Германовичі Гансени. Поки що не маємо більше документів, які б могли підтвердити, що пастор Герман Гансен і Карл Германович Гансен – рідня (батько і брат) Оскара Гансена.

Мотивом переведення до Київського університету О. Гансен називає переїзд родичів до Києва. Скоріш за все, це пов'язано з розміщенням контори правління Товариства Велико-Бобрикського цукрового заводу в Києві (вулиця М. Підвальна, 14). Директором-розпорядником якого була Олена Августівна Сумовська (Віттерсгейм), мати Гансена.

В-Бобрикський цукровий завод

У 1882 р. в друкарні Харківського університету вийшла книжка К. П. Щелкова „Историческая хроника Харьковской губернии”. Там ми знаходимо наступне повідомлення.

1701. Изъ вотчинной грамоты, писанной 10 февраля, видно, что сумской подков. Андрей Кондратьевъ купилъ у сумского же жителя Андрея Бондаря «дикое поле» по рр. Бобрику и Бобричу сум. у. и заселилъ Бобрикъ въ 1699 г. (Ф. Ц, 373).

Звичайно, що це було не перше заселення цієї землі. Археологи там знайшли два курганних могильника і поселення раннього залізного віку.

Від нащадків Кондратьєвих садиба перейшла до Єлизавети Рахманової, а потім до Марії Дмитрівни Апраксіной (дівоче прізвище Рахманова). З 1809 р. там працювала суконна фабрика. У 1816 р. на фабриці працювало 62 робітника і виробила вона 3690 аршин тканини.

У 1815 р. з нагоди перемоги над Наполеоном Григорій Рахманов заклав парк, що існує і нині. У 1851 р. фабрика випустила продукції на 80 тис. крб. На 1860 р. у Великому Бобрику мешкало 1935 чоловік і було 115 дворів. На рік у В. Бобрику проходило 4 ярмарки. Сама садиба у В. Бобрику відома з 1718 р.

Велико-Бобрикський цукровий завод знаходився у с. Великий Бобрик, неподалік Сум, тоді Харківської губернії. Велико-Бобрикський цукрозавод був одним із найстаріших в Харківській губернії, створений ще в 1850 році. З „Географічного словника Російської імперії” Семенова на 414 сторінці ми дізнаємося, що на 1860 р. завод випустив 9 тисяч пудів цукру піску на суму 64 тис. крб., на заводі працювало 310 робітників. З „Пам’ятних книжок Харківської губернії” ми дізнаємося за орендарів цукрового заводу у с. В. Бобрик. Спочатку завод орендувало товариство „Роттермунд і Вейссе”. На заводі перероблялося 100 000 пудів сахарного піску на рафінад всього на 600 тис. крб. сріблом. На заводі працювали: 1 майстер, 2 заступника майстра, 1 механік, 1 мідник, 46 чоловіків, 46 жінок, підлітки з яких 58 хлопчиків і 10 дівчат. Завод мав 3 парових машини і 7 паровиків. Орендатори для отримання добрих прибутків були змушені

вдосконалювати виробництво. У 1894 році почалося виробництво на новому заводі, який орендували Гансен і Сумовська. Статут акціонерного товариства Великобобриського і Грібіниківського заводів було затверджено 17 лютого 1895 р. Акціонерний капітал складав 450 паїв (ЦДІА СРСР, Ф. 32, оп. 1, спр. 1474, с. 13.). На момент оренди О. Гансеном і Оленою Сумовською завод рахувався за Марією Дмитрівною Апраксіною (дівооче прізвище Рахманова) з річним виробництвом 30 тис. крб. Завод мав 9 парових машин загальною потужністю у 265 к. с.

Ніхто глибоко і досконально не вивчає архівні документи і в самих поважних дослідників (в тому числі і в Ольги Друг) фігурує граф М. Д. Апраксін. На 1909 р. до складу правління товариства орендарів входили Сумовська і Гансен. На 1914 р. його власник - графиня М. Д. Апраксіна. Фірма орендувала Велико-Бобриський і Гребіниківський цукрозаводи Харківської губернії. Особистий склад правління Товариства на 1914 р. був таким: О. А. Сумовська, О. Г. Гансен та О. Кунцевич. Директор-розпорядник – О. А. Сумовська. Річне виробництво становило 134 тисячі пудів цукру-піску. З першого червня 1915 р. орандарем заводів у В. Бобріку і Грібіниківці стає Іван Павлович Харитоненко, студент Московського університету. В реаліях заводом управляла контора фірми „Харитоненко з сином”. У 1916 р. капітал заводу складав 135 743 крб. В ДАСО (Ф. 18, оп. 1) є 6 маленьких справ по В-Бобриському і Гребіниківському заводах. В справі під 4-м номером ми знаходимо склад контори В-Бобриського заводу: Міщенко П. Г. – бухгалтер, Новицький Г. А. – касир, Бочаров В. В. – помічник бухгалтера, Веригин М. Н. – переписувач, Лебрехт Л. В. – механік, Вітковський Г. Д. – доглядач подвір'я, Пражмовський Г. А. – практикант, Залавський Д. Ф. – магазінер (завідувач магазину), Суботин Г. І. – помічник бухгалтера, Пеньковський Р. І. – бухгалтер, Дибізбанський Ц. Ф. – помічник бухгалтера, Балиновський А. Г. – помічник (кого невідомо), Пекарський А. С. – переписувач, Семерня Н. П. –

конторник, Аристаф'єва В. Н. – телефоністка, Грибцов Г. М. – переписувач, Братков Н. І. – (невідомо хто він).

Гансен у 1915 р. купив у повну власність цукроварню при селі Рубіжне Харківської губернії

Вознесенська церква

Великий Бобрик. За 100 метрів від Вознесенської церкви був цукровий завод. Тоді він міг давати прибутки і орендарям і власникам, а тепер і сліду від нього не лишилося.

У Великому Бобрику Марія Дмитрівна Апраксіна мала чавуноливарний завод, який виготовляв різні вироби для цукрових заводів і молотарок. Заснований завод був у 1849 році. Завод мав вагранку і локомотив. Завод випускав 4 000 виробів у рік на 8 000 крб. сріблом. На заводі працювало 30 чоловіків і два підлітки.

Цегельний завод теж належав Апраксиній. Завод випускав 500 000 цегли на рік за ціною 4 крб. за тисячу.

Водяний млин теж належав Апраксиній. Марія Дмитрівна Апраксіна допомагала матеріально школам м. Суми за що від управи отримала подяку разом з іншими благодійниками.

Зараз я подам вам деякі архівні матеріали за Великий Бобрик.

Філарет

Історико-статистичний опис Харківської губернії

...Кроме чудесного действия, произведенного над помещиком Николаем Алферовым, в 1817 г. совершилась милость Божия над помещицей села Великого Бобрика генерал-майоршей Елизаветой Рахмановой. Будучи одержима жестокой болезнью, она, наконец, лишилась слуха и языка. В этом положении она просила бывшего в то время священника их слободы Тимофея Лободовского принести в село Бобрик Ченстоховскую икону Божьей Матери. Когда при внесении её в село стали трезвонить, больная услышала звон колоколов, но при внесении иконы в дом сама встала с одра уже несколько дней по слабости и бессилию не оставляемого, и став на колени, начала вслух при пении молебствия, читать молитвы.

Слобода Бобрик

На реке Бобрике в 22 верстах от города Сумы, называемая в отличие от деревни Бобрика, Великим Бобриком.

По царской вотчиной грамоте 1701 года февраля 10 видно, что в 1700 году полковник Андрей Герасимович Кондратьев купил у сумского жителя Федора Бондаря дикое поле 365 четвертей, черного леса 67 десятин и сенные покосы по речкам Бобрику и Бобричку. В переписи 1732 года сказано, что Бобрик населен на земле жалованной в 1699 году.

По делам видно, что в 1743 году при Бобрицкой Николаевской церкви (зараз Вознесенська) были уже два священника. В мае 1702 года овдовевшему священнику Бобринской Николаевской церкви выдана была м. Авраимом епитрахильная грамота на право совершать священнослужение в той же церкви. По словам местной памяти, первый Бобринский храм существовал в Бобрике 50 лет, второй 56 лет и по ветхости обращен в кладбищенский, но стоит еще и поныне. По этому народному счислению основание первого Бобрицкого храма падало бы на 1712 год: но известен Бобрицкий священник 1702 года. Итак первый храм построен здесь в 1699 году, когда совершен акт покупки Бобрицкой земли.

По переписи 1732 года в селе Бобрике школа и 228 душ муж., в деревне Бобрике 246 душ муж., в деревне Гребениковке (поселенной лет тому 70, следовательно в 1662 году) – 186 душ муж., в деревне Юсуповке 128 душ муж., а всего 778 душ муж. по ведомости генерального межевания 1785 года в Великом Бобрике сего деревнями показано 1421 душ муж., 1345 жен. при 9127 десятинах земли Андрея Андреевича Кондратьева.

Каменный храм в Бобрике с тремя престолами заложен в 1822 году генерал-поручицей Елизаветой и сыном её, тайным советником Рахмановым; великолепный храм с массивными колоннами другими иконами, из которых некоторые писаны в Италии, освящен в 1851 году преосвященным Филаретом.

В приходе Бобрицкой церкви, принадлежащей по новому штату к 3 классу, состоит 1781 муж. душ, 1815 жен. Прежде было: в 1730 году 770 муж., 737 жен., в 1750 году 890 муж. 850 жен., в 1770 году 1210 муж., 1135 жен., в 1790 году 1360 муж. 1370 жен., в 1810 году 1429 муж., 1428 жен., в 1830 году 1621 муж. 1642 жен. душ.

Білгород-Сумська залізниця

Чомусь в Інтернеті гуляють дурниці, що Білгород-Сумська залізниця створена з ініціативи Юсупова і Терещенка або, що в кінці ХІХ ст. П. І. Харитоненко став ініціатором створення Белгород-Сумської залізниці, яка обслуговувала його цукрові заводи. Загальні відомості про дорогу ми знаходимо в словнику „Брокгауза і Єфрона“, том 86. „Белгород-Сумская железная дорога соединяет г. Белгород (Курской губ.) со ст. Басы по Харьковской-Николаевской жел. дор. (ветви Харьков - Ворожба), длина 139 в. Дорога выстроена в 1901 г. и принадлежит акц. общ., которому выдана концессия на 85 лет (до 1986 г.), с правом казны выкупить дорогу в 1923 г. Сооружение дороги обошлось в 6 876 200 руб. (по 49 469 р. на 1 вер.), сумма эта покрыта выпуском не гарантированных правительством акций на 2 100 000 р. и облигационным займом в 4 776 200 руб. Движение открыто в 1901 г. Дорога в одну колею; общая длина пути, со служебными, станционными и разъездными путями 162 вер. Станций 9, в том числе ст. Басы, общая с Харьковской-Николаевской железной дорогой”.

Починалася дорога біля роз'їзду с. Бездрик (іноді пишуть від станції Басы), йшла до с. Залізняк. Від с. Залізняк відходила Апраксина гілка до с. В-Бобрик. До сіл Юсупівка, Грязне, Рибіця, Угроїди, Славгород йшла вузькоколіяка.

Пишуть, що керував цими роботами Яким Адольфович Сумовський. Нижче ви побачите документ де сказано, що головним інженером по будівництву дороги призначено

дворянина Костянтина Карловича Іокиша, що мешкав в Сумах. Спорудження магістралі велося швидкими темпами і вже 2 серпня 1901 р. по ній пройшов перший потяг. Пишуть, що керівництво Білгород-Сумської залізниці з 1903 р. розташовувалося в Сумах в будинку Сумовської. Дійсно, один з тут представлених документів був посвідчений у 1902 р. в будинку Миколи Олексійовича Суханова, де правління дороги орендувало собі приміщення. Тоді будинок ще не належав Сумовській. В садибі Суханова було декілька будинків і в якому було правління залізниці сказати важко. З якого періоду почало працювати в Сумах правління залізниці сказати точно неможливо, бо відсутні документи, але місцевий нотаріус Іванов посвідчував документи залізниці з 1899 р. З 1907 по 1909 р. Гансен - член ревізійної комісії, а з 1909-го - директор правління Товариства Белгород-Сумської залізниці. В правління входило декілька директорів, але якогось головного не було. Який був склад директорів у 1909 р. я сказати не можу, бо документи за цей період в ДАСО відсутні.

Я звик завжди писати свої книжки виключно мовою документів. В фонді 674, Оп. 1, Спр. 1, є „План земель отчуждаемых из ведения крестьян и собственников села Томаровки Курской губернии”. В цій справі ми знаходимо декілька цікавих документів які я представляю вашій увазі, а потім прокоментуємо їх, і поставимо в цій історії крапку.

Ф. 677, Оп. 1, Спр. 1, С. 39

Мова оригіналу

Милостивый государь Виктор Дмитриевич

На основании параграфа № 18 Высочайше утвержденного в 16 день июня в 1898 года устава Общества Белгород-Сумской железной дороги, означенное Общество пользуется при сооружении дороги, правом законного отчуждения и занятия недвижимых имуществ, необходимых для всех вышеупомянутых сооружений, устройстве и их принадлежностей.

На основании изложенного в силу доверенностей, данной мне, с правом передоверия Правлением Общества Белгород-Сумской железной дороги и явленной у С. Петербургского нотариуса Андреева 15 февраля 1899 года по реестру за № 1681, сим уполномочиваю вас приобретать на имя Общества под устройство всех его железнодорожных сооружений с их принадлежностями, руководствуясь 575-608 ст. ст. т. X. ч. 9-ой свод. закон. Гражд. Изд. 1887 года, в полную собственность, где встретиться надобность земли, воды и другие необходимые имущества, потребные под постройку линий, по добровольному согласию с частными владельцами, также казенными, общественными, городскими, сельскими и духовными управлениями, равно, где встретится надобность приобретать.

По добровольному же согласию права участия частного в пользовании чужим имуществом, вечном пользовании водой из чужих источников, рек, озер, прудов для надобности вышеуказанных линий; буде, по техническим условиям и в видах безопасности, потребуются сносить соседние постройки, то приобретать таковые в полную собственность Общества или входить в соглашение с владельцами относительно сноса таковых строений.

В случаях невозможности соглашения, просить об отчуждении земли и других имуществ, составляющих принадлежность её, установленным законом оценочным порядком (ст. ст. 580 и последующим т. X. ч. 1. зак. гражд.), присутствовать при составлении описей и оценок и наблюдать за правильным производством таковых; изъявлять на оценку удовольствие или неудовольствие, ходатайствовать о вводе во владение приобретенным имуществом. Ввиду сего уполномочиваю вас совершать на имущества отчуждаемых под устройство выше означенных линий и принадлежность к ним, а равно на земли временно занимаемые, или же на те, на которые устанавливается право участия частного, всякого рода акты, укрепления, соглашения и сделки крепостным, явочным или домашним порядком, при чем о всякой совершаемой сделке Вы имеете

сообщить в течении 7 дней со дня совершения; подавать во все административные места и в иные учреждения, а также должностным лицам всех ведомств всякого рода прошения, заявления, протесты и жалобы как частные, так и апелляционные; являться по вызову в суды в качестве поверенного от Правления Общества Белгород-Сумской железной дороги по всем делам касающимся отчуждения; предоставлять совершённые акты на утверждение подлежащих мест, получить под расписку утвержденные крепостные и другие акты и сделки; производить собственникам следуемые им платежи за земли, вознаграждения за убытки и перенос построек или вносить таковые в оценочные комиссии и казначейства, что Вы на основании сей доверенности законно учините в том я и Правление Общества железной дороги Вам верим; спорить и прекословить не будем.

Доверенность эта принадлежит дворянину Виктору Дмитриевичу Михайлову. По доверенности Правления Белгород-Сумской железной дороги главный инженер по постройке дороги, дворянин Константин Карлович Иокиш, тысяча восемьсот девяносто девятого года, марта 8 дня. Доверенность явлена у меня Митрофана Ивановича Иванова, сумского Нотариуса в конторе моей, находящейся в Харьковской губернии, в городе Сумах, 1-й части, по Соборной улице, в доме № 2.

Поверенным Правления Общества Белгород-Сумской железной дороги главным инженером по постройке означенной дороги, дворянином Константином Карловичем Иокишем, живущим в городе Сумы, предъявившем в подлиннике, его имя, доверенность, данную ему Правлением поименованной дороги в лице Директоров онаго: Инженера Иоакима Адольфовича Сумовского, С-Петербургского 1-ой гильдии купца Маврикия Леонтьевича Балабанова и титулярного советника Николая Карловича Флиге, явленную у С-Петербургского нотариуса Андреева 15 февраля 1899 года за № 1681, действующим в пределах той доверенности, по праву передоверия, лично мне известным и имеющим законную правоспособность к совершению актов. Причем я, Нотариус, удостоверяю, что

доверенность эта в моем присутствии собственноручно подписана сим господином Иокишем, которому 137 ст. Нотар. Полож. объявлена по реестру № 718. Нотариус М. Иванов. Печать Нотариуса синяя.

Я, ниже подписавшийся, удостоверяю верность этой копии с подлинником её представленный мне Митрофану Ивановичу Иванову, Сумскому Нотариусу, в конторе моей, в городе Сумах, 1-ой части, на Соборной улице в доме № 2 поверенным Правления Общества Белгород-Сумской железной дороги Дворянином Виктором Дмитриевичем Михайловым, живущим в городе Сумах, предоставлением мне Нотариусу в подлиннике доверенность явленную у меня Нотариуса 8 марта сего года по реестру за № 718, данную ему Михайлову, поверенным поименованного Правления означенной дороги главным инженером по постройке той дороги, дворянином Константином Карловичем Иокишем, в силу доверенности, данной ему Иокишу, Правлением поименованной дороги, в лице Директоров оного: Инженера Иоакима Адольфовича Сумовского, С-Петербургского 1-й гильдии купца Маврикия Леонтьевича Балабанова и Титулярного Советника Николая Карловича Флиге, явленной у С-Петербургского Нотариуса Андреева 15 февраля сего 1899 года под № 1681. При сличении мною этой копии, с подлинником, в последнем подчисток, приписок, зачеркнутых слов и никаких особенностей не было. 1899 года, марта 13 дня. По реестру № 797.

Нотариус Иванов подпись

Стр. 75.

Милостивый государь Николай Георгиевич

На основании доверенности, выданной мне с правом передоверия Правлением общества Белгород-Сумской железной дороги явленной у С-Петербургского Нотариуса Баллас 1 февраля сего года по реестру 761, действующим на основании

параграфа 18 Высочайше утвержденного в 16 день июня 1898 года устава того Общества я сим уполномочиваю Вас приобретать на имя Общества под устройство всех железнодорожных сооружений с их принадлежностями, руководствуясь 575-608 ст. ст. т. X. ч. 9-ой свод. закон. Гражд. Изд. 1887 года, в полную собственность, где встретиться надобность земли, воды и другие необходимые имущества, потребные под постройку линий, по добровольному согласию с частными владельцами, также казенными, общественными, городскими, сельскими и духовными управлениями, равно, где встретиться надобность приобретать по добровольному же согласию права участия частного в пользовании чужим имуществом, вечном пользовании водой из чужих источников, рек, озер, прудов для надобности вышеуказанных линий; буде, по техническим условиям и в видах безопасности, потребуется сносить соседние постройки, то приобретать таковые в полную собственность Общества или входить в соглашение с владельцами относительно сноса таковых строений. В случаях невозможности соглашения, просить об отчуждении земли и других имуществ, составляющих принадлежность её, установленным законом оценочным порядком (ст. ст. 580 и последующим т. X. ч. 1. зак. гражд.), присутствовать при составлении описей и оценок и наблюдать за правильным производством таковых; изъявлять на оценку удовольствие или неудовольствие, ходатайствовать о вводе во владение приобретенным имуществом. Ввиду сего уполномочиваю вас совершать на имущества отчуждаемых под устройство выше означенных линий и принадлежность к ним, а равно на земли временно занимаемые, или же на те, на которые устанавливается право участия частного, всякого рода акты, укрепления, соглашения и сделки крепостным, явочным или домашним порядком, при чем о всякой совершаемой сделке Вы имеете сообщить в течении 7 дней со дня совершения; подавать во все административные места и в иные учреждения, а также должностным лицам всех ведомств всякого рода прошения,

заявления, протесты и жалобы как частные, так и апелляционные; являться по вызову в суды в качестве поверенного от Правления Общества Белгород-Сумской железной дороги по всем делам касающимся отчуждения; предоставлять совершённые акты на утверждение подлежащих мест, получить под расписку утвержденные крепостные и другие акты и сделки; производить собственникам следуемые им платежи за земли, вознаграждения за убытки и перенос построек или вносить таковые в оценочные комиссии и казначейства, что Вы на основании сей доверенности законно учините в том я и Правление Общества железной дороги Вам верим; спорить и прекословить не будем.

Доверенность эта принадлежит дворянину Николаю Георгиевичу Аладьину. Мая 2 дня 1900 года. Поверенный Правления Общества Белгород-Сумской железной дороги инженер Александр Михайлович Топчиев 1900-го года, мая второго дня доверенность эта явлена у меня, Всеволода Алексеевича Линицкого, Сумского нотариуса, в конторе моей в городе Сумы, во второй части, по Петропавловской улице, в доме № 7, поверенным Правления Общества Белгород-Сумской железной дороги инженером Александром Михайловичем Топчиевим, живущим в городе Сумах, лично мне известными имеющим законную правоспособность к совершению актов, предъявившем в доказательство своих полномочий в подлиннике и доверенность, выданую ему Правлением Общества Белгород-Сумской железной дороги в лице Директоров оною Правления: Инженера Владимира Александровича Кованько, С-Петербургского первой гильдии купца Маврикия Леонтьевича Балабанова и инженера Иоакима Адольфовича Сумовського явленную у С-Петербургского Нотариуса Баллас 1 февраля сегодня, по реестру за № 761, действующего в пределах той доверенности по праву передоверия, при чем я, Нотариус, удостоверяю, что доверенность эта им, г. Топчиевим, в моём присутствии, подписана собственноручно коему 137 ст. Нотариусом объявлена по реестру №659.

1900 года июля 26 дня, что настоящая копия с подлинной доверенностью верна, в том подписали и приложили казенную печать свидетельствует пристав Белгородского уезда.

Стр. 194

Милостивый государь Павел Гаврилович

Правление Общества Белгород-Сумской железной дороги уполномачивает Вас приобретать на имя Общества под устройство всех железнодорожных сооружений с их принадлежностями руководствуясь 575-608 ст. ст. т. X. ч. 1 Зак. Гражд. в полную собственность где встретиться необходимость надобность земли, воды и другие необходимые имущества, потребные под постройку линий, по добровольному согласию с частными владельцами, также казенными, общественными, городскими, сельскими и духовными управлениями, равно, где встретится надобность приобретать по добровольному же согласию права участия частного в пользовании чужим имуществом, вечном пользовании водой из чужих источников, рек, озер, прудов для надобности вышеуказанных линий; буде, по техническим условиям и в видах безопасности, потребуется сносить соседние постройки, то приобретать таковые в полную собственность Общества или входить в соглашение с владельцами относительно сноса таковых строений. В случаях невозможности соглашения, просить об отчуждении земли и других имуществ, составляющих принадлежность её, установленным законом оценочным порядком (ст. ст. 580 и последующим т. X. ч. 1. зак. гражд.), присутствовать при составлении описей и оценок и наблюдать за правильным производством таковых; изъявлять на оценку удовольствие или неудовольствие, ходатайствовать о вводе во владение приобретенным имуществом. Ввиду сего уполномачиваю вас совершать на имущества отчуждаемых под устройство выше

означенных линий и принадлежность к ним, а равно на земли временно занимаемые, или же на те, на которые устанавливается право участия частного, всякого рода акты, укрепления, соглашения и сделки крепостным, явочным или домашним порядком, при чем о всякой совершаемой сделке Вы имеете сообщить в течении 7 дней со дня совершения; подавать во все административные места и в иные учреждения, а также должностным лицам всех ведомств всякого рода прошения, заявления, протесты и жалобы как частные, так и апелляционные; являться по вызову в суды в качестве поверенного от Правления Общества Белгород-Сумской железной дороги по всем делам касающимся отчуждения; предоставлять совершённые акты на утверждение подлежащих мест, получить под расписку утвержденные крепостные и другие акты и сделки; производить собственникам следуемые им платежи за земли, вознаграждения за убытки и перенос построек или вносить таковые в оценочные комиссии и казначейства, что Вы на основании сей доверенности законно учините в том я и Правление Общества железной дороги Вам верим; спорить и прекословить не будем.

Доверенность эта принадлежит Присяжному Поверенному Павлу Гавриловичу Матюхину. Директора правления Общества Белгород-Сумской железной дороги инженер Иоаким Адольфович Сумовский, инженер Александр Михайлович Топчиев тысяча девятьсот второго года декабря четвертого дня, доверенность эта явлена мне Всеволоду Алексеевичу Линицкому, Сумскому нотариусу, в городе Сумах по Петропавловской улице в доме Потомственного почетного гражданина Николая Алексеевича Суханова, в помещении Правления Общества Белгород-Сумской железной дороги, куда я прибыл по приглашению из конторы моей, находящейся в Сумах, 2-й части по Петропавловской улице в доме № 7 директорами правления Общества Белгород-Сумской железной дороги инженерами Иоакимом Адольфовичем Сумовским и Александром Михайловичем Топчиевым, живущими в гор. Сумах лично мне известными и имеющими законную

правоспособность к совершению актов, действующими на основании, предложенных мне нотариусу в подлиннике двоих протоколов Собраний акционеров Общества Белгород-Сумской железной дороги состоявшихся 21 октября 1898 года и 13 ноября 1901 года. При чем я Нотариус удостоверяю, что доверенность эта мне г. г. Сумовским и Топчиевым в моем присутствии подписана собственноручно, которым 137 статья Нотариального положения объявлена по реестру № 2217. Нотариус В. Линицкий (м. п.)

Выдать копии на 1 странице „Инженеру”, „Инженеру”, „Нотариусу”.

Я ниже подписавшийся, удостоверяю верность этой копии с подлинником предоставленным мне Всеволоду Алексеевичу Линицкому Сумскому Нотариусу, в конторе моей в городе Сумах 2-й части по Петропавлавской улице в доме № 7 Временным Поверенным Павлом Гавриловичем Матюхиным живущим в гор. Сумах. При сличении мной этой копии с подлинником подчисток, приписок, зачеркнутых слов и никаких особенностей не было. Подлинность настоящей копий оплачена гербовой маркой рублёвого достоинства. Февраля 19 дня, 1902 года по реестру 392.

Нотариус В. Линицкий подпись

Печать

Зі справи, з якої взяті ці документи, видно, що навіть після початку роботи залізниці йшла судова тяганина з власниками земель і нерухомості з якими не розраховалася залізниця. Комісії по оцінці земель і нерухомості працювали 26 квітня 1902 року, 21 лютого і 31 березня 1903 р.

Садиба Суханова-Сумовської

Є ті хто стверджує, що садибу Микола Суханов купив у Миколи Кондратьєва. Мені така купча невідома. На середину ХІХ ст., коли Д. Суханов почав активно скуповувати ділянки в центрі

міста, нащадків роду Кондратьєвих було багато. На плані міста за 1768 р. ця ділянка рахується за різними чиновними людьми.

На початку 1890-х рр. на розі Петропавлівської та Думської був побудований ансамбль будинків племінником Дмитра Івановича Суханова – Миколою Олексійовичем Сухановим. Закінчене будівництво було у 1895 р. підрядником, опікуном над маєтками Суханових, рідним племінником Миколи Олексійовича, сумським купцем 2-ї гільдії Олександром Георгійовичем Сургучовим. Садиба була збудована із застосуванням всіх будівельних новинок. Вона мала свою електростанцію, складалася з житлового двоповерхового будинку з архітектурними прикрасами, конторського будинку на підвалі і складських приміщень з різними службами. Між основним будинком і конторою збудований підземний перехід в якому були прокладені технічні комунікації. В „Харківському календарі” за 1905 р. і в книжці „Собрание съездов фабрично-заводских предприятий” ми знаходимо інформацію про електростанцію Миколи Олексійовича Суханова. На електростанції працювало 2 чоловіки і давала вона прибуток 500 крб. Будинок електростанції розташовувався по вул. Покровській.

Після того, як була збудована Кайданським електростанція для міста, Суханов свою електростанцію закрит, а її приміщення орендувала фірма „Естет”. До 1905 р. в садибі була свердловина для власного водогону. У 1905 р. садибу підключили до міського водогону. Ще до 80-х років ХХ ст. перед входом в колишню контору Миколи Суханова, яку орендував у Сумовської до 1917 р. торговий клуб, стояв бронзовий гідрант на випадок пожежі. У 1909 р. сумська садиба Суханових перейшла у руки Олени Августівни Сумовської, дружини інженера–шляховика Якима (Іоакима) Сумовського. З початком війни доходи від оренди приміщень впали і Олена Августівна Сумовська хотіла продати садибу за 125 000 крб. для міського 4-класного училища, але міська влада не могла заплатити такі кошти. Влада доводила, що

будинок довгий час не ремонтувався, коли там розташовувалося правління Белгород-Сумської залізниці. Всі меблі з будинку були вивезені. У садибі розташовувалася з 1919 р. – музична школа Чурилової. У 1918 р. в садибі Сумовської її сином Оскаром Гансеном була розміщена значна частина його колекції, яка склала основу Сумського державного художньо-історичного музею. У 1921 р. в газеті „Прапор праці” № 272 ми знаходимо оголошення Банківського відділу Правління Сумрайвідділу Харківського Губсоюзу. В оголошенні вказано, що Сумрайвідділ знаходиться в колишньому будинку Сумовської. Садибу у Сумовської придбали за 5 000 000 крб. Головою правління Сумрайвідділення був Мороз, членами правління Малихін, Мещанинов. Управляючим справами був Литвак Більшовики були невдоволені такою обладнанням, бо це заважало їм конфіскувати садибу. Через невеличкий період вони все одно її забрали, а банківське відділення перевели до колишнього земського банку, де на той час був державний банк, тільки вхід до банку був з північного фасаду. Це старе приміщення сучасного палацу школярів. У 1928 році в центральному будинку Сумовської розташовувався Сумпартком (дивись додаток Р. 34, Оп.1, Спр.118, під № 282, площа складала 455 кв. м.) Під час окупації у період ВВВ в садибі розташовувалися різні господарські підрозділи окупаційної влади. Після війни там були різні радянські установи. На початку 90-х рр. ХХ ст. в колишній конторі садиби розташовувався Народний Рух, козацькі товариства, комерційні фірми. Коли Єпіфанов задумав забрати приміщення для банківської академії, то влаштували підпал на горищі колишньої контори. Облили гасом балки на горищі у декількох місцях, але загорілося з великими потугами тільки в одному місці. Перекриття було засипане піском, а пісок добре вбирав у себе гас (керосин) і згоріло десь 40 см. балки. Після пожежі я добряче обстежив всі місця підпалів. У кінці ХХ ст. садиба була поділена між підрозділом МВС, Науково-дослідним

інститутом і Банківською академією. За будинком Науково-дослідного інституту буквально у декількох метрах збудували приміщення бібліотеки.

В роки громадянської війни, за відсутності транспорту, в саду садиби ховали людей, а в період репресій було декілька таємних поховань. В землі, яку вивозили під час будівництва бібліотеки, знаходили людські кістки. Підвал збудували нижче водоносного рівня, і в підвалі бібліотеки стоїть вода. У зв'язку з погіршенням фінансування Банківську академію закрили. Така сумна доля цих нікому не потрібних піаровських проектів минулих влад.

Автором проекту садиби вважають епархіального архітектора Михайла Ловцова, але я не бачив документа, що підтверджує його авторство. Як одну із версій авторство Ловцова можна допустити. Архітектори такого рівня проектуванням житла, майже, не займалися. Ми знаємо, що будинок садиби Гансенів у Петербурзі збудований по проекту німця, техніка Мартина Васильовича (Вільгельмовича) Клуга. В той час в м. Сумах приватним будівництвом займався технік Яковенко (будинок Олександра Богатирьова) і технік Оловейніков (садовий павільйон Аболтина). Працював в ті часи в Сумах і архітектор Віктор Антонович Бенсон. На приватне будівництво дозвіл давала міська управа і вона затверджувала проекти будинків. Міським архітектором на той час був Боков. В той час в місті будинок земської управи і контори Державного банку будувалися по проекту Карла Шольця, а на Басах по проекту Шольця йшла перебудова колишньої садиби Параски Михайлівни Штеречевої.

Питання про авторство проекту будівлі залишається відкритим.

Сама будівля збудована в стилі неокласицизму з елементами бароко, а змішування різних стилів називається еkleктика. На фасаді головного двоповерхового будинку є скульптурні портрети, що властиво було проектам Карла Шольця. Коли буде знайдено хоча б якийсь документ, що дає право на авторство ось тоді і поставимо крапку. При Миколі Суханові, садиба по

„Окладним книжкам” 1903 р. і 1905 р. була оцінена в 11 000 крб., а при Сумовській у 1917 р. - в 50 000 крб., а продати вона хотіла за 125 000 крб. Майже 90% приміщень здавалося в оренду, а в 1920 р. садибу продали вже за 5 000 000 крб.

СУМЫ. Петропавловская улица

Ліворуч ми бачимо садибу Олени Сумовської. Судячи з дротів, світлина приблизно 1910-х років. Добре видно складські приміщення, які у Миколи Суханова використовувалися для зберігання цукру, збіжжя, борошна особливо осінню і весною, коли їх постачання було ускладнено. Там же були і магазини.

Видно невеличку будівельну площадку під гараж. При Сумовській приміщення, яке ви бачите, орендувало купецьке товариство під свій клуб, а в одному з торгових приміщень була іконостасна майстерня Волобуєва. В газеті „Сумський вісник” розповідалося про судову справу між Сумовською і Волобуєвим про несплату Волобуєвим орендної плати. Садиба була націоналізована в кінці 1917, 1918, 1919 рр. З початком НЕПу була повернута власниці, але після цього вона її продала і виїхала за кордон.

Вціліла частина паркану з ворітьми садиби

Головний будинок садиби

СУМЫ. Петропавловская улица

Колишня контора, де при Сумовській був купецький клуб

Гансен колекціонер

На початку ХХ. ст. серед багатих людей Росії стає модою заводити різні колекції, бо це стає вигідним вкладанням грошей. Починають діяти приватні зібрання і музеї для широкого загалу населення.

У Києві Оскар Германович з 1907 р. мешкав на Великій Підвальній, 14-а, кв. 5. Там же розміщувалася його чудова колекція. Всі матеріальні засоби, тобто, весь прибуток, що отримував О. Гансен, витрачався ним виключно на створення музейного зібрання. Матеріальне становище О. Гансена дозволяло займатися колекціонуванням й пояснює його перебування у стані вічного студента. Можливо, саме будучи студентом, він міг займатися справою свого життя – колекціонуванням предметів мистецтва й старожитностей. Із серпня 1907 р. Оскар Германович Гансен – студент юридичного факультету Київського Св. Володимира університету. До цього часу він встиг провчитися у Петербурзькому політехнічному інституті та Петербурзькому університеті (1902-1904-1907 рр.). Студентом Київського університету О. Гансен перебував до 1911 р., потім був звільнений, поновлений з січня 1912 р., а у травні 1912 р. О. Гансену видають свідоцтво про те, що він прослухав лекції на юридичному факультеті і йому зараховують 8 семестрів навчання. 1913 р. і 1914 р. у квітні-травні Оскар Германович намагався здати іспити на диплом юриста, але іспитів не здав.

З початком Першої світової війни у 1914 р. його призивають на військову службу, служив у 57 тиловому евакуаційному пункті. Гансен займався благодійною діяльністю: у 1915 р. у Сумському шпиталі Червоного хреста утримував ліжка свого імені; фінансував польську друкарню в Києві (Хрещатик, 38).

Виступав як меценат: у 1911 р. передав у дарунок Львівському міському промисловому музею твір декоративно-прикладного мистецтва - дерев'яну скриню XVI століття, декоровану алегоричними й орнаментальними мотивами. Директор музею в листі-подяці завіряв Гансена, що цей витвір мистецтва

перебуватиме в постійній експозиції, і на етикетці буде зазначене ім'я дарувальника. Відомо його листування і з цим музеєм: обговорювалися питання поповнення музейного зібрання і можливості придбання експонатів для музею О. Гансеном.

20 грудня 1917 р. комісія, створена при лазареті церков й духовенства Києва визнала Гансена не здатним до військової служби і 22 грудня 1917 р. йому видають довідку про звільнення від військової служби назавжди. 28 лютого 1919 р. Оскар Гансен подає прохання на ім'я ректора Київського університету про зарахування його в число студентів математичного відділення фізико-математичного факультету, куди він і був зарахований на 1-й курс 7 березня 1919 р.

Оскар Германович Гансен у своєму протесті районній фінансовій комісії, написаному в травні 1919 р., називає джерела прибутку, що існували до 1917 р. й давали йому змогу створити таку цінну колекцію. Це перш за все, 1/5 акцій Товариства Велико-Бобрикського заводу, що дісталися йому в спадок від батька. Мав також рахунки в Петербурзькому Міжнародному банку, Варшавському, Петербурзькому обліковому та дві незабудовані садиби. Все це він отримав від батька, як Оскар Германович пише: «...все майно покійного батька було поділено за заповітом між мною, братом моїм та матір'ю. Майно всіх спадкоємців відокремлено».

У Музеї історії міста Києва є живописне полотно роботи українського художника, киянина Сергія Івановича Світославського (1857-1931) – «Ярмарка на Куренівці». Ця робота із зібрання київського колекціонера О. Г. Гансена. В його колекції налічувалося понад тридцять робіт цього київського художника.

Музейним працівникам відоме прізвище О. Г. Гансена, адже саме на базі його художньої колекції був створений Сумський художній музей.

Цінність музейного зібрання О. Гансена можна оцінити за науковими працями, виданими у 1911-1917 рр. Так, часопис

«Искусство, живопись, графика, художественная печать», виданий у 1911 р. № 6-7, спеціальний номер присвятив його колекції Києво-Межигірського фаянсу. Там була вміщена стаття Євгенія Кузьміна «Межигорский фаянс», а також стаття Оскара Гансена «Межигорские клейма». Часопис проілюстрований чорно-білими та кольоровими світлинами предметів з колекції межигірського фаянсу Гансена. На той час його збірка Києво-Межигірського фаянсу вважалася єдиною у світі за повнотою, рідкісністю за доборою й налічувала більше тисячі одиниць. У статті О. Гансена про межигірські клейма знаходимо матеріали, що мають безпосереднє відношення до предметів зі збірки Музею історії Києва. Оскар Германович дає характеристику клеймам тарілок Белянкіна. Музей історії міста Києва отримав у 1987 р. велику збірку матеріалів з колекції академіка Федора Павловича Белянкіна (1892-1972). Родинний фонд Ф. П. Белянкіна в Музеї налічує 132 одиниці різних груп зберігання, є серед них і фаянсові тарілки з клеймами «Белянкин. Киев». Оскар Гансен пише, що як доповнення до статті Кузьміна приведе ті фабричні межигірські клейма, з якими йому довелося зустрітися, як при складанні свого зібрання, так і в деяких інших колекціях. Від 1858 р. до 1874 р. ставляться три клейма М. Барського. Зустрічаються ще тарілки «Белянкин. Киев» із грецьким бордюром, що нагадують трохи ті зразки межигірського фаянсу, що вироблялися ще при Барському. Незважаючи на клеймо «Белянкин. Киев», тарілки ці не російського походження, а фабрики Staffordshire (Стаффордшир) в Англії, де й вироблялися за спеціальним замовленням магазину Белянкіна, від якого Барський брав їх на зразок. Про це Гансену повідомив сам Павло Белянкін.

В 1911 р. О. Гансен подарував Міському музею деякі вироби Межигірської фаянсової фабрики та зразки старовинних вишиванок. У міському архіві, у фонді художньо-промислового

та наукового музею в місті Києві, зберігається зразок листа-подяки О. Г. Гансену. Наводимо його текст мовою оригіналу.

22 ноября 1911 г.

Милостивый Государь Оскар Германович! Комитет Музея в заседании 18-го с. м. заслушал доклад директора Музея о пожертвовании Вами Музею образцов межигорских изделий и старинных вышиванок, единогласно постановил выразить Вам глубокую благодарность Музея за ценный дар.

Председатель комитета (ДАК, Ф.304, оп.1, спр.18, арк. 75)”.

Оскар Германович поряд з творами мистецтва, фаянсу, порцеляни збирав і предмети українського народного мистецтва. Так деякі з них увійшли у видання В. Щербаківського «Українське мистецтво. Деревляне будівництво і різьба на дереві». Львів-Київ, 1913 р., Днища до кужеля XIX ст. Полтавщина. Збірка О. Гансена. Київ. Зображені три кужеля (дерев'яне різьблення), замальовував Василь Кричевський, 1913.

На 1919 р. вартість музею складала 5 мільйонів рублів. Постановою Наркомосу від 29 квітня 1919 р. музей, який належить О. Г. Гансену, що знаходиться на В. Підвальной вулиці 14-а, кв. 5 і більша частина якого перебуває в Сумах на Петропавлівській вулиці в садибі Сумовської, являє собою величезну історичну і художню цінність (оцінюється в декілька мільйонів рублів) переходить у відання держави і стає Третім Державним Музеєм (посвідчення від 8 травня 1919 р. під № 613). Під наступним номером від того ж числа було видане посвідчення ВУКОПМИСу 8.05.1919 № 614 «Дано сие Оскару Германовичу Гансену в том, что он действительно состоит консультантом 3-го Государственного Музея и сотрудником музейного отдела Комитета по охране памятников искусства и старины». А вже 9 травня 1919 р. Комітет взяв на облік предмети

мистецтва і старовини, що знаходилися в Сумах в садибі О. А. Сумовської, як такі, що належать 3-му Державному Музеєві (заснованому О. Г. Гансеном).

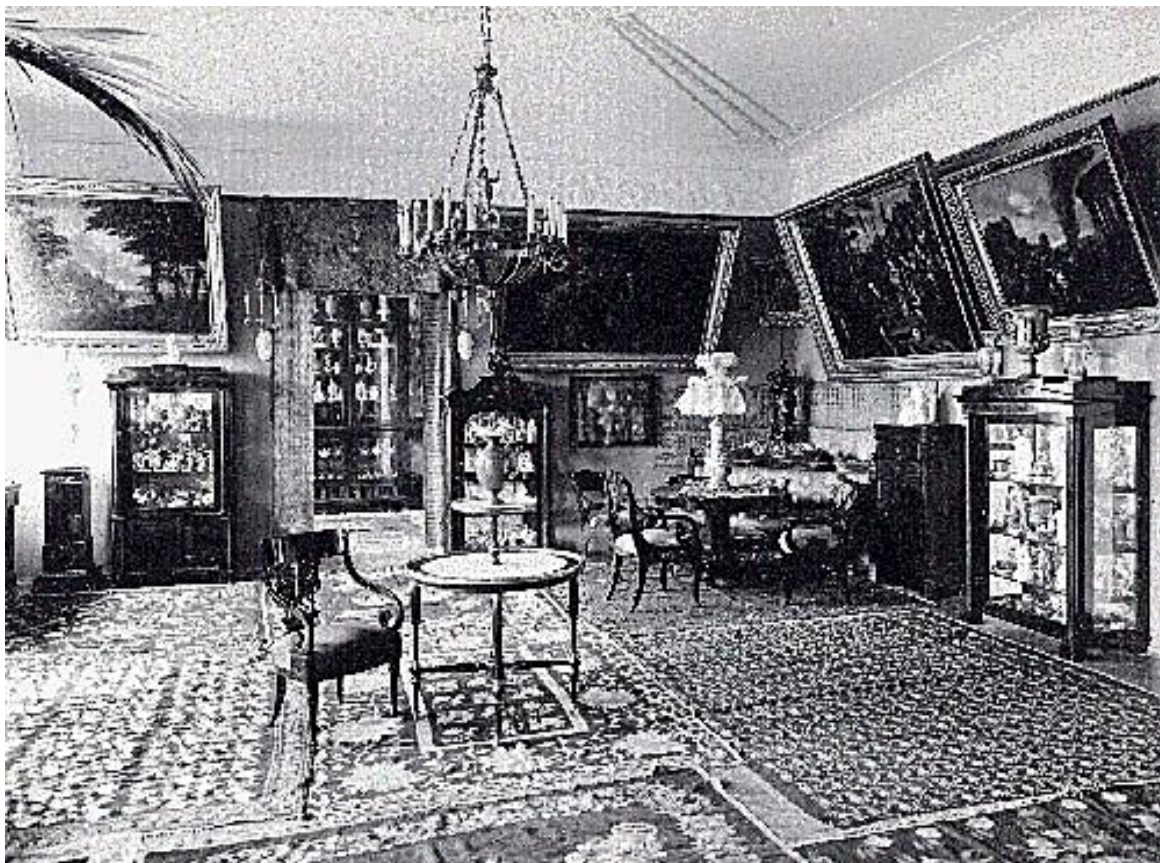
14 лютого 1919 р. О. Гансен отримав розпорядження від Тимчасового робітного-селянського уряду по Головному управлінню мистецтв та національній культурі, де говорилося, що 15 лютого охоронцем його музею призначений представник Ради Мистецтв при Комісаріаті М. П. Денисов. Уповноваження Денисова підписали: комісар Головного управління мистецтв та національної культури Юрій Мазуренко та ректор Академії мистецтв Георгій Нарбут.

В уповноваженнях вказувалося Денисову: «...прийняти на себе функції охорони Музею щоб 1) негайно приступити під вказівкою Ректора Академії мистецтв до опису усіх колекцій Музею, взяти їх на рахунок і а) через те до скінчення опису ні в якому разі в будинок № 14-а помешкання Гансена на Підвальной вулиці нікого з метою тусу і реквізиції без ордерів, підписаних мною не пускати; б) прийняти на себе усю відповідальність за Музей і все майно його, що знаходиться не тільки в самому будинку, але в сараях і повітках, 2) в випадку відсутності О. Г. Гансена, помешкання Музею повинно бути запечатаним».

У Києві на цей час влада змінювалася через кожні декілька місяців. Стурбованість за долю колекції примусила О. Гансена писати заяву 28 лютого 1919 р. про вступ до Київського університету, щоб бути постійно в місті, поряд зі своїм Музеєм. Розуміння й підтримку у збереженні зібрання він знайшов у Георгія Нарбута, розуміючого високу цінність колекції. Для охорони й наукового опису збірки Гансена Г. Нарбут послав Михайла Петровича Денисова.

Даних про М. П. Денисова зовсім небагато. Відомо, що на 1919 р. він мешкав у Києві на вулиці Павловській, 12, кв. 4. Художник, член Товариства київських художників, Товариства діячів класичного мистецтва, організатор і учасник

виставок «Звено» і «Кольцо». М. Денисов – голова гуртка «Мистецтво Київського політехнічного інституту». Професор Шмідт доручив йому робити копії мозаїки Св. Софії. Студент-хімік КПІ. Саме так коротко написано про Денисова на звороті афішки «Общества Исследования Искусств», Київ, 1919 р., що знаходиться у справі опису колекції О. Гансена.

Хранитель і регістратор музею О. Г. Гансена Михайло Денисов написав доповідну записку, де дав оцінку й коротку характеристику всього музейного зібрання, а також намітив головні завдання по збереженню всіх цінностей. Слід зазначити, що характеристику давала людина добре обізнана в мистецтві. М. Денисов пише, що музей О. Г. Гансена на даний час являє собою значне зібрання картин старих шкіл, як російських, так і іноземних майстрів, нового малярства, гравюри, літографії, графіки і т. п. Окрім того, є відмінні зразки меблів та старої зброї. У цьому ж приміщенні знаходиться й бібліотека, у більшості випадках рідкісних видань довідкового і загального характеру по

всіх галузях мистецтва. Уже те, що в даний момент є в Києві, являє собою найцінніше самостійне зібрання, а саме музей. Утримується музей чудово. Приміщення гарне, сухе, світле, колекції у порядку.

Інтер'єр музею більша частина якого опиниться в Сумах

Денисов робить висновок, що якщо все, що зібрав О. Г. Гансен, тобто київську і сумську частини, злити в одне ціле, як це було раніше, коли музей займав дві суміжні квартири, то вийде першокласний музей державного значення. На превеликий жаль, до цих висновків ніхто не прислухався і з часом колекція була розпорошена.

У записці М. Денисов наводить деякі цифри: так зібрання межигірського фаянсу, єдиного в світі за повнотою, унікальністю добору складається із 1000 унікальних предметів, порцеляна колишнього Імператорського заводу представлена 350 екземплярами. Причому, знову ж таки туди входять рідкісні речі елизаветинської та екатерининської епохи, що згадуються в спеціальній літературі. Меблі представлені 275 екземплярами;

портрети старих майстрів біля 75 екземплярів. Нової школи 500 екземплярів, не враховуючи великої кількості папок з малюнками і графікою таких майстрів як Орловський, Сверчков, Врубель і т. п. Бібліотека налічує 2200 томів. Переважно 800 екземплярів книг по мистецтву. На даний момент, зауважує М. Денисов, музей займає 5 великих кімнат. Що ще збільшує цінність зібрання, це те, що майже більшість речей сфотографовані.

Денисов у доповідній записці намітив головні завдання розвитку та збереження музею Гансена:

«1) так як музей являє собою безумовно державний інтерес, то необхідно прийняти утримування його за державний рахунок (персонал, опалення, освітлення, прибирання, витрати по реєстрації, канцелярію);

2) евакуювати речі із Сум до Києва;

3) відокремити приватну квартиру т. Гансена від музею, надавши йому із сім'єю помешкання при музеї, як особі необхідній для інформації та творцеві його;

4) прийняти міри до безумовної охорони приміщення і дверей;

5) установити штати по обслуговуванню музею;

6) окрім загальної короткої обліково-інвентарної роботи, провести ще й більш серйозну роботу по обстеженню майна музею, його кваліфікації та складанню зразкових каталогів;

7) асигнувати кошти на розширення музею новими придбаннями і прилаштування для організації відвідування».

Звичайно, при виконанні всіх цих завдань і умов збірка О. Гансена дійсно стала б одним з найкращих музеїв України. Потрібно відмітити, що завдання музейної роботи, поставлені М. П. Денисовим у далекому 1919 р., актуальні для музейних працівників і на початку XXI століття: збереженість колекції, охорона, фінансування на закупку експонатів і таке інше.

М. П. Денисов працював у музеї О. Гансена декілька місяців, готуючи його до відкриття. У квітні Денисова хотіли забрати для оформлення міста до першотравневих свят, але відділ мистецтв

відмовив з резолюцією від 29 квітня 1919 р.: «Ввиду срочной работы музея Гансена для открытия его к первому мая отпуститъ тов. Денисова нет возможности».

29 квітня 1919 р., як уже зазначалося, збірка О. Гансена була націоналізована і стала III-м Державним музеєм. Тоді ж Декретом Раднаркому УСРР була націоналізована й перетворена у II-й Державний музей колекція Б. і В. Ханенків. О. Гансен залишився при музеї як консультант, а також працював співробітником музейного відділу ВУКОПМИСу. При музеї Гансена з'явився політичний керівник – інструктор ВУКОПМИСу Сергій Якович Сергієнко. Помічником ученого хранителя у травні був Микола Миколайович Фліге (1876-?), згідно паспортної книжки, виданої 8 травня 1919 р. Управлінням Дворцового району м. Києва). Микола Миколайович Фліге був сином одного з директорів Білгород-Сумської залізниці, титулярного радника Миколи Карловича Фліге.

Влітку III-й Державний музей був відкритий для відвідувачів. У серпні 1919 р. за даними про отримання заробітної плати, в III-му Державному музеї працювали: ученим хранителем Микола Омелянович Макаренко (1877-1938), тимчасово виконуючий обов'язки помічника К. А. Засецький, а також співробітники: Ольга Олександрівна Бахман, Віра Михайлівна Дудник-Решетнікова, Ніна Матвіївна Макарович.

Влітку 1919 р. Оскар Германович Гансен був відряджений в Остерський повіт Чернігівської губернії та Київської губернії для проведення археологічних обстежень.

В Інституті рукописів Національної бібліотеки України ім. В. І. Вернадського зберігається не підписаний відгук під назвою «Огляд музею О. Г. Гансена» 1919 р., де вказано, що влітку 1919 р. в Києві існував і був відкритий для публіки третій Держмузей. Цей музей – «бувши приватна збірка мистецтва і старовини О. Г. Гансена досить відома спеціалістам-історикам мистецтва. Для публічного огляду була відкрита частина цієї великої і важкої для науки і мистецтва збірка, залишившись на місці, в Києві. Друга частина її, ще раніше в часи війни з німцями, була евакуйована

власником в м. Суми Харківської губернії, де переховувалася у власному будинку матері Гансена до останніх часів більшовицької влади». Далі йде характеристика київської частини колекції, що складалася з 10 відділів: 1) картини старих майстрів і сучасних, рисунки, гравюри і мініатюри; 2) порцеляни і фаянсу; 3) меблі; 4) скла і кришталю; 5) бронзи; 6) предметів церковного вжитку; 7) зброї; 8) предметів, належаних до масонських лож; 9) бісерних робіт; 10) маленьких ювелірних речей». Кожен відділ коротко описувався, відзначалися найбільш цікаві матеріали, так у відділі картин згадувалися сучасні майстри: Нарбут, Лукомський, Бурачек, Мурашко, Крюгер-Прахова, Яровий та інші.

У цьому описі вказується, що «після видання наказу про денационалізацію власник цього музею запрохав передати музей в його розпорядження». Скоріше за все, це було в період приходу до влади в Києві Добровольчої армії (31.08. – 13.10 1919 р.; 14.10. – 15.12. 1919 р.) і колекція знову перейшла до О. Гансена. Зрозуміло, що з поверненням більшовиків починається нова націоналізація. На мій погляд десь на початку весни О. Гансен і його мате, що продала свій будинок в Сумах, емігрують, як і більшість буржуазії, до Франції. З встановленням більшовицької влади III-й Державний музей недовго перебував на Великій Підвальній (Ярославів вал), 14-а. У 1922 р. відкрилася Київська картинна галерея (з 1936 р. – Музей російського мистецтва) в колишньому особняку Ф. А. Терещенка (Терещенківська, 9), організована із мистецької збірки Федора і Миколи Артемовичем Терещенків та Івана Миколайовича Терещенка.

Знайомлячись з описами колекції Оскара Германовича Гансена, привертає увагу збірка матеріалів з київської старовини. Це світлини і альбоми з видами Києва, величезна колекція Межигірки, серед якої: тарілка «Вид Лаври», синя тарілка «Хрещатик», тарілка з гербом Києва, лампада «Київ», блюдо «Хрещатицька площа» тощо. У збірці гравюр знаходилося 8 одиниць видів старого Києва. Вражаючою була збірка книг із історії Києва та України, серед них: Євангеліє. Львів, 1670 р.;

Н. Закревський. Описание Киева. Сочинение Николая Закревского. М. 1868 у 2-х томах.

Аспірант національної академії Ганна Решетньова стверджує, що вони знайшли відомості, що Гансен мешкав після революції у Франції, а потім в Німеччині і помер в 60-х роках ХХ ст. У новоствореній експозиції Музею історії Києва обов'язково будуть включатися дані про історію колекції та особистості збирача. Зберегти той принцип показу, в основі якого лежить шанобливе ставлення не лише до предмета-експоната, але й до людини-збирача. Це і є принцип людяності, який музейні працівники повинні сповідувати, віддаючи шану подвижникам культури, які зібрали й зберегли для нащадків великі пам'ятки мистецтва. Це про них, в тому числі й про О. Гансена, сказав у 1935 р. А. Бенуа: «...Яка симпатична компанія і як хотілося б потрапити до неї, посидіти з кожним із них перед відкритими колекційними папками, вислуховуючи їх витончені й глибокі коментарі».

Матеріали фонду ГУБКОПМІСу 1920-1921 рр. свідчать, що 3-й Державний музей (колишній музей Гансена) ще існував в Києві на вулиці Великій Підвальній, 14, кв.5. Для відвідувачів музей був закритий, йшла спроба повністю закінчити опис колекції, зберегти її цілісність. Після польської компанії Губкопміс від 17 липня 1920 р. направляє наказ наглядачці музею Б. Сарасек не дозволяти нікому селитися в помешканнях зайятих музеєм: «Согласно п. 10 инструкции Председателя ВУКОПИИСа т. Вольского от 20 июня с. г.... безусловно воспрещается кому бы ни было поселяться в помещениях занятых музеями или коллекциями, находящимися на учете ВУКОПИИСа. В виду этого предлагается лицам, живущим при 3-м Государственным Музее по Большой Подвальной, 14, кв.5 немедленно освободить занимаемые ими комнаты. Об исполнении сего сообщит уполномоченного ВУКОПИИСа по Киевскому сектору – Терещенковская, 15.».

(ДАКО. – Ф. Р-4156, оп.1, спр.6, арк.16).

У звіті Вукопмісу від 21.07.1920 р. до Губревкому про підвідомчі установи про 3-й Державний музей повідомляє адресу – В. Підвальна, 14, кв.5. : «Музей закрыт, надсмотрщик Серасек». (ДАКО. – Ф.Р-4156, оп.1, спр.6, арк.30).

23 липня 1920 р. київський сектор ВУКОПМІСу надає довідку громадянці Тохтерман, яка мешкає у будинку №14, кв.5 – Третій Державний музей – «выселяется нами из этого помещения ввиду недопустимого проживания в Музеях частных лиц. Уполномоченный ВУКОПИИСа – Сандальжи». (там же, арк.35).

В серпні 1920 р. домовому комітету Великої Підвальної, 14 повідомляв Голова Губкопмісу: «Губкопиис – Демкому Большая Подвальная, 14. 20 августа 1920 г. Настоящим сообщается, что на С. И. Сандальжи, тов. Председателя Губкопииса временно возложена обязанность Хранителя III Государственного Музея, а потому т. Сандальжи имеет занять комнату в квартире, занятой Музеем.» (Там же, арк. 84).

Довідка. Вукопміс і Вукопиис - варіант написання на українській і російській мовах Всеукраїнського комітету охорони пам'яток мистецтва і старовини. Відповідно Губкопміс і Губкопиис – Губернський комітет охорони пам'яток мистецтва і старовини. В публікаціях все перемішане, бо ніхто і не збирався розбиратися.

Мені важко дати аналіз колекції Гансена, бо я не маю до неї доступу і тому я вам наведу статтю Ілінг. В подальшому я теж буду дати матеріал з її статті, але вносити свої правки на основі тих матеріалів, що я знайшов в архівах. Переважну кількість фактів з її статті, що не відповідає знайденим архівним матеріалам я прибрав, а частині дав коментар.

ІЛІНГ А. ПОВЕРНУТЕ ІМ'Я - О. ГАНСЕН: ДО ІСТОРІЇ ПРИВАТНОГО ЗБИРАННЯ В КИЄВІ

Стаття присвячена видатному київському колекціонеру О. Гансену, зібрання якого налічувало більше 2000 творів живопису, графіки, декоративно-прикладного мистецтва та більше ніж півтори тисячі книг. В ньому знаходилися твори західноєвропейських, українських, російських та польських митців.

Останнім часом усе більший інтерес дослідників викликає історія музейних колекцій, історія побутування пам'ятників і, звичайно, історія приватного збирання, що на сьогоднішній день тільки починає складатися з окремих імен і зібрань. Ми намагаємося хоча б уможлядно відновити склад розсіяних часом колекцій Києва і повернути їм втрачені імена.

Знані київські збирачі та їх колекції широко відомі - це родини Терещенків, Ханенків, але й сьогодні, проте, залишаються імена, забуті в силу тих чи інших причин. Причому мова йде не про другорядних збирачів, а про особистості, що відіграли значну роль в історії вітчизняного колекціонування. До їхнього числа можна на повній підставі віднести київського збирача Оскара-Германа Германовича Гансена, ім'я якого довгий час було в забутті, незважаючи на те, що його колекція (частинами) органічно увійшла у відомі музейні зібрання України: Національний музей історії України, Національний художній музей України, Київський музей російського мистецтва, Державний музей українського народного декоративного мистецтва України, Музей мистецтв імені Б. і В. Ханенків, Сумський художній музей, Одеський музей західного і східного мистецтва.

У літературі, присвяченій музейним колекціям України, їх формуванню, а також діяльності збирачів-меценатів ім'я О. Гансена іноді лише згадується. У пропонованій публікації вперше наводяться біографічні відомості, повне ім'я О. Гансена; склад його зібрання.

На жаль, ми мало знаємо про Гансена-людину. Відомі його батько - Герман Гансович, а також два брати - Карл (лікар) і Герман. Вони володіли на загальних правах власності будинком у Петрограді по Невському проспекту, № 26-16 і Малой Конюшенной вулиці (був проданий у 1916 р.). У цьому будинку знаходилися квартири Оскара-Германа і Карла Гансенів...

З 1907 по 1909 р. О. Гансен - член ревізійної комісії, а з 1909-го - директор правління Товариства Белгород-Сумської залізниці. Одночасно він виконував обов'язки директора правління Велико-Бобрицького цукробурякового заводу, для якого в 1915 р. купив у повну власність цукроварню при селі Рубіжне Харківської губернії (з 1915 р. Велико-Бобрицький завод орендував Іван Павлович Харитоненко – О.В. Ленський).

О. Гансен був приписаний до петроградського купецтва та стояв на обліку в державному ополченні по першому розряду.

У грудні 1914 р. призивався на дійсну військову службу і був від неї звільнений - як директор правління Товариства Белгород-Сумської залізниці (*інші пояснюють станом здоров'я*). З обов'язку служби бував у Сумах, Белгороді і с. Великому Бобрику Сумського повіту Харківської губернії.

Оскар Гансен - потомствений почесний громадянин, дійсний член Товариства домовласників м. Києва і його передмість (володів будинками та земельними ділянками в Києві - по Виноградній, 18; Столипінській, 35; Фундуклеївській, 68; 3-ій дачній лінії). Проживав у Києві за адресою Велика Підвальна, 14 а, кв.5.

Гансен займався благодійною діяльністю: у 1915 р. у Сумському шпиталі Червоного хреста утримував ліжка свого імені; фінансував польську друкарню в Києві (Хрещатик, 38). (*Головою Червоного хреста в Сумах була Віра Андріївна Харитоненко - О.В. Ленський*). Виступав як меценат: у 1911 р. передав у дарунок Львівському міському промислому музею твір декоративно-прикладного мистецтва - дерев'яну скриню XVI століття, декоровану алегоричними й орнаментальними мотивами. Директор музею в листі-подяці завіряв Гансена, що цей витвір мистецтва перебуватиме в постійній експозиції, і на етикетці буде зазначене ім'я дарувальника. Відомо його листування і з цим музеєм: обговорювалися питання поповнення музейного зібрання і можливості придбання експонатів для музею О. Гансеном.

Оскар Гансен належав до торговельно-промислових кіл, кращі представники яких починають у II половині XIX ст. активну збиральницьку й меценатську діяльність. З одного боку, це було надійним розміщенням капіталу, а з другого боку - своєрідною

пристрастю, любов'ю до мистецтва, природним хистом розпізнавати справжнє та цінне. Підтвердженням цьому є колекція Гансена, яка, збиралася упродовж багатьох років у Петербурзі, Києві, Москві й, можливо, Польщі.

На щастя, ми досить багато знаємо про колекцію Гансена. Збереглися „Альбом світлин інтер'єрів будинку О. Г. Гансена” (Київ, 1914), „Альбом світлин зібрання О. Гансена” (Київ, 1915); описи колекції по кімнатах і вітринах 1920 р. і 1921 р. (практично „сліпі” - стосовно творів декоративно-прикладного мистецтва). І ми у змозі, деякою мірою реконструювати основну частину його колекції.

Зібрання О. Гансена свідчить про його прагнення створити цілісний образ часу: він доповнював живопис сучасними йому графікою, скульптурою, меблями, „художнім предметом” (порцеляна, фаянс, майоліка, скло), тканинами і навіть зброєю, мундирами, орденами й медалями, мініатюрою, виробами з бісеру, бронзою.

Приголомшує розмах діяльності невтомного збирача, його захопленість старовиною у всіляких її проявах. Без сумніву, колекція Гансена була зібрана завдяки знанням, смаку, чуттю й удачі її власника. Експонати охоплювали тривалий період історії європейського мистецтва і мали явно музейний характер. Саме такий „музейний підхід” до колекціонування диктував поліфонізм і всеосяжність. Адже музей у розумінні Гансена - підсумок всіх історичних епох і стилів, що характерно для розуміння історії людьми ХХ століття. І це дуже показово, тому що О. Гансен як колекціонер цілком і повністю належав до плеяди молодих збирачів нового типу, що згуртувалися навколо часописів „Мир искусства” і „Старые годы”. Звідси пильна увага насамперед, до творів графіки (особливо до різних технік гравюри) і декоративно-прикладного мистецтва; інтерес до предметного середовища, відтворення узагальнено-художнього образу часу.

Але слід особливо підкреслити, що його уподобання були пов'язані насамперед із прикладним мистецтвом. І завдяки таким збирачам, як Гансен, на початку ХХ ст. предмети декоративно-прикладного мистецтва перетворюються у твори мистецтва, гідні колекціонування поряд з живописом і графікою. Починається їх наукове вивчення як повноцінних, самодостатніх творів, а не як ужиткових витворів. Фахівці складають каталоги, систематизують зібраний матеріал. У зібранні Гансена раритети прикладного мистецтва сусідили з рядовими пам'ятниками побутової культури.

Він володів кращою в Росії колекцією фаянсу Києво-Межигірської імператорської фабрики, що з вичерпною повнотою дозволяла простежити історію розвитку цього керамічного центра. Зібрання Гансена було добре відомо фахівцям, що багато писали про декоративно-прикладне мистецтво. Так, М. Ротштейн на окремому відбитку своєї статті „Фаянс заводу Поскочина” (надрукована у часописі „Старые годы”) написав: „Г. Оскару Гансену, собравшему прекрасную коллекцию фаянса Киево-Межигорского завода, от автора этой заметки на память. 9 августа 1911. Красное Село”.

У нього було велике та цінне зібрання російської, української та західноєвропейської порцеляни, представлене виробами Імператорського порцелянового заводу так званого „виноградівського” періоду, заводів Гарднера, Попова, Миклашевського, Барановки, Корца, Белотіна, Городниці, Неборова, рідкими виробами фабрик Бельведер і Прушков; Мейсена, Севра, Берліна, Копенгагена. Він придбав на Імператорському порцеляновому заводі популярну на рубежі століть серію фігур „Народи Росії”, виконану за моделями П. Каменського.

У його колекції був знаменитий “Бібліофіл” заводу Миклашевського, і саме Гансен уперше під такою назвою, що

ввійшла потім в історію мистецтва, експонував його на виставці в 1915 р.

Він володів цікавими зразками майоліки: Італії (XV-XVI ст.), Росії (Гжель, XVIII ст.), фаянсу XVII-XIX ст. (Голландія, Англія, Франція), зібрав велику колекцію скла XVII-XIX ст. (українського, російського і польського виробництва). Меблі були представлені знаними виробами данцигських майстрів XVII ст. Колекція включала зразки тканин, серед яких виділялися золототкані та шовкові, так звані „слуцькі” пояси; „бісерного” рукоділля; „церковного начиння”, мініатюрного портрета.

Проте Гансен постійно поповнював свою колекцію творами живопису, графіки і скульптури, створеними майстрами різних країн і художніх шкіл у різні історичні періоди. Він мав твори видатних художників - перелік тільки деяких імен підтверджує найвищий художній рівень зібрання. У західноєвропейській частині колекції були гравюри А. Дюрера („Св. Хома”, „Св. Павло”, „Мадонна”, „Христос у Гефсиманському саду”), офорти Рембрандта („Христос і Самаритянка”, „Євреї в синагозі”, „Відродження Лазаря”), гравюри англійських художників (Д. Уокера, Т. Райта, С. Тейлора, К. Тернера), картини С. Конинка („Пейзаж”), Ж. Верне („Рибалки з неводом”). Серед скульптурних творів виділялося мармурове погруддя імператриці Марії Федорівни роботи Б. Торвальдсена. Російський розділ складали живописні та графічні твори Ф. Рокотова („Портрет”), П. Ротарі („Портрет невідомої), Г. Сердюкова („Портрет невідомої”. 1774), І. Лампі („Портрет імператриці Марії Федорівни”), В. Боровиковського („Портрет імператора Павла I”), П. Федотова („Портрет військового”, „Жіночий портрет”), І. Айвазовського („Буря на морі”), О. Саврасова („Сплавна ріка”. 1868), О. Харламова („Причісування”. 1913), А. Васнецова („Осіньні листя”. 1908), М. Неврева („Дід Василь”. 1858), В. Серова („Портрет княжни Волконської”), І. Левітана (пейзажі), М. Нестерова („Голова старого”, пейзажі), К. Юона, А. Рилова,

картина маловідомого художника М. Рославлева („Дівчина за шитвом”. 1853), Сем. Щедрина („Пейзаж”, сепія), І. Крамського („Портрет художника П. Мартиновича”. 1876), велика колекція гравюр. В окрему групу можна виділити твори українських художників та митців, зв'язаних з Україною (багато хто з них жив та працював у Києві): К. Трутовський, В. Орловський, М. Бурачек, М. Пимоненко, О. Мурашко, Т. Дворніков, А. Маневич, Г. Нарбут, Ф. Шаврин, М. Яровий, Г. Крюгер-Прахова, С. Світославський, С. Виноградов, Є. Вжещ, В. Котарбинський.

Великий розділ колекції складала твори польського мистецтва, польської зброї, військових мундирів, орденів і медалей польської армії. Гансен купував як окремі твори, так і цілі колекції. Відомо, що в Москві у капітана Б. Киносевича (Садовники, 62) він купив велику колекцію польської зброї, мундирів, орденів (була оцінена в 6 тис. карбованців). Польська частина колекції відрізнялася найбільшою повнотою і давала можливість простежити основні етапи розвитку мистецтва в цій країні. У зібранні Гансена були живописні та графічні твори найвідоміших художників Польщі: Ж. Олешкевича („Портрет Игнеса де Гельда”. 1816), М. Залеського („Вид Варшави”), А. Піотровського, Т. Павловського, Л. Вичулковського, Ю. Коссака, Ф. Рушица, Я. Станіславського (близько 100 творів), Ф. Костжевського, Т. Аксентовича, С. Филипкевича, Ю. Фалата, З. Розвадовського, Г. Пілатті; колекція малюнків О. Орловського.

Багато творів для своєї колекції Оскар Гансен купував безпосередньо у художників. Для цього були потрібні не тільки ґрунтовні знання, а ще й природні здібності - чуття, смак. І він вважав, що кращою школою стане спілкування із сучасними художниками, відвідування їхніх майстерень. Він був особисто знайомий із С. І. Світославським, Я. Станіславським, Є.К. Вжещем, М. В. Нестеровим, В. О. Котарбинським, Г.І. Нарбутом; знаними фахівцями-мистецтвознавцями Г.К. Лукомським, М. О. Макаренком, Ф. Л. Ернстом,

Д.М. Щербаківським, колекціонерами Б. І. Ханенком, О.Н. Терещенком.

У зібранні Гансена були унікальні пам'ятки масонства: масонські знаки, ритуальні предмети та ордени, що загалом близько 100 експонатів. Серед них були відзнаки Великої правлячої ложі „Астрея”, ложі „Олександра Добродійності до коронованого Пелікана”. Подібні матеріали рідкісні для приватних колекцій.

Особливо слід відзначити книжкове зібрання Гансена, що доповнювало художню колекцію. У його бібліотеці було дійсно чимало раритетів - одне з перших видань Вольтера, „Софієвка” С. Трембецького, піднесена імператору Олександрові І, а також добірка книг і періодичних видань по мистецтву, підібраних зі знанням справи; архівні документи.

Своїй всеохоплюючій прихисті Гансен віддавав час дозвілля і займався не тільки пошуками унікальних творів, але і їх вивченням, систематизацією - він виступав як учений - мистецтвознавець. Відома його дослідницька робота „Межигірські клейма”, надрукована в 1911 р. у часописі „Искусство, живопись, графика и художественная печать”. Це був перший марочник фаянсу Києво-Межигірської імператорської фабрики. Гансен брав активну участь у виставочній діяльності. Був експонентом і одним з організаторів значної і дуже цікавої виставки: „На користь київського відділу Товариства допомоги бідним сімействам поляків, що беруть участь у війні, і польському населенню, що бідує, постраждалому від воєнних дій”, улаштованою весною 1915 р. з ініціативи київського відділу Петроградського товариства допомоги полякам - жертвам війни. І не випадково така акція була проведена саме в Києві (*В цей час в Сумах теж проходив збір коштів для поляків. Сумовська дала 500 крб.- О.В. Ленський*). У цей час він стає важливим центром „польської суспільної, культурної і ділової активності”. Виставка майже повністю була

складена з приватних київських колекцій. Вона супроводжувалася ілюстрованим каталогом, у якому зазначалося, що колекція Гансена стала „головною базою виставки”. Виставочні розділи кераміки, меблів, скла, тканин і гравюру практично склалися з творів його колекції. Гансен був членом комітету виставки, займався її організацією, виконував „чорну роботу”, „усю художню частину виставки взяв на себе”. Завдяки цій виставці київська громадськість уперше познайомила з творами польського мистецтва з приватних зібрань Києва.

Про ставлення Гансена до різних частин своєї колекції свідчить страховий поліс на період 1915-1916 рр. (страхове товариство “Саламандра”), у якому він страхує „меблі й різне інше майно, бронзові, мармурові та інші речі, польські ордена і військову зброю, різні порцелянові предмети різних колекцій і заводів на суму 210 тисяч карбованців”.

Настає 1917 рік. У Києві декілька разів змінюється влада, що, поза всяким сумнівом, було далеко О. Гансену. Руйнується звичний світ, але в збирача є мета - не дати загинути колекції, адже він добре розумів її цінність і значущість. Гансен починає поступово пакувати експонати і по можливості вивозити їх з Києва. Саме таким чином частина колекції в 1918 р. потрапила до м. Сум і була згодом знайдена в приватному будинку (у шухлядах) першим директором Сумського художнього музею Н. Х. Онацьким. Завдяки цій знахідці (за деякими даними близько 4 тисяч творів живопису, графіки, декоративно-прикладного мистецтва) у Сумах створюється художній музей (*Боже! Що ж то була за шухляди на 4 тисячі експонатів, картин. - О. В. Ленський*).

Наприкінці лютого 1919 р. у Києві остаточно встановлюється радянська влада. У Гансена з'являється реальна можливість зберегти колекцію. Він виступає ініціатором створення музею на її основі, а 14 червня 1919 р. одержує охоронний лист.

Я процитую цей унікальний, чудом збережений документ: “Відповідно до розпорядження Вукопмс III Державний музей, заснований О. Г. Гансеном (В. Підвальна, 14, кв. 5), перебуває під охороною Вукопмс та у веденні Спеціальної комісії з пристрою музею, і тому його майно, а саме: картини, меблі, килими, порцеляна, стародавня зброя - як холодна, так і вогнепальна, гравюри та інше ніяким реквізиціям не підлягають, а приміщення музею не може бути зайнято а ні для військових, а ні для суспільних потреб. Обшукувати всю квартиру 5, хто б то не був, без належного письмового повноваження Вукопмс”. У 1919-1920 рр. Гансен разом з Ф.Л. Ернстом, Д. М. Щербаківським займається порятунком творів мистецтва, що залишилися в Києві.

23 червня 1919 рр. виходить спеціальний Декрет Ради народних комісарів України, згідно з яким колекція О.Г. Гансена націоналізується поряд із найзначнішими художніми збірками Києва: Київським художньо-промисловим і науковим музеєм і колекцією Б. І. і В. Н. Ханенків. Вони одержують офіційний статус державних музеїв і відповідні назви: Перший державний музей, Другий державний музей і Третій державний музей (колекція О. Гансена). У створенні останнього, складанні описів експонатів брав безпосередню участь його колишній власник. Збережені описи цього музею підписані О. Г. Гансеном, деякі предмети (в основному, меблі) відзначені як його власність. Він зберіг частину квартири за собою і проживав там разом із дружиною Ганною Степанівною.

Експозиція музею займала 7 кімнат, у цій же квартирі жив учений хранитель (займав 2 кімнати) - спочатку М. О. Макаренко, потім А. Х. Середа. Директором музею був призначений А. В. Вінницький, доглядачем - Броніслава Сарасек.

У цей час у музеї знаходилося близько 2000 творів живопису, графіки та декоративно-прикладного мистецтва і 1695 книг. При Третньому державному музеї був створений музейний фонд.

Експонати музею були показані на виставці „Українська старовина” у 1921 р. в Першому державному музеї.

У 1919 р. відомий художник-графік Г. Нарбут створив для О. Гансена екслібрис і зумів відтворити в ньому своєрідний світ захоплень Гансена: зображена гжельська майоліка XVIII ст. фоліанти, силует-мініатюра XVIII ст., гутний штоф, зворотній бік картини, масонські знаки, а у центрі, можливо, як символ всього зібрання, на постаменті - порцелянова ваза епохи ампір.

Існував цей музей недовго. Вже в 1921 р. Він був розформований (можливо, це було пов'язано з від'їздом Гансена з Києва), і вся колекція за рішенням комісії у складі М. О. Макаренка, С. К. Глеваського, А. С. Дахновича, С. І. Сандальжи, А. Х. Середи і Ф. Л. Ернста переводиться у 1922 р. в приміщення створеної Київської картинної галереї (нині Київський музей російського мистецтва), а згодом розподіляється по різних музеях Києва залежно від їх профілю. Частина зібрання передаються: у Київський музей західного і Східного мистецтва (1957 р.), в Одеський музей західного і східного мистецтва (1958 р.), окремі твори (по одному, два) майже в усі музейні установи України.

Таке поняття, як „колекція Гансена”, практично зникає з музейного ужитку.

Ім'я О. Г. Гансена на довгі роки іде в забуття. Багато фактів його біографії так і залишаються нез'ясованими, але, незважаючи на це, в наш час нарешті колекція знаходить ім'я свого творця.

Пошук матеріалів про Гансена та його колекцію продовжується і, як нам бачиться, було б природнім об'єднати зусилля музейних працівників України і підготувати виставку - публікацію частини тієї великої колекції, що збережена. Зібрані разом твори з музеїв України об'єднає їхня приналежність до колекції Гансена.

Доля сумської колекції О. Гансена

Мені дуже складно розповісти про колекцію в Сумському художньому музеї, бо я не маю до неї доступу. Керівництво музею не дуже охоче йде на співпрацю з такими як я, бо вважають, що я для них зайвий.

Художня колекція Гансена в Сумах складалася з творів живопису, графіки, скульптури, декоративно-ужиткового мистецтва (порцеляна, фаянс, скло, бронза, меблі, килими), медалей, зброї та іншого. Значна її частина, що була переправлена у 1918 р. з Києва до Сум (зберігалася в будинку О. А. Сумовської), склала основу зібрання Сумського художнього музею.

Довгий час сумська частина колекції Оскара Гансена перебувала в запасниках музею і мало експонувалася, хоча ця колекція лягла в основу створення спочатку спільного музею, а потім розділеного на краєзнавчий і художній. 9 травня 1919 р. Вукопміс (Всеукраїнський комітет охорони пам'яток мистецтва і старовини) визнав облік предметів, що знаходяться в Сумах в садибі Сумовської, як такі, що належать Третьому державному музею, який створювався в Києві на основі частини колекції О. Гансена, яка не була вивезена.

„Срочная. Сумы. Исполкому. Ввиду полученного Всеукраинским комитетом охраны памятников искусства и старины сообщения о грозящей Третьему государственному музею (бывшего Гансена) находящегося в усадьбе Елены Сумовской по Петропавловской улице на её хранении опасности Вукопиис просит принять все меры охраны этого весьма ценного собрания и ответственность возлагается на исполком. Одновременно нами командировается ученый-инструктор, до приезда которого просим воздержаться от разборки собрания”.

Наступ Добровольчої армії привів до зупинки цих робіт. Колишнім власникам поверталися їх маєтки і будинки. Повернули будинок і Сумовській.

Період перебування білих на наших теренах був коротким і вже в листопаді до міста повертається радянська влада.

З допомогою польських спеціалістів в останні роки музейним працівникам вдалося визначити художників картини яких свого часу придбав для своєї колекції О. Гансен. Розповісти за всі картини я не маю можливості, але те, що вже відоме як приклади я вам пропоную.

Художній музей має 73 картини польських художників, з яких 43 картини це живопис і 30 графіки. Картини мало виставлялися, а більшість часу зберігалися в запасниках, але не всі вони з колекції Гансена.

Колекція О. Гансена включала роботи польських художників другої половини XIX ст. і початку XX ст. Г. Будковського (учень Брюллова, що разом з учителем розписували Ісаакіївський собор), В. Котарбинського (товариш і послідовник Врубеля, разом з іншими художниками брав участь у розпису Володимирського собору в Києві), модерніста Я. Станіславського (професор Краковської Академії мистецтв з 1897 р.), символіста Ф. Костжевського, майстра пейзажу Є. Вжеща (етнічний поляк, жив у Києві), С. Жуковського (учень Левітана, Коровіна, Полєнова, Серова), Я. Махневича, Я. Яблонського, Виставки польських художників у Києві проходили з 1880 року. На цих виставках О. Гансен купував їх твори.

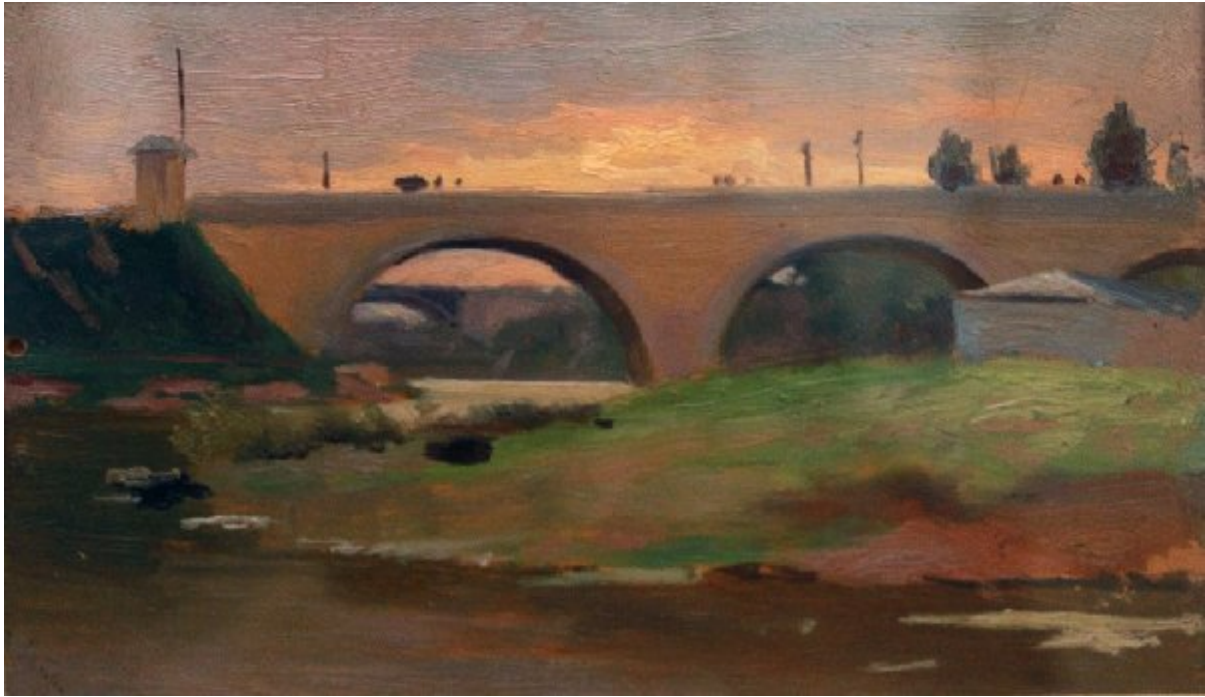
Ян Станіславський (1860-1907) родився в с. Вільшана, тепер Черкаська обл. Живопису вчився у В. Герсона (Варшава), потім у Краківській школі витончених мистецтв (1883-1885) у В. Лукашевича та в Парижі (1885-1888) у Е. Кароліус-Дюрана. До 1895 р. працював в Парижі З 1897 року – професор Академії мистецтв в Кракові, один з засновників товариства польських художників „Мистецтво”. Брав участь у навчанні українських художників-імпресіоністів Олександра Мурашко і Миколи Бурачека. Робив літні подорожі по Україні.

Невеличкі за розміром твори Яна Станіславського з колекції художнього музею вибрали в себе як панорамні, так і камерні пейзажні види Західної Європи і України. Відомі його твори „Будинок на Дніпрі”, „Сільській сад”, „Вечір в Україні”, „Мальви”, „Доріжка”. Всього в музеї 19 його творів.

Ян Станіславський

Вільгельм Олександрович Котарбинський (1848-1921) брав участь в розписах В. Васнецова собору святого Володимира в Києві, де створив ряд композицій серед яких Преображення господнє і написав разом з Павлом Сведомським „Дні творення”, „Тайна вечеря”, „В’їзд Господень в Єрусалим”, „Розп’яття”, „Суд Пілата”. Був нагороджений орденом Станіслава 2-ї ступені. Петербурзька академія мистецтв признала його своїм академіком. У Києві Котарбинський виконав замовлення для Миколи Терещенка і створює 13 панно для будинку Варвари Миколаївни Ханенко (Терещенко). Пише ряд станкових картин „Оргія”, „Битва кентаврів з амазонками”. Велика його картина „Римська оргія” знаходиться в Російському музеї Петербургу. Похований на Байковому кладовищі.

„Примерки” („Вечірня тиша”) В. Котарбинський

До зірок В. Котарбинський

Францішек Костжевський (1826-1911) вивчав живопис у Варшавській школі мистецтв під керівництвом Яна Фелікса Пиварського і Олександра Кокулара. Малював пейзажі і жанрові сцени, займався ілюструванням літературних творів.

„Охота” до IV книжки „Пана Тадеуша” Ф. Костжевський

Євген Ксаверійович Вжещ (1853-1917) народився в Київській області. Він навчався в художній школі Мурашка (1876-1880), Петербурзькій Академії наук з 1884 р., а потім в Мюнхенській Академії мистецтв. Учасник виставок передвижників, товариства художників-киян. Багато його робіт з видами України були надруковані на листівках. 8 робіт художника знаходяться в експозиції Національного художнього музею. Трет'яківська галерея теж має його роботи. Можливо, що ці роботи були забрані з зібрання Сумського художнього музею під час перебування нашого музею разом з Трет'яківкою в евакуації.

„Луг з деревами” Євгена Вжеща висів в кабінеті В. Юценка

„Бузок” Євгена Вжеща

Будковський Густав Якович – живописець, народився в Ризі, вчився в Петербурзькій Академії мистецтв, а потім в Парижі. У 1855 році отримав звання академіка в Петербурзі за картину, де зображена молода вдова з дитиною.

„Хвора дитина” Г. Будковський

Фелікс Міхал Вигживальський (1875-1944) український та польський живописець. Навчався у Мюнхенській АМ у Л. Гертеріха та К. Марра – відомих випускників Академії Р. Жульєна в Парижі. Після 1900 оселився в Римі, звідки переїхав до Львова 1907. Писав жанрові композиції, пейзажі (переважно морські) та релігійні твори. Також створював ескізи для вітражів, займався дизайном інтер'єрів і настінним живописом.

Акула Ф. Вигживальський

Хлопчаки-тритони Ф. Вигживальський

Войцех Косак (1857-1942) польський художник-баталіст. Войцех виріс в інтелектуальній, теплій атмосфері Кракова. Войцех отримав художню освіту спочатку в Кракові, а потім в Мюнхені і Парижі. Належав до реалістичної школи. Більшість з його творів батальні сцени. Панорама „Рацлавице” показує повстанців-костюшківців з російською армією Толмазова. На другій панорамі „Березина” відступало наполеонівське військо. Третя панорама присвячена подіям 1905 р. „Кровавий тиждень”.

„Вершниця” В. Коссак

Піотровський, Антоній (1853-1924) (Piotrowski, Antoni; 1853, Нетулишки, поблизу Кунува, біля Радома-1924, Варшава)
Живописець, графік-ілюстратор, жанровий живописець, писав портрети історичних осіб, робив ілюстрації до польської хроніки. З 1860 р. навчався у Варшавських класах малюнку у Войцеха Герсона, у В. Лінденшміта (1875-77) та у Краківській школі красних мистецтв (1877-79) у Я. Матейка, в 1879 жив у Парижі, з 1882 – у Кракові, 1900 – у Варшаві. Добровільно брав участь у сербсько-болгарській війні 1885-86, працював ілюстратором і кореспондентом для французьких періодичних видань. Перебував на Балканах. За проханням болгарського князя Фердинанда написав його портрет, за який був нагороджений Командорським хрестом. У 1897-1903 роках – кореспондент та

ілюстратор на турецько-грецькій війні. У 1905 р. працював військовим кореспондентом в Маньчжурії. Був членом товариства польських художників «Мистецтво» – («Sztuka»).

„За туалетом”. („Вранці”). 1882, Париж. Полотно, олія, 31,9x41, внизу ліворуч: A. Piotrowski 1882 Paris

Франтішек Ян Махневич (Machniewicz, Franciszek Jan; 1859, Злотно Новосадецьке воєводство -1897, Краків). Живописець і портретист, писав жанрові картини, архітектурні пейзажі, релігійні та батальні композиції, інтер'єри в різних техніках графіки та живопису (олія, акварель, пастель, сепія, олівець). Учень Я. Матейка (1885-1886). Навчався живопису в Олександра Вагнера у Мюнхені. У 1876, 1878-80 та 1883 роках отримував нагороди за академічні композиції, з 1884 р. чотирирічний стипендіат Агенора Голуховського. У Кракові в 1887 р. брав участь у першій великій виставці польського мистецтва та в Салоні Олександра Кривульта у Варшаві. Бував у Парижі,

постійно жив і працював у Кракові, де щорічно брав участь у художніх виставках. У Львові в 1884 р. отримав срібну медаль за участь у виставці сучасного мистецтва. Посмертна виставка відбулась в 1898 р. у Кракові в Національному музеї (Сукенниці), на якій експонувалось понад сто творів художника.

„Стара з дитиною”, 1885, полотно, олія, 140x107, у верхньому лівому куті: J. Machniewicz, 1885

Ян Непомуцен Левицький (1795 - 1871) польський живописець XIX ст., учасник повстання 1830 р.

Учився живопису в Кракові під керівництвом Іосифа Бродовського. У Варшаві продовжував удосконалювати свої знання в техніці літографії і гравюри.

З 1832 і по 1835 р. жив у Страсбурзі і працював у літографічній студії, з 1843 – в Парижі.

Випускав цвітні альбоми присвячені одягу поляків. Займався фотографічною справою.

Робота Яна Левицького „Антиквар” з зображенням учасника наполеоневських війн і польського повстання 1830 р. відомого збирача старожитностей Адольфа Циховського. Один з екземплярів цього офорту попав в колекцію гравюр О. Гансена.

В музеї є наступні офорти з колекції Гансена: Генріха Редліха (1840 - 1884) „Проповідь Скаргі і Сігізмунд II Август в Люблені”, на яких є ремарки гравера.

Станіслав Юліанович Жуковський (1873-1944) народився в с. Єндиховці Гродненської губернії в аристократичній родині позбавленої дворянського титулу за участь в Польському повстанні 1863 р. У 1892 р. Жуковський навчався в Московському училищі живопису. З 1895 р. бере участь у виставках Передвижників, а в 1904 р. становиться одним з його членів.

У 1896 і 1897 художник нагороджується двома малими срібними медалями, а в 1901 р. - великою срібною медаллю за картину „Місячна ніч”.

З 1901 р. бере участь у виставках товариства „Світ мистецтв”. У 1907 р. отримує звання академіка і відкриває свою художню школу де викладає до 1917 р.

У 1909 р. за картину „Гребля” художник отримує другу премію ім. Куїнджи. Бере участь у Мюнхенських виставках 1909 і 1913 рр.

Після революції Жуковський бере участь в діяльності Комісії з охорони пам’яток мистецтва та старовини при Московській Раді і Третьяковській галереї.

У 1920-1923 р. влаштовує виставки. У 1923 переїздить до Польщі.

Під час окупації був арештований і страчений.

„Интер’єр” С. Жуковський

Порцеляна, фаянс, скло з зібрання О. Гансена

Експозиція музею

Бокал

Бюст Сангушко скульптора Л. Карпинського. Скульптор Л. Карпинський працював на ливарному заводі в Славуті.

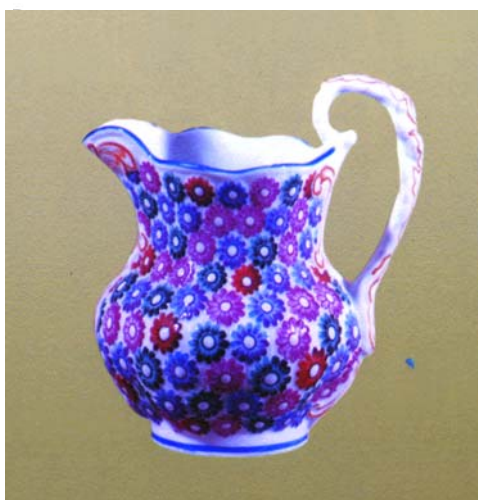
Вперше була показана О. Гансеном на виставці в 1915 р. Евстахій-Еразм Сангушко (1768-1844) – генерал, учасник польсько-російської війни 1792 р. під проводом Костюшко і наполеонівських війн. В своїй садибі на Волині займався розведенням коней і збирав твори мистецтва.

Вазочка з ліпним декором

Чорнильниця "Бібліофіл"

Статуетки “Придворный кавалер”, “Придворна дама”

1840-е гг.

АМ
ВОЛОКНИТ

MANUFACTURE
A WOLOKITIN
C.deTchernigow
ADMiklachevsky

1840-1850-е гг.

М М М М М

1850-е гг.

М АМ М М М М

Примеры марок завода Миклашевского:

Марки заводу Миклашевського

Ікона Воскресіння

Києво-Межигірський
фаянс – писанка

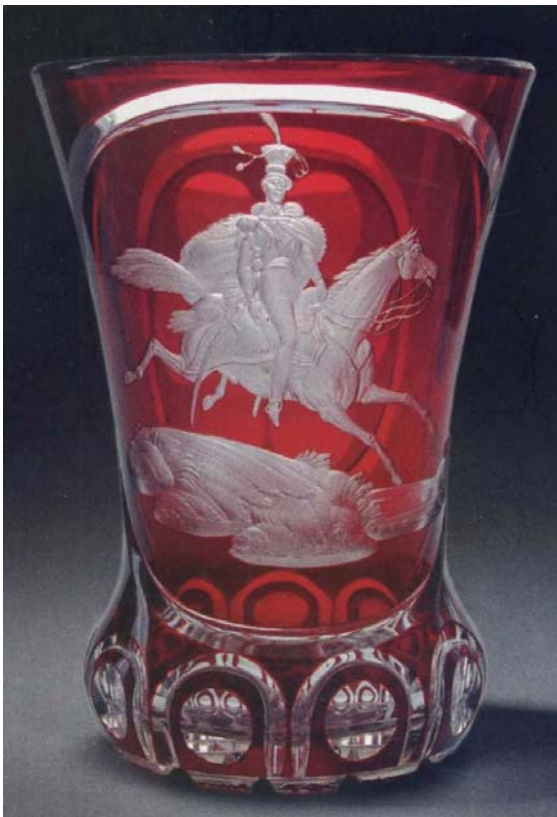
Алегорична фігурка „Зима”

Печатка О. Гансена

Чашка з видом Рима, Чашка з видом замку Уяздовського

Склянки рубінового скла з сюжетами. Богемія. 1840 р.

Маршал Понятовський перед загибеллю

Яблочкин В.О. 1806-1888 (?). Кішка.

Історія Сумського художнього музею

Ідея створення музею в Сумах виникла в 1918 р. Гаряче обстоював її активний учасник революційного руху на Сумщині голова Селянської спілки Сумського повіту в 1905 р. А.П. Щербак.

Наросвітою було створено комісію на чолі з учителем історії і географії реального училища Петром Петровичем Безсоновим. Я цю світлину взяв з колективної світлини останнього випуску реального училища за 1918 р. За його подальшу долю в мене відомостей немає.

З поміщицьких садиб та будинків заможних верств населення збиралися докупи художньо-історичні цінності. Збір експонатів для майбутнього музею припинявся декілька разів. Спочатку гетьманська влада все повернула власникам, а потім після вступу більшовиків знову все забрали у власників. Під тиском білої армії більшовики починають відступати. 11 червня 1919 р., заслухавши доповідь комісії по влаштуванні в Сумах художньо-історичній музей, повітовий виконавчий комітет прийняв постанову про передачу будинків садиби Сумовської в розпорядження комісії.

У п'ятницю 18 липня 1919 р. до Сум прибув Лев Давидович Троцький. Він провів інспекцію військових підрозділів і перевірів евакуацію всіх матеріальних цінностей від цукру і обладнання заводів до картин. З приміщення кадетського корпусу була забрана колекція Строганова, яку він подарував корпусу у 1908 р.

14 серпня війська білих увійшли в місто. Власникам повернули в них награване майно.

Після того, як наприкінці листопада 1919 р. білі залишили місто, дещо із зібраного було безсистемно виставлено в фойє Палацу праці. 9 січня там була виставка до 15-ї річниці подій 1905 р. Частину награвованого більшовиками в кінці 20-х років до Сум повернув Антон Щербак.

24 січня 1920 р. газета „Влада Радам” писала: „Все сокровища искусств, принадлежавшие сумской буржуазии. Перед изумленными взорами зрителей - рабочих, собравшихся во дворец, предстали во всей своей красоте десятки драгоценных картин старинных мастеров, статуи и статуэтки из мрамора, бронзы, фаянса и т.п., стильная старинная мебель, все то, что прежде, принадлежало только буржуазии, и что пролетарий мог видеть разве только во сне”.

1 березня 1920 р. Н. Онацького призначають завідуючим секцією образотворчих мистецтв.

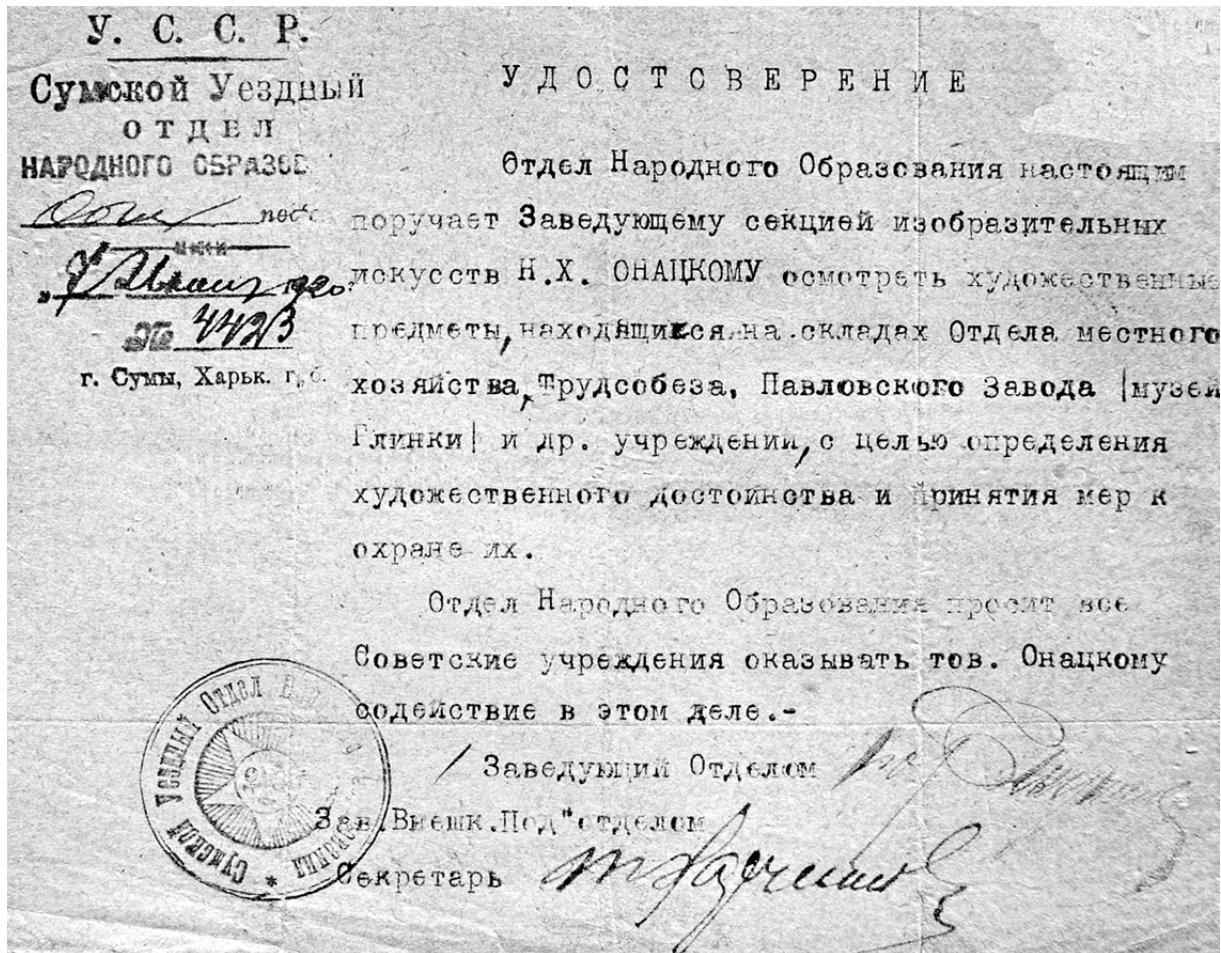
Таж газета 14 березня 1920 року писала, що відкриття музею затримується, бо будинок самовільно зайняв комсомол. Комсомол переселять на вул. Троїцьку в колишній будинок Шрейнера.

15 травня 1920 р. Онацький був присутній при опису складів в садибі Сумовської, яка на той час належала спілці споживчих товариств.

24 липня 1920 р. в тій же газеті було надруковано оголошення: „В следствие начатой организации художественно-исторического музея в Сумах отдел народного образования настоящим предлагает зарегистрировать в течении 7 дней со дня объявления сего картины, статуи, бронзу, ковры, а также предметы старины и художественной промышленности оставшиеся после бежавших владельцев и находящихся в советских учреждениях, гражданских и военных клубах, культурно-просветительских кружках и на руках в частных лиц. Ответственность за невыполнение его падает на учреждения и лиц, у коих будут обнаружены названные предметы.

Заведующий отделом Я. Зингер”.

Ми знаємо Онацького і Гансена, але більшість за Зінгера і не чула, як одного з фундаторів музею. Зінгер довгий час очолював політичну просвіту, а потім її об'єднали з наросвітою. Мало хто знає і про цю публікацію.

Документ з родинного архіву Наталки Онацької

Зінгер, Гюнтер, Онацький, Мякшин, Приходченко стають фундаторами журналу „Наросвіта” і „Політпросвіта”. Дивно, що сам Онацький ці прізвища ніде не згадує.

Офіційно посада Онацького проходить як завідуючого секцією, а не директора музею, бо директор сучасного художнього музею вважає, що музей почав діяти з 1 березня 1920 року, коли Онацького призначили завідуючим секції. але в його трудовій книжці записано, що призначеній директором 23 квітня. 21

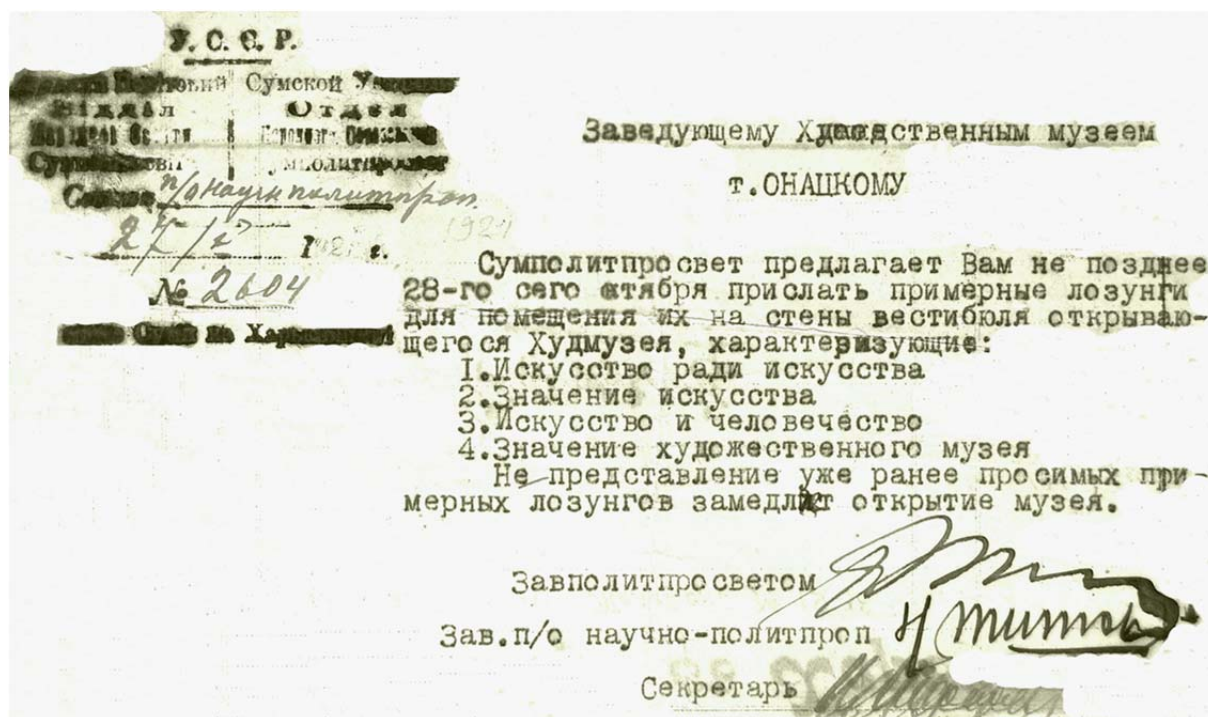
серпня 1920 р. Онацький був у Низах і досліджував Садибу Суханових.

На початку 1921 р. в газеті „Прапор праці” (№2 за 4 січня) надрукована наступна інформація: „Об охране музейных ценностей. На пленуме Совпрофа по докладу Рыбальченко о недопустимости отношении Наробраза к охране художественных ценностей музея президиум Уезбюро войти в переговоры с Ревкомом об отпуске дров для отопления помещений и о предоставлении подходящего помещения для музея”.

В книжці, що випустив Н. Онацький у 1927 році „Семь лет существования Сумского художественно-исторического музея” зазначається, що значну частину колекції музею складають художні зібрання О. Гансена.

Починати історію музею з призначення Онацького завідуючим секцією я вважаю черговим міфом. Одне діло коли батьки зачинають дитину, а інше її реальний день народження. 76 номер газети „Знамя труда” за 17 березня 1921 р. сповіщає про постанову виконкому про звільнення приміщення від спортклубу і віддачу його під музей. „Согласно постановления президиума Исполкома здание спортклуба освобождается и на днях там приступают к организации музея”. Зверніть увагу на слова, що організація музею починається з 17 березня 1921 року. У своєму звіті за 1925-1926 рік Онацький пише, що заснований музей з ініціативи Наросвіти у липні 1920 р., що теж є брехнею. В 99 номері за 19 травня мова йде про відкриття музею 20 травня 1921 р. (мова оригіналу). „20 травня одчиняється художній музей і одвідати музей можна в п’ятницю, суботу, неділю від 11 години ранку до 3-х годин дня. У п’ятницю і суботу одвідувать можуть усі громадяни хто бажає у неділю тільки групові організовані екскурсії (члени профспілок і інші організації) причому в цей день будуть давати пояснення організаціям котрі бажають одвідувати музей у неділю повинен зробити про це заяву у канцелярію музею і одержати черговий квиток”. Тобто 20 травня 1921 р. і є початком роботи музею. Кожного року, коли

музей святкує чергову річницю, то він святкує призначення Онацького завідуючим секцією, але не відкриття самого музею для відвідувачів. Назвіть цей період підготовчим до відкриття музею. Дивно, але ця сама дурниця декілька раз повторюється і науковими працівниками ДАСО у своїх вступних статтях до архівних документів.

Документ з родинного архіву Наталки Онацької

Подають цей документ, який нібито ставить під сумнів газетне оголошення і свідчить про деяку затримку з відкриттям музею. Це адресований Н. Х. Онацькому лист відділу політпросвіти за 27 жовтня 1921 р. з попередженням, що відкриття музею буде затримано, якщо він не дасть для погодження тексти гасел, які мають бути розміщені у вестибюлі. Музей підпорядковувався освіті, а ідеологічно він підпорядковувався політпросвіті. Всі працівники шкіл, музеїв, архівів відвідували заняття при політпросвіті. Всі заходи обставлялися гаслами. Газета подає публічну інформацію, і коли щось змінюється то про це повідомляють, але ніяких додаткових повідомлень не було. Ці

музейні працівники в різних своїх статтях за різні періоди по різному його трактують, і плутають жовтень з травнем.

Директор Сумського художнього музею Ареф'єва, керуючись цим документом, спростовує повідомлення в газеті. Треба добре розуміти, що радянський чиновник це не старий чиновник зі званням колезького асесора, губернського секретаря або титулярного радника, а робітник з початковою освітою, що не може правильно сформулювати логічну думку, який спотворив історію музею. Після відкриття музей працював в форматі екскурсій.

Спочатку музей займав тільки п'ять кімнат, а експонати продовжували надходити. Зі складів, що були в колишній садибі Сумовської, треба було забрати колекцію О. Гансена. Тому до музею додали ще один будинок, а туди треба було пробити отвір і поставити двері і зробити там ремонт.

18 вересня 1921 року таж газета в № 201 писала: „...Произведены подготовительные работы по открытии Ботанического сада. Художественный музей ввиду ремонта был закрыт и посещался только экскурсиями. Школьный музей был открыт два раза в неделю для обозрения”. Хіба це газетне оголошення підлягає сумніву. Музей продовжує діяти, але в особливому режимі.

14 жовтня 1921 р. Онацького призначають в комісію по роботі з колекцією Оскара Гансена, а 27 жовтня колекція Оскара Гансена була вже в музеї.

У 221 номері газета писала, що ремонт музею зупинений. З початком 1922 року ремонт був поновлений.

Подаючи історію музею О. І. Маршала пише „Сумський художньо-історичний музей був відкритий до дня Великої Жовтневої соціалістичної революції 7-го листопаду 1922 року”. Ну невже в цих невігласів-дослідників не вистачає розуму зрозуміти, що музей відкрився після ремонту, коли було додано до музею ще один (третій за рахунком) будинок.

Тепер давайте розберемося з першим приміщенням музею. В фонді Р. 33, Оп. 1, Спр. 27, на сторінці 20 є лист адміністративного управління НКО з наступною адресою отримувача.

„ м. Суми, вул. Шевченко (Шевченкова, Шевченківська варіанти в документах), 13, завідуючому музеєм. 13. XII. 26. Адміністративне управління НКО нагадує про необхідність надсилки річного звіту за 1925/1926 рр. не пізніше 1. X. цього року за формою, що була надіслана 24. VIII цього року при № 45039.

Завідуючий адміністративним управлінням НКО Ліщинський
Завідуючий статистично-інформаційним відділом Іванов”.

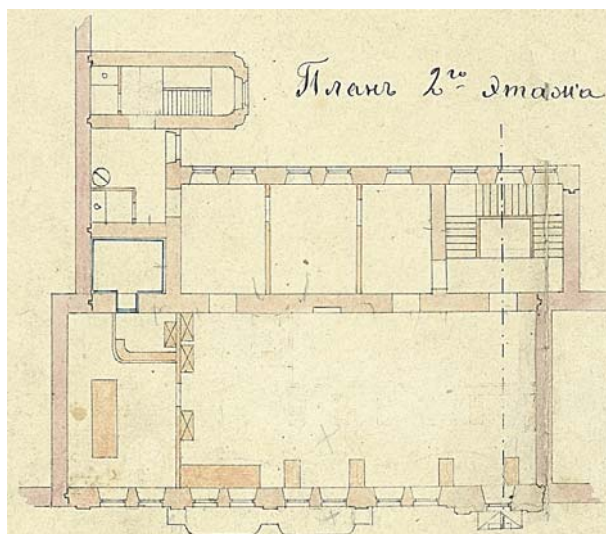
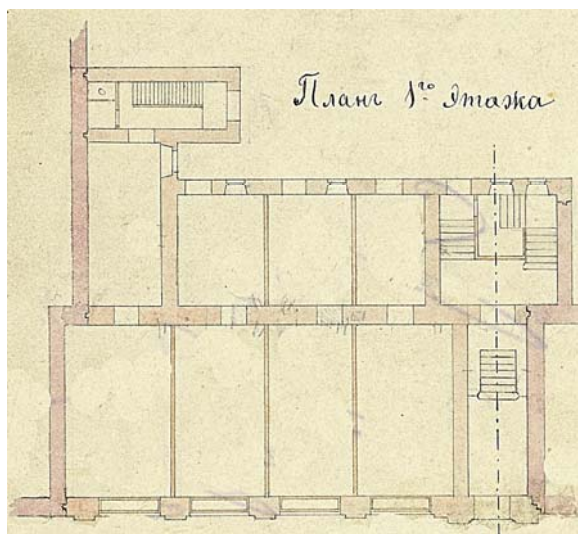
Хоча рік і не закінчився, але річна звітність подавалася по закінченню жовтня місяця, а потім наступав для звітності перший квартал. Це викрутаси тієї радянської бюрократії.

Вулиця Шевченко (Шевченківська) це таж Соборна, 13 будинок. В документі за 1928 р. в „Списку націоналізованих домоволодінь” (Р. 34, Оп. 1, Спр. 118) музей рахується під номерами 294 і 295. Я подаю цей документ.

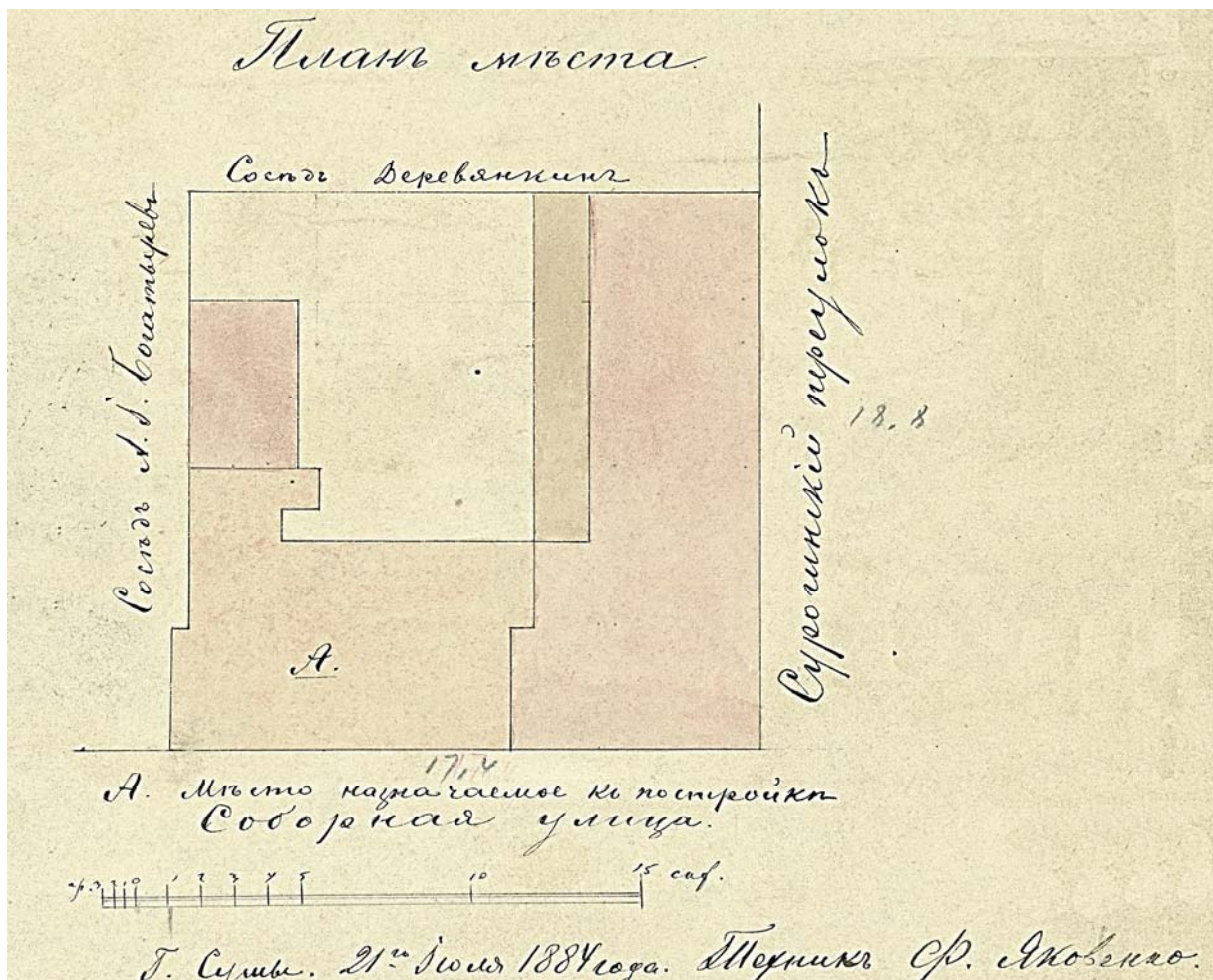
Ось перед вами садиба Богатирьових. Після скасування кріпацтва прибутки значної частини поміщиків різко скорочуються, а значна частина купецтва починає скупати їх садиби. Так в 60-х роках в Сумах це місце купив Іуда Богатирьов у дворянки Агафії Линтварьової. Він побудував одноповерховий цегляний будинок для своєї лавки. Пізніше він збудував другий поверх. Після смерті Іуди садиба перейшла до його сина Олександра і він добудовує 3 поверх. У 1884 році він розпочав будівництво нового будинку по проекту техніка Яковенко, але після його побудови у 1886 р. Олександр Богатирьов помер і три будинка садиби перейшли до його дітей. На Петропавлівському кладовищі пам'ятник Іуди Богатирьова сплюндрований і там інший напис, а кістки з могили викинуті. На могилі Олександра Богатирьова верхня частина пам'ятника знесена, але залишився

напис, могила ціла, але все поросло чагарником. Не існує у міській раді спеціальної комісії, яка б взяла на облік всі ці поховання, бо це історія нашого міста. В „Окладній книжці” за 1917 р. по Сурогінському провулку ми бачимо, що садиба належить Миколі, Капітоліні, Антонині, Олексію Олександровичам Богатирьовим. Садиба була оцінена у 1917 р. в 27 тис. крб.

*Проект рассматривать и никаких
изменений отъ Строительнаго Комитета
Ушева не найдено, постройка может
быть разрешена. 1884 июль 26го -
Городской Архитект. В. Бокков*

*Постройка каменного двора attached дома под дворовою,
крышею по плану и фасаду разрешается. Это
делается с тем что бы при постройке этого дома не
было никаких изменений в том правительстве
инженера в Строительном и Комитете Ушева 1884
Юль 26 дня. Иван Юрьевич С. Оврубин*

Ось бачите такий фундаментальний будинок, що і до нашого часу є окрасою вулиці Соборної, спроектував не губернський архітектор, а тільки технік Яковенко.

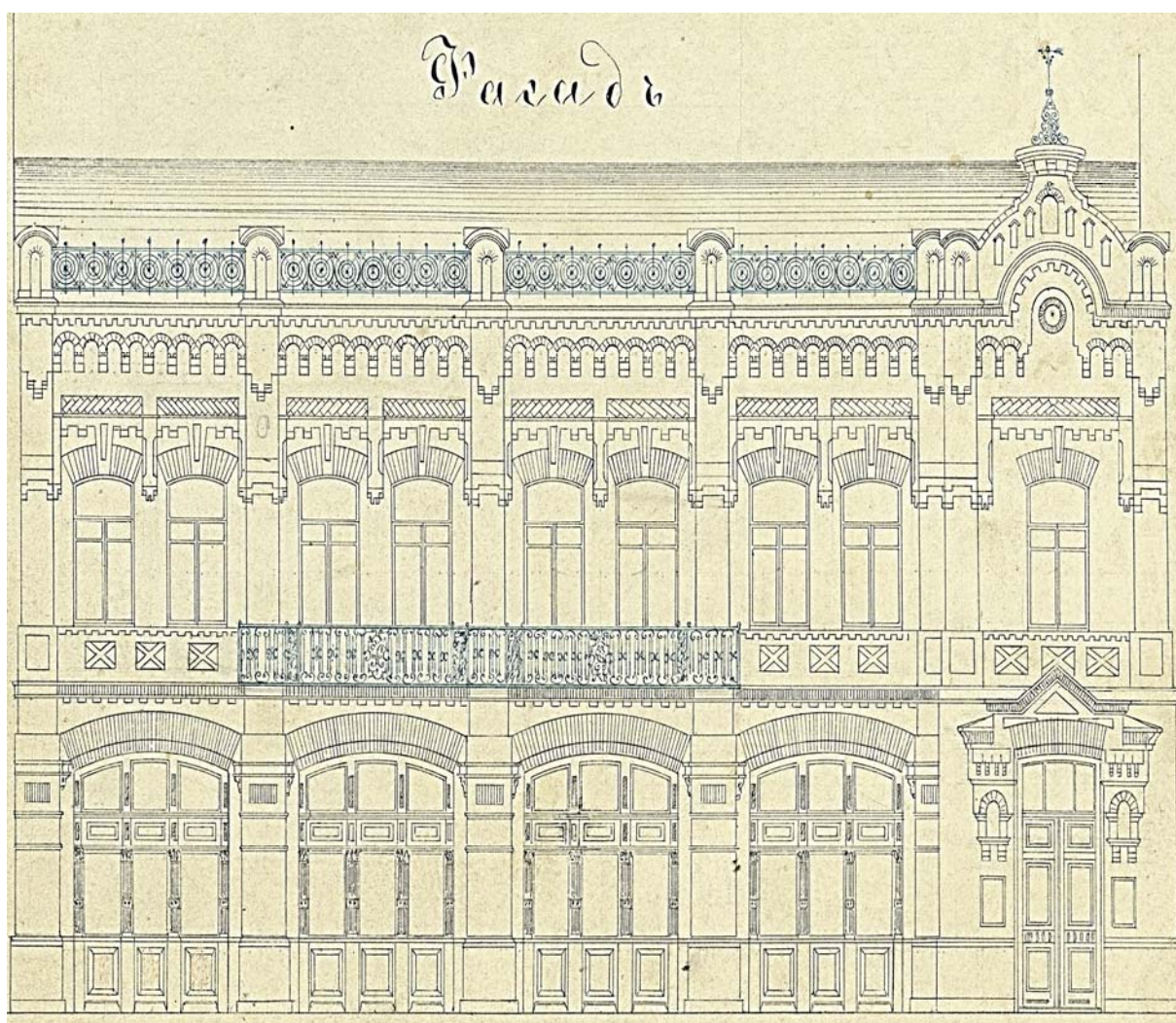
З плану місця ми бачимо, що по Сурогінському провулку до будинку Олександра Богатирьова примикав старий будинок його батька Іуди Богатирьова, а в середині садиби був ще один будинок.

Будинок вцілів, але ніяких пояснюючих табличок не повісили, бо в архітектурі відсутня така людина, яка б займалася фундаментально історією міста і вулиць. Історичне дослідження архітектура пише зі статей невігласів-журналістів.

На світлині, де три будинки, ліворуч, ми бачимо перед собою у верху напис: „Акционерное товарищество Орловский

коммерческий банк”. Електричних ліхтарів ще немає, а є гасові (керосин). Світлину приблизно можна віднести до 1901-1905 рр.

Пізніше Орловський банк збанкрутував і на його основі був створений З’єднаний банк. В „Окладній книжці” за 1917 р. цей будинок по вул. Соборній, під №11 належав Миколі Івановичу Скубенку. Це місце теж в 60-х роках купили Скубенки у дворянина Селіховського. Його брату Скубенку Михайлу Івановичу належав будинок по Соборній 17. Радянська влада в перші роки змінить назву вулиці на Шевченківську.

Будинок Олександра Богатирьова з чотирма лавками

На будинку Олександра Богатирьова висів напис, що це міський банк. За будинком Олександра Багатирьова йшов старий

будинок Іуди Багатицьова. Будинок Олександра рахувався по Соборній вул., 13 і в ньому було перше розміщення музею. До цього тут був спортивний клуб. Про історію банків, які тут перебували я дам відомості в додатках.

Тепер давайте дамо слову Н. Онацькому: „Помешкання на 5 кімнат було мале й не могло вмістити всіх речей, що музей одержував.

Ось вони три будики в яких влаштували музей

Крім того на черзі стояла передача великої приватної колекції Оскара Гансена, що під доглядом Наросвіти та Відкомгоспу перебувала на склепах. В зв'язку з цим музей порушив питання про приєднання сусіднього помешкання Сполученого (колишній Орловський) банку на 7 кімнат з великою залюю.

Після ремонту й сполучення цих помешкань, розпочалася організація музею. За короткий час всі 12 кімнат було зайнято музеєм, але нові експонати прибували щодня. Довелося приєднати третє помешкання на 11 кімнат. Таким чином музей

має тепер три помешкання на 23 кімнати, сполучених між собою прорубаними в мурах дверима”.

Тут Онацький не зовсім стилістично вірно висловився, що і дало привід для різного роду інсинуацій про відкриття музею. Він не подав всієї хронології становлення музею. Це зробив я. Музей відкрився 20 травня 1921 р. Приміщення музею потребувало ремонту і розширення і його закрили на ремонт. Третій будинок музею, про яке пише Онацький, це старий будинок Іуди Богатирьова, що рахувався по Суругінському провулку №1, де в наші часи була табличка про командирів Сумського гусарського полку. В цьому будинку було и помешкання самого Онацького. Ось, що писала донька Онацького: „Квартира имела опрятный вид: четыре комнаты, кухня, потолок невысокий, пол покрыт цветным линолеумом, балкон на главную улицу. На втором этаже имели большую веранду для лета, где обедали, пили чай. В большой гостиной с камином стояли отцов письменный стол, мольберт, пианино, книжный шкаф, диван, висела бандура. Вся квартира была увешена папиными картинами”.

Балкон в наш час відремонтований, а веранда ціла. Тепер там розташовані якісь комерційні гадючки.

На сторінці 29 Р. 33, Оп.1. ми знаходимо статистику про зростання кількості експонатів Сумського окружного художньо-історичного музею з 1920 р. 1920 – 2361, 1921-5621, 1922-259, 1923-47, 1924-365, 1925-71. Всього на початок 1926 р. - 8721. Кількість книжок зросла з 706 у 1920 р. до 8888 примірників на початок 1927 р. Як бачимо частка колекції Оскара Гансена зменшилася в загальній кількості експонатів у 4 рази.

Надходження від оренди приміщень склали за 4 квартал 1925 року 999 крб., а від майстерні 17 карбованців. Жилося музею і його директору дуже скрутно, особливо з утворенням округкомів. Заробітної плати не було і працівників змушували брати позики, бо надходження до місцевих бюджетів під час НЕПу були мізерні. У 1924 р. заробітна плата Онацького складала 30 крб.

На 1925 р. музей займав 1 поверх, де була представлена наступна кількість експонатів:

1. Малярство – 840.
2. Різбярство – 388.
3. Офорти, гравюри, фотографії – 607.
4. Скло – 820.
5. Порцеляна, фаянс і інший посуд – 1615.
6. Археологічні, історичні і інші речі – 1615.
7. Килими, вишиванка, тканини – 289.
8. Художні меблі – 266.
9. Зброя – 56.
10. Революційний відділ – 591.
11. Різні експонати – 203.
12. Виробничій відділ – 310.

Я подам вам всі звіти Онацького, які є в ДАСО.

Отчет о состоянии и работе Сумского художественно-исторического музея за 1925-1927 гг. начат 12 октября 1925 г. окончен 11 июля 1927 г. Р. 33, Оп. 1, Дело 27.

У.С.Р.С.

Мова оригіналу

Н.К.О.

Статистично-інформаційний відділ

Річний звіт музею за час з 1 жовтня 1925 р. до 1 жовтня 1926 р.

1. Повна назва музею. *Сумський художньо-історичний музей.*
2. Точна адреса. *Суми, Шевченківська вулиця, будинок №13.*
3. Час заснування музею. *Липень місяць 1920 р. (не узгоджується з газетними повідомленнями і трудовою Онацького)*
4. Хто заснував музей. *Місцева наросвіта.*
5. Чи існує самостійно. *Існує самостійно.*
6. В чийому віддані безпосередньо знаходиться. *Сумської округової політосвіти.*
7. В якому помешканні міститься установа. *В пристосованому.*

8. Чи закріплено приміщення за музеєм. *Закріплено по акту від 17 червня 1926 р.*
9. Чи використовується помешкання тільки музеєм. *Ні*
Якщо ні, то зазначити ким саме. Клубом інженерів, техніків, агрономів, яких притягнуто до організації виробничого відділу музею. Скільки кімнат. 4, квадратури 80 м.
10. Скільки квадратних метрів має помешкання музею. *305.*
11. Скільки кубічних метрів має помешкання музею. *916.*
12. Чи має музей у своєму розпорядженні запасні вільні кімнати. *Має 3, кубатурою 60, але це помешкання зайнято приватною особою і не дивлячись на всі заходи з боку музею виселити в цьому році не вдалося.*
13. Можливості поширення та зменшення помешкання музею. *Поширення можливе за рахунок згаданого приміщення, а також за рахунок помешкання, що знаходиться на першому поверсі і поки що експлуатується (торгівельні).*
14. Які зміни відбулися що до покращання музею протягом відповідного періоду. *Зроблений деякий ремонт, крім того з спеціальних коштів музею збудовані нові (цементні) пішоходи, що належать до помешкань музею.*
15. Опалення музею. *Голанське і асмоловське. Всіх печей голландських 10, асмоловських 2. В квартирах службовців 5 голландських, 4 плити, 3 російських печей.*
16. Освітлення. *Електричне пристосоване для нічного догляду вартового.*
17. Водопостачання. *Водотяг.*
18. Якого ремонту потребує музей, орієнтовна вартість. *Перш за все необхідно відремонтувати і пофарбувати дахи, потім поштукатурити і побілити 3 окола, а також відремонтувати систему опалення для чого необхідно 4 000 крб.*
19. Стан помешкання щодо пожежі. *Вода в помешканні є, але відсутні протипожежні крани.*

20. Персонал на 1. 10. 1926 р. Всього робітників 7 з них наукових 2, технічних 5. Всі отримують заробітну плату з місцевого бюджету.

21. Скільки днів було відчинено музей для відвідування. 188.

22. Скільки годин на тиждень було відчинено музей. *Для публіки 24, для відвідувачів 17.*

23. Скільки було організовано відвідувань. 119.

24. Відвідування протягом відчитного періоду. *Відвідування екскурсійне: робітників 409, селян 723, службовців 118, учнів 2003, червоноармійців 200. Всього 3453. Відвідування поодинокі: робітників 7218, селян 6113, службовців 7012, учнів 18 307, червоноармійців 675, інших 6023, невідомо 3002. Всього 48 350. Разом 51 863.*

25. Експонати за основними відділами.

Назва відділу	Виставлено	В фондах
1) Малярство 915	721	194
2) Різьба по дереву 375	265	110
3) Офорти, гравюри, фотографії -		700
4) Скло 822	522	300
5) Порцеляна, фаянс 2 606	606	2 000
6) Археологічні речі 1819	1219	600
7) Килими, вишиванки, Тканини	312	162
8) Художні меблі	371	210
9) Зброя 58	20	38
10) Реврух і кімната Леніна	510	108
11) Різні експонати	215	110
12) Виробничий відділ	600	300 в кабінетах 300

26. Допоміжні заклади.

Бібліотека. *Кількість книжок на кінець відчитного періоду 6170. Видано книжок 3298.*

Які майстерні мав музей, їх робота. При музеї у відчитному періоді існувала художня майстерня „ІЗО”, в якій виконувалися різні роботи: прапори, декорації, плакати, схеми, діаграми, вивіски, портрети революційних діячів.

27. Науково-дослідницька робота музею. Наукові екскурсії та розкопки. Складена археологічна мапа Сумської округи. Виявлено старі городища, а також влаштовано експедиції з метою збирання різних матеріалів, які стосуються до перебування Т. Г. Шевченка на Сумщині в 1859 р. Розпочато обстеження майна релігійних громад і різних пам'яток природи та культури на окрузі. Наукових праць і видавничої діяльності не було.

28. Науково-технічна робота. Інвентаризація – 9011, каталогізація – 2769, консервація та збереження матеріалів.

Реставрація. Проводяться дрібні реставраційні роботи над різними матеріалами з експонатів. Найбільше потребують реставрації картини Рубенса, Брейгеля для чого потрібно 500 крб.

29. Наукової комісії немає.

30. Наукове обслуговування музеєм установ та організацій. Музей виконує різні завдання Академії Наук, як України так і Всесоюзної.

31. Зв'язок музею з іншими установами. Музей знаходиться в постійних зносинах з Російською і Українською Академіями Наук, з іншими музеями.

32. Чи проводив музей поза музейні екскурсії? Проводив 2.

33. Склад курсантів. 200 селян, 150 учнів. Екскурсії на місце виявлення кісток мамонта в с. Прикіл.

34. Лекції та доповіді, що проводив музей. а) Поза музейних доповідей та лекцій 2 з 350 душами. б) Скільки лекцій та доповідей провів музей у власному. За відчитний період 111 з 3453 душами.

35. Робота гуртків. Гуртків немає.

36. Склад і підготовка гуртківців. Немає.

37. Наслідки роботи гуртків. Немає

38. Джерела утримання та витрати.

Прибутки:

Державний бюджет 100.

Окружний бюджет 5190.

Спецкошти 2482. 61.

Видатки:

Заробітна плата 2753.

Наукові спеціальні роботи 1000.

Бібліотека 270. 85.

Обладнання 627.

Опалення 954.

Освітлення 235.

Ремонт 1300.

Майстерня 492.

39. Загальна характеристика умов роботи. *З матеріального боку більш-менш задовільна, але малий штат музейних працівників (завідуючий і бібліотекар) не дає змоги проводити роботу так як того бажать і як вимагають сучасні обставини. Музей з кожним роком зростає, роботи поширюються і поглиблюються, а штат залишається той самий який був при заснуванні у 1920 р. Це одне з непередуманих явищ, які необхідно усунути.*

Завідуючий музеєм Онацький підпис

Відчит Копія № 2.

Про стан і роботу Сумського художньо-історичного музею за 1 квартал 1925/1926 р.

1) Стан музею взагалі. *Стан музею за відчитний період значно покращив у матеріальному відношенні. По-перше збільшився*

кошторис на 1709 крб., по-друге музей придбав спеціальні кошти (майстерня „ІЗО”), які дають змогу покращити роботу взагалі, а також збільшити витрати на задоволення господарських потреб. Так наприклад, за рахунок спеціальних коштів була відремонтована система опалення, що має величезне значення для збереження музейних цінностей, а також були придбані всякі музейні експонати. Спеціальні кошти збільшуються і через деякий час їх можна буде використати на поширення відділів, на придбання нових експонатів.

2) Політична робота. На протязі відчитного періоду музей був відчинений для публіки 45 днів. За цей час було 44 екскурсії і 12 724 окремих відвідувачів. Разом всіх відвідувачів було 14 358. Крім того було влаштовано дві виставки присвячених ювілеям: декабристів та революції 1905 р. Виставки мали: ілюстративний матеріал, літературний, а також різні документи жандармського управління та судових установ, ілюстративний матеріал: плакати, лозунги, малюнки, фотографічні знімки. У більшості всі матеріали мали місцевий характер.

Літературний матеріал поділявся на такі відділи: Декабристи, Микола І-й та його час. Жандарі та цензура за Миколу І. (Інші матеріали теж стосувалися декабристів та революції 1905 р.). Було проведено 44 бесіди.

3) Поширення музейних експонатів. За минулий квартал поступила деяка кількість експонатів шляхом купівлі, а також передачі іншими установами. Особливо збільшилася книгозбірня про революцію.

4) Господарський стан музею більш-менш задовільний. Помешкання опалюється, але виявилось, що почнуть опалювання 3 листопада. Холодне приміщення робиться вогким, а це погано для експонатів. Необхідно для музею встановити 6 місяців опалення себто починати з жовтня, а кінчати 1-го квітня.

5) Перешкоди в роботі. Необхідно збільшити штат на 1 лаборанта, бо за скасування посади бібліотекаря лаборантська

вакансія зайнята останнім. Завідування залишилося про тому навантаженні, яке була раніше.

б) План роботи на 2-й квартал. Музей накреслив здійснити:

а) Організацію відділу гончарного виробництва.

б) Притягнення громадських сил до виробничого відділу музею з метою поширення і поглиблення культурно-освітньої роботи.

в) Зібрати і привезти музейні цінності, які перебувають поза музеєм.

г) Влаштувати виставки присвячені лютневій революції і Т. Шевченку.

д) Розпочати роботу по видачі „Бюлетня” музею з нагоди 5-ти річчя існування.

ж) Організувати лекторське бюро при екскурсійному бюро.

і) Приступити до складання пояснюючих написів до картин.

При цьому прикладаються цифрові матеріали:

1. Рух та склад музейних експонатів.

2. Про екскурсійне бюро.

3. Про майстерню „ІЗО”.

4. Про спеціальні кошти музею.

Завідуючий музеєм Онацький

підпис

Відчит

Про роботу Сумського художньо-історичного музею за I квартал жовтень-січень 1926/1927 рр.

1. Загальний стан музею за відчитний період був задовільний. Кошторис збільшився на 630 крб. Це збільшення причому головним чином на опалення (546) та на учбову частину, але по інших статтях значно знизився. Не дано на телефон, освітлення. Становище це поліпшується спеціальними коштами на які складено окремого кошторису і заслано на затвердження.

2. Політосвітня робота. На протязі відчитного періоду музей було відчинено для відвідувачів 48 днів. За цей час відвідало: а)

екскурсії 15 загальною кількістю 488 душ б) окремих відвідувачів 14 903, разом 15 391. На кожен день припадало по 320 душ. Порівнюючи з попереднім кварталом, окремих відвідувачів збільшилося на 9977 душ, екскурсантів на 350, але це явище майже постійне восени порівняно з літнім періодом.

Відповідно музейних матеріалів на першому місці були учні різних шкіл, на другому – селяни, на третьому – міські мешканці. Проведені виставки: перша – з нагоди 15 роковин з дня смерті художника Серова, друга – з приводу смерті французького художника К. Моне, третя – до 40-х роковин народження українського художника Г. Нарбута.

3. Екскурсійне бюро. Через екскурсійне бюро пройшло 63 екскурсії з загальною кількістю екскурсантів 1935 проти попереднього кварталу кількість екскурсій збільшилася на 24, а екскурсантів на 1169. Цифра ця не досить значна з попередніми роками. Це свідчить про зниження інтересу до екскурсій взагалі. Поширення музейних збірок. У відчитному кварталі можливо констатувати досить значне збільшення експонатів, а саме на 222, тоді як за минулий рік прибуло 562 експонатів. Організовано і виставлено керамічне виробництво Сумщини (головним чином Межирич). У відчитний період було зроблено 2 екскурсії по окрузі, а саме Славгород і Тростянець звідкіля вивезли все, що було цінного. Разом з тим обслідувано релігійні громади в Славгородській церкві. Знайдено колекцію рушників. Придбано для бібліотеки 31 книжка. Всіх відвідувачів в бібліотеці було 999, видано 1617 книжок.

4. Виробничий відділ. Поступило 25 експонатів по цукроварству. Робота усього відділу зовсім припинилася. Навіть до цього часу не складено плану не влаштовано жодного спільного засідання і взагалі підписана угода не виконується.

5. Систематизація експонатів. На протязі кварталу зроблено деякі переміщення експонатів у зв'язку з їх вивченням. Робота ця проводиться без перерви на протязі всього року.

6. Наукова робота. В с. Прикіл проведено розкопку місця, де знайдено кістки мамонта. В селі Краснопілля виявлено і розкопано рештки печі для випалювання керамічних виробів, причому знайдено цікаві кахлі XVII століття. Відносно цих кахлів написана стаття до археологічного збірника, який видає Українська Академія Наук. Крім того написано чималу статтю для музейного збірника Укрголовнау. Вміщено статтю „Культура в побуті”, „Пам'ятки культури на Сумщині”, а також заслано замітки до „Нашої освіти” і інших періодичних видань.

7. Перешкоди в роботі. Перешкоди в роботі полягають, головним чином, в малому числі музейних працівників.

Завідуючий музеєм Онацький підпис.

Відомості про музей ми знаходимо в книжці В. В. Дубровського „Музеї України”, що вийшла друком у 1929 році у державному видавництві України: „Сумський округовий художньо-історичний музей, що його засновано у 1920-1922 рр., має надзвичайні для округового міста збірки мистецтва російського, західного і українського: 915 картин, серед них є твори Рубенса, Прегеля, Вато, Вандергельста, Боровиковського, Айвазовського Верещагіна, Поленова, Маковського, Нестерова, Рєпіна, Васильківського, Васнецова, Серова, Рєріха, Коровина, Сомова Бакста, Пастернака, Зарубіна, Мурашка, Кричевського В, і Ф., різбярства (375), різних офортів (700), художнього скла (822), порцеляни і фаянсу (2606 номерів – це відома збірка Оскара Гансена), килимів, вишиванок (312), меблів (271), старовинної зброї (58). Крім того є археологічний відділ (1819) і відділ ревруху (618 номерів), відділ цукроварства (300), а разом 11. 083 речі.

Фахова бібліотека при музеї має 6 170 томів. За 1928 р. музей відвідало близько 62 тисяч осіб.

Дочка художника Наталія Никанорівна пригадує, як її батько разом з Макаренком десь у 1923–1925 роках проводили розкопки великого кургану в районі старого аеропорту у Сумах. Онацькі жили тоді на території військового училища, і маленька Наталка часто бігала дивитися, як ідуть роботи.

Родина Онацьких у 1916 р.

Було це давно, але Наталія Никанорівна пам'ятає, як всі чекали приїзду Макаренка, а потім як він, піднявшись на курган, виголошував імпровізовану лекцію перед робітниками, що працювали на розкопках, на жаль, про ці дослідження більше нічого не відомо.

Більше інформації зберіглося про інші розкопки, що проводилися 65 років тому під Сумами в районі Крейдища (нині неподалік Зеленого Гаю). Керівником експедиції був Макаренко. У роботі брали участь працівники Сумського музею на чолі з Онацьким, дружина Макаренка, кілька студентів Київського

художнього інституту, місцеві жителі та аспірант С. Магура. Дослідження велися на нині широковідомому археологічному комплексі, який складався з великого городища, селища і могильника. Останній є одним з найбільших серед слов'янських могильників у світі. Роботи тривали з 20 серпня по 6 вересня. Було розкопано кілька поховань, що дало змогу Макаренку визначити цей об'єкт як унікальну пам'ятку роменської культури. Потім було проведено розвідку на городищі, розкопано 5 курганів. Про ці роботи у 1930 році було опубліковано лише одну статтю, її автор Магура підкреслював, що ці розкопки дали відносно небагатий матеріал, але досконалі методи розкопів, застосовані від проф. М. О. Макаренка, дали змогу в похованнях виявити цікаві факти. Майже всі матеріали про ці дослідження були втрачені під час Великої Вітчизняної війни. Але в родині Онацьких дивом збереглися три фото, які були зроблені Макаренком саме під час розкопок на Крейдищі.

Це ті скупі дані, які є на сьогодні про участь Онацького в археологічних розкопках, але, звичайно, він брав участь і в інших дослідженнях, і за творчою вдачею, і як директор музею, і як уповноважений Комісії по охороні пам'яток по Сумському повіту. Н. Х. Онацький без сумніву відігравав значну позитивну роль в організації наукових досліджень. Значна частина цього місця знищена під час добування крейди. Зараз на Крейдищі туристична база. Я ще в дитинстві частенько бував на Крейдищі і бачив ці могильники. Місце вкрите височеними соснами і ялинами. Іноді продовжують дослідження, але системи в них не існує.

Цікавий документ я знайшов в фонді Р. 33, Оп. 1, Спр. 39, с. 183 від 24 березня 1925 р. Онацький був записаний на 3-х річні педкурси. Онацький мав художню освіту, але не мав педагогічної. Це не заважало йому займатися викладацькою роботою до революції, але радянська влада від всіх педагогічних працівників вимагала переатестації.

Спис

№ 183

реktorів і викладачів Сулеських Вищих З'явчих
Гедкурсів.
на 24 Березня 1925 р.

Прізвище ім'я та по батькові	Господа і які дисциплі- ни вивчає.	Вік	Стаж роб. в год.	Категорія	Рід	Родний язык	Національність	Розряд	Сніданок
16 Гришак Григорій Васильович	Зав. кафедр. математики кравзнавство.	46	25	под. наст.	укр.	укр.	50%	16	1/211
Салдоєв Гарій Миколайович	роцвиз і чх рацнека інженер.	"	6	"	"	"	"	15	1/211
Томаров Іван Васильович	самогоспод. експлоататив.	"	11	"	"	"	"	15	1/211
Березний Александро Олександрович	фізика, хімія, і природознавство.	"	5	"	к-де	"	"	"	1/211
Ковальков Олександр Андрійович	українська мова.	"	22	"	шт.	"	"	14	1/211
Оноцький Лукаш Харитонович	малювання.	"	18	"	"	"	"	14	1/211
Дейнеговський Микола Кошарович	Сніданок	"	25	"	"	"	"	14	1/211
Пучинин Лев Васильович	історія, історія воєн, географія, радян. економіка.	"	21	"	"	рос.	"	15	15/11
Герман Григорій Якович	родознавство.	"	1	"	"	укр.	"	15	15/11
Кулішов Михайло Гаврилович	фізкультура.	"	4	"	"	к-де	укр.	14	1/211
Штінвин Кескорті Миколайович	Зав. Кошар. і бухгалтер.	"	30	"	"	шт.	укр.	13	1/211
Северин Петро Степанович	Зав. господар.	"	20	"	"	"	укр.	10	6/211
Целовальников Іван Федорович	Уборщик.	"	-	"	"	"	рос.	5	2/211
Томсен Михайло Іванович	Кухарь.	"	-	"	"	"	рос.	5	1/211
Кулішченко Григорій Миколайович	Сніданок.	"	-	"	"	"	укр.	8	1/211
Михальчук Іван Григорович	Сніданок.	"	-	"	"	"	рос.	8	25/11

Завідуючий
гедкурсами

Зав. Кошар. Штінвин.

В його записі вказана середня освіта, стаж роботи 18 р., вік 50 років, 14 розряд радянського чиновника, навчався на курсах як вчитель малювання, а трохи нижче був запис на Гансена Михайла

Івановича кухаря, у віці 27 років, норвежця за національністю, що теж вчився на радянського вчителя.

Онацкий Никандр Харитонович | маснованнч. | ср.

В цьому списку є такі відомі особистості, як Самброс і Дейниховський.

Те, що стосується Онацького в інтернеті майже всі пишуть, що він навчався в Петербурзькій Академії мистецтв, а тут стоїть середня освіта. Одна справа закінчити училище при Академії, а інша – навчатися в самій Академії. Онацький закінчив училище і тому в поданій заяві написав про середню освіту. Звертає на себе увагу і те, що фах вчителя опановують завідуючі господарствами, прибиральники, кухари, кочегари.

Стоять (зліва направо): Кампанцев, Панів, Головка. Сидять (зліва направо): Мінко, Пилипенко, Онацький, Алешко.

Світлина зроблена в грудні 1928 р. в сумській фотографії Любарського.

Кампанцев Олексій – художник, Панів Андрій Степанович (літературні псевдоніми А. Невера, А. Селянин) – український поет, журналіст, перекладач, автор підручників для початкових класів, один з лідерів літературного об'єднання „Плуг”. В 1937 році розстріляний.

Головко Андрій Васильович – поет і прозаїк. Член літературного об'єднання „Плуг”.

Мінко Василь Петрович – український прозаїк і драматург. Член літературного об'єднання „Плуг”.

Пилипенко Сергій Володимирович (літературний псевдонім Сергій Сліпий, Плугатирь) – письменник, публіцист, журналіст організатор літературного об'єднання „Плуг”. Розстріляний у 1934 р.

Алешко (Олешко) Василь Іванович (літературний псевдонім Іван Підкова) поет, прозаїк. З 1922 р. був завідувачим відділом в Сумській газеті „Плуг і молот”.

Про діяльність музею в 30-і рр. ХХ ст. в місцевих архівах немає документів. Відомо лише, що наприкінці 20-х – на початку 30-х рр. ХХ ст. партійні і радянські органи намагалися перетворити художньо-історичний музей на історичний чи краєзнавчий.

Цікавою з цього погляду є інформація, що міститься в економічно-адресному довіднику на 1931 р. „Вся Україна та АМСРР”, де в розділі, присвяченому науковим установам УСРР і складеному за поданням Народного Комісаріату освіти серед музеїв України під номером 66 названо розташований по Шевченківській вулиці, 13 Сумський художньо-історичний музей, який існує з 1929 р., а от в іншому розділі довідника, де йдеться про установи, організації, заклади Сум, за поданими з цього міста відомостями тут показані такі два музеї: „Музей Революції” по вул. Шевченка, 11 (завідувач В. І. Зубченко) та „Історичний музей” по вул. Шевченка, 13 (завідувач Н.Х. Онацький).

Садиба Богатирьова рахується під №13. Це слід так розуміти, що після поділу музею на два у 1929 і з'явилася нова назва музею, що з художньо-історичного перетворився на історичний. Між двома директорами виникає конкуренція і Онацькому постійно закидають участь в 1917 р. в іншій політичній партії. Він був змушений виправдовуватися.

Червень 1929

13

До редакції газети „Плуг і Молот“
Товаришу Редакторе!

Прохаю надрукувати таку мою заяву: з 1905 року, беручи участь у визвольному русі, ідеологічно близько стояв до народницьких угруповань і після лютневої революції 1917 року був одним з активних організаторів партії українських соціалістів-революціонерів у м. Сумах.

Замість розвитку революції та народницької дійма переконани мене, що політика партії у с. р. не відповідала інтересам пролетаріату (запросити міністрів на Україну, боротьба з радвладом) і тому я вийшов з названої партії, (~~якщо~~ ~~якщо~~) порвавши з нею так ідеологічно, як і формально зв'язи. З того часу я безперестанно працюю в галузі радянської культури й освіти (4 роки в Червоній Армії) і визнаю, що лише Комуністична партія в даний і одинокі проводить пролетаріату і що тільки за її керівництвом суспільство досягне соціалізму.

А. Олександрів

Записаною рукою вихода вірши. ~~Александрів~~

1929 році сумська газета „Плуг и молот“ публікує його заяву (примірник цієї газети в ДАСО відсутній, але є його рукописне звернення до газети): „З 1905 року, беручи участь у визвольному русі, ідеологічно я близько стояв народницьких угруповань і після лютневої революції 1917 року був одним з

лідерів активних організаторів партії українських соціалістів революціонерів в м. Суми. Подальший розвиток революції громадянської війни переконав мене, що політична партія УПСР не відповідає інтересам пролетаріату (покликання німців на Україну, боротьба з радянською владою), і тому я вийшов з названої партії порвавши з нею як ідеологічні, так і формальні зв'язки. З того часу я незмінно працюю в галузі радянської культури і освіти (чотири роки в Червоній Армії) і визнаю, що лише комуністична партія є дійсним і одним провідником пролетаріату і що лише під її керівництвом суспільство досягне соціалізму”.

Наступні роки для Н. Х. Онацького були сповнені принизливого таємного нагляду, який він постійно відчував і був вимушений ставати обережнішим у своїх спілкуваннях як у побуті, так і на роботі. Та головний негатив накопичувався в музейній справі, яка за десять років стала сенсом усього його життя. При цьому він намагався підкреслити, що його цікавить наука, а не політика. Своїх уподобань у науково-дослідній роботі він не приховував, і серія опублікованих у 1931 р. наукових розробок музейних фондів свідчить про прихильність до збирання і дослідження українського малярства, гутного скла, порцеляни, килимів і вишивок, етнографічних старожитностей – все це не могло не бути, за мірками ДПУ–НКВС, проявами «націоналізму». Для цього достатньо навіть переліку публікацій Н. Х. Онацького: «Старовинні кахлі Сумщини», «Українська порцеляна», «Українське гутницьке скло», «Межигірський фаянс». Про ситуацію, що склалася в музеї в цей період, Н. Х. Онацький розповів пізніше одному зі своїх нових колег по Полтавському краєзнавчому музею, який все і розповів ДПУ: "...погіршилися умови життя і роботи. Почали навмисно ламати музей. Спочатку було завдання все базувати тільки на місцевому матеріалі, а потім у цьому побачили шовінізм. Я кілька разів їздив до Харкова, у Главнауку і навіть у ВУЦВК... спочатку... відстояв... кілька разів музей, правда, тоді був Скрипник і з ним ще рахувались. Далі я вже побачив – якщо не хочу бути на Соловках, краще мені самому швидше йти геть...". У таких умовах Н. Онацький прийняв рішення про звільнення з музею за власним бажанням, а 30 грудня 1931 р. разом із членами комісії

підписав акт про „передачу всіх музейних експонатів та звичайного інвентарю”.

Саме В.І. Зубченку Н.Х. Онацький передав при звільненні усі музейні цінності і справи. В Сумському художньому музеї зберігається архів Н.Х. Онацького, де серед інших матеріалів є оригінал акту про передачу музейних експонатів та інвентарю, де В.І. Зубченко фігурує як „внов призначений директор Сумського краєзнавчого музею”.

Сам акт дуже пошкоджений з купою помилок, його важко читати і тому я подам його передрук. Мова оригіналу.

Акт

1931 року грудня 30 числа. Ми, що нижче підписалися внов призначений директор Сумського краєзнавчого музею В.І. Зубченко та директор художньо-історичного музею Н. Х. Онацький в присутності членів комісії виділеної Сумським відділом народної освіти т.т. Зайця, Півненка, Овчаренка, Олещенка, та Сердюка, склали цього акту в тім, що цього числа провели остаточну передачу всіх музейних експонатів та звичайного інвентарю художньо-історичного музею від тов. Онацького тов. Зубченкові, причому виявлено, що всі речі оказались в наявності і відповідають інвентарним записам, а саме:

1. По відділу малярства. – різних картин, етюдів і малюнків різних художників російські, українських і закордонних, записаних в інвентарну книжку №1 з детальовими описами їх, всього дев’ятсот двадцять дев’ять речей (929) на суму сімдесят шість тисяч п’ятсот дев’яносто три карбованця (76 593).

Із зазначених речей деяка частина потребує реставрації та ремонтування.

2. По відділу різьбярства та бронзи різних речей різних авторів записаних в інвентарну книгу №2, всього триста вісімдесят шість (386) речей на суму одинадцять тисяч триста один карбованець і 80 коп. (11 301, 80).

3. По відділу офортів, гравюр та фотографій, що записано в інвентарну книгу ч. М, всього тисяча двісті сорок два примірника (1242) на суму дві тисячі (далі запис пропав).

4. По відділу художнього скла українського гутницького, російського та закордонного, що записано в інвентарні ч. 4 всього вісімсот двадцять шість (826) на суму дві тисячі двісті п'ять карбованців 25 коп. (2205, 25); із скляних речей лише дуже мала частина має незначні деформації.

5. По відділу порцеляни, та іншого посуду українських, російських та закордонних заводів, що записано в інвентарній книзі ч. 5 всього три тисячі сорок дві (3042) речі на суму шість тисяч вісімсот один карбованець шість коп. (6861, 06).

Серед зазначеного посуду є незначна частина деформованих речей, що потребують реставрування.

6. По відділу археології і історії та етнографії, що записано в інвентарній книзі ч. 6 всього три тисячі шістсот сорок три речі (3643) на суму дві тисячі сто вісімдесят два карбованця вісімдесят п'ять коп. (2182, 85).

Невеликий процент речей вимагають склеювання та ремонтування.

7. По відділу килимів, тканин та вишиванок, що записані в інвентарній книзі ч. 7 всього чотириста п'ятдесят речей (450) на суму дев'ять тисяч вісімсот вісімдесят три карбованця п'ятнадцять копійок (9883, 15).

8. По відділу художні меблі, що записано в інвентарній книжці ч. 8 всього двісті п'ятдесят одна річ (251) на суму вісімнадцять тисяч чотириста вісімдесят шість карбованців п'ятдесят копійок (18 486, 50).

Деяка частина меблів потребує ремонтування.

9. По відділу стародавньої зброї, що записано в інвентарній книзі ч. 9 всього шістдесят чотири речі (64) на суму сімсот тридцять шість карбованців п'ятдесят коп. (736, 50)

10. По відділу ревруху, що записано в інвентарній книзі № 10 всього дев'ятсот сорок вісім речей (948) на суму п'ятьсот сорок шість карбованців двадцять копійок (546, 20).

Серед експонатів цього відділу є певна частина матеріалів, що готувалася до різних виставок 1920- 1923 року і на сьогодні не мають значення, а тому потребують виключення з інвентаря музею. *(Мабуть там були портрети Троцького і матеріали про участь інших лівих партій в революції).*

11. По відділу різних експонатів, що записано в інвентарній книзі № 11 всього триста сорок речей (340) на суму триста сімдесят чотири карбованця шістнадцять копійок.

12. По виробничому відділу, що записано в інвентарній книзі № 12 всього триста вісімдесят дев'ять речей (389) на суму сімсот дев'ять карбованців вісімдесят одна копійка (709, 81).

13. По відділу місцевої природи, що записано в інвентарній книзі №13 всього вісімдесят п'ять речей (85) на суму сто сімдесят карбованців сімдесят вісім копійок (170, 78).

У зазначеному відділі деяка частина речей (опудала птахів) на 50% деформовані.

14. По відділу речей, що не мають музейного значення та дублікатів, що записані в інвентарній книзі № 14 всього сто дев'яносто три речі (193) на суму п'ятсот сорок карбованців десять копійок (540,10).

15. По відділу звичайного майна (не музейного) всього чотириста двадцять одна річ (421) на суму тисяча п'ятсот п'ятдесят шість карбованців шістдесят сім копійок (1556, 67). В цьому відділі є різні речі відра, інструменти, електричні лампи, що амортизувалися на 100% і їх слід виключити з інвентаря музею.

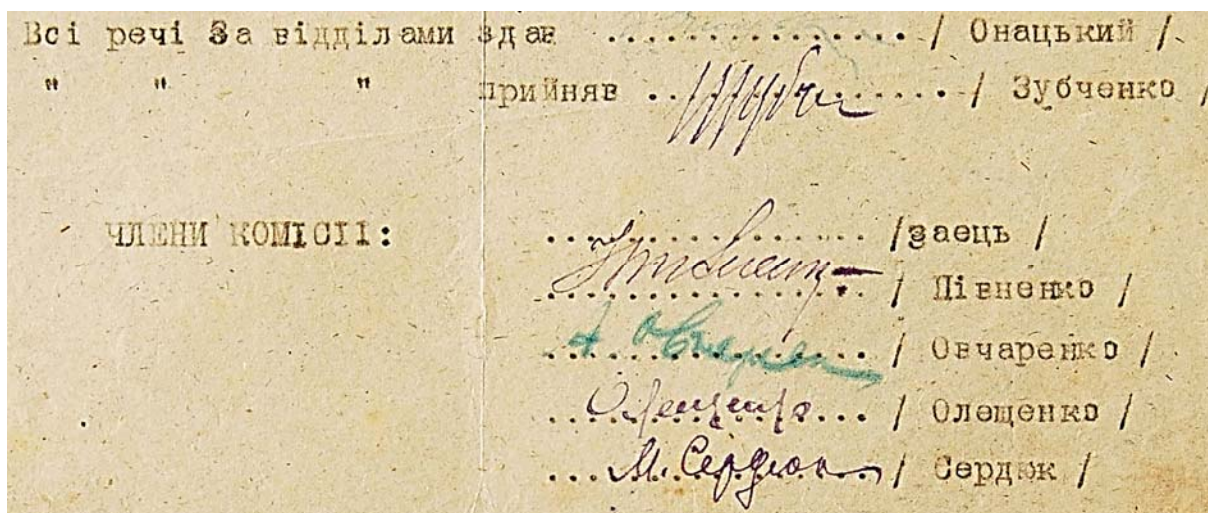
Разом по всіх 13 відділах музейних речей та 2-х відділах речей не музейного значення цього числа передано т. Онацьким т. Зубченкові тринадцять тисяч двісті дев'ять речей (13209). За інвентарною оцінкою на суму сто тридцять чотири тисячі п'ятсот вісімдесят вісім карбованців п'ятдесят вісім копійок.

Комісія вважає за потрібне констатувати, що всі речі музейного значення зберігалися т. Онацьким за вимогами музейної техніки і передано їх т. Зубченко в задовільному стані і в належному порядку. Разом з тим комісія знаходить потрібним у зв'язку з реорганізацією музею лишок музейних речей передати до Всеукраїнського єдиного державного музейного фонду, а срібні речі, що не мають музейного значення, здати до фінансових органів. Інші речі не музейного значення слід реалізувати з метою підсилення спеціальних коштів, потрібних для реорганізації музею з художньо-історичного на краєзнавчий.

Крім того тов. Зубченкові передано видання художньо-історичного музею 1931 року, а саме:

1. Столбіна Чужоземна порцеляна 900 примірників.
2. Столбіна Російська порцеляна 900 примірників.
3. Онацький Українська порцеляна 900 примірників.
4. Онацький Межигівський фаянс 900 примірників.
5. Онацький Українське гутне скло 900 примірників.

Разом чотири тисячі п'ятсот примірників (4500) на суму чотириста п'ятдесят карбованців (450) за собівартістю

Інформація яку ми отримали завдяки цьому акту, виходить далеко за межі звичайного формального документа. Таким чином, на початку акту зафіксовано конкретне завдання даної комісії, яке наприкінці документа подається як пропозиція і одночасно є суворим вироком музею: „Разом з тим Комісія

знаходить потрібним у зв'язку з реорганізацією музею лишок музейних речей передати до Всеукраїнського єдиного державного музейного фонду, а срібні речі, що не мають музейного значення, слід реалізувати з метою підсилення спеціальних коштів, потрібних для реорганізації музею з художньо-історичного на краєзнавчий". Під „лишком” розумілось усе, що було не краєзнавчого профілю, у своїй більшості то були твори мистецтва, які склали основу музейного зібрання. Вилучення срібних, золотих, бронзових виробів було пов'язано з роботою сумновідомої контори „Рудметалторгу”. Все поділялося на чотири категорії. До першої – відносилися вироби майстрів до XIX ст. де є орнамент, декор, геральдичні прикраси; до другої – ті, що треба зберегти частково відбивши прикраси; до третьої – ті, що треба виміряти, описати і віддати на переплавку; до четвертої категорії – всі інші, які треба віддати на переплавку. В указаному Акті ще одна деталь привертає увагу – серед 13 тисяч експонатів було 13 груп збереження, переданих Н. Онацьким. Онацький звільнився за власним бажанням” 1 січня 1932 року.

Все життя Н. Онацького було підпорядковане подвижницькій діяльності зі створення Сумського музею, проте як обдарована натура він встиг реалізувати себе в різних сферах: мистецтвознавстві і археології, поезії та історії, педагогіці та громадському житті, чим сприяв інтенсивному розвитку культури на Сумщині. У кожній з цих сфер він завжди був на межі ризику: у будь яку мить його могли звинуватити в націоналізмі або формалізмі. Так, у 1926 р. він очолив комісію зі встановлення першого в Сумах пам'ятника Т.Г. Шевченку за проектом відомого вже на той час скульптора, засновника українського скульптурного авангарду, уродженця Роменщини І. П. Кавалерідзе, який свого часу зазнав утиску за формалістичні пам'ятники. Н. Онацький як фахівець усвідомлював, що зображувальні засоби, які використовував скульптор, суперечили догмам „соціалістичного реалізму”. Процес знищення музею,

який тривав кілька років поспіль, був припинений після виходу у світ урядової постанови „Про музеї”, яка вимагала від місцевих органів влади „розібратися” з профілями музеїв, які є переплутаними”.

У 1932 р. були ліквідовані округи. 9 лютого 1932 р. Суми увійшли до складу Харківської області і існували територіально, як Сумська міськрада. Відповідно і музей з окружного перетворюється на міський. Ось тут і починається пограбування музею під виглядом обміну експонатами. Все продовжувалося до 1939 р., коли після утворення області музей стає обласним.

За спогадами директора художнього музею О.І. Маршали-Чаловської, в 1937 р. було визнано художній профіль музею і як республіканський музей 3-ї категорії підпорядковано Комітету в справах мистецтв.

Після офіційного визнання у 1937 р. художнього профілю Сумського музею протягом 1938-1939 рр. до його фондів неодноразово надходили твори західноєвропейського і вітчизняного живопису з Ермітажу, Третьяковської галереї, Російського музею та інших музеїв країни. У 1939 р. музей знову було розділено на два, на художній і краєзнавчий. Згідно з актом, Н. Х. Онацький залишив наступникам більше 13 тисяч експонатів. Кількість тих, що залишилися у фондах до 1941 р. невідома, але найцінніші мистецькі речі, зібрані Н. Х. Онацьким, були збережені і наразі експонуються в постійних музейних експозиціях

Документи по діяльності музею під час окупації

Коли почалася Велика Вітчизняна війна, на схід були евакуйовані мистецькі цінності художнього музею. На момент евакуації 15 вересня 1941 року обидва музеї продовжували існувати під одним дахом звідкіля О. І. Маршала відправила в тил найціннішу частину музею з творів живопису, графіки, скульптури, декоративне мистецтво, всього більше 3 тисяч

експонатів. З допомогою військових, зокрема начальника відділу штабу Південно-Західного фронту підполковника М. П. Желябіна, директор музею Маршала-Чаловська Олександра Іванівна (1889-1983) евакуювала музей до м. Горький.

Згодом експонати музею зберігалися у філії Державної Третьяковської галереї в Новосибірську (жовтень 1941 - січень 1942). У 1942-1943 р. перебувала в евакуації (м. Ковров Івановської обл.).

Значна частина робіт, що їх не встигли вивезти (1822 твори) під час окупації експонувалася по вул. Миколаївській, 16.

Працювала Маршала-Чаловська директором музею з 1937. Єврейська громада Сум знала Маршалу, як золотошвейку. Її могила на Петропавлівському кладовищі занедбана і нікому не потрібна.

О. І. Маршала

При наступі німців радянська влада знищувала промисловість, мости і все інше, що могло являти певну цінність. Краєзнавчий музей був кинутий, а бомба влучила в будинок під № 11, де і був музей. Як сповіщала окупаційна газета Сумський вісник №11 за 23 листопада 1941 р. під руїнами було знайдено Чудотворну ікону Корсунської Божої Матері, забрану свого часу більшовиками зі Спасо-Преображенського собору, монети, різноманітні розрізнені предмети. Серед археологічних матеріалів був один з найцінніших і по сьогоднішній день експонатів музею – слов'янське рало VII-IX ст. з торфовища поблизу с. Токарі Сумського району.

Воно привернуло до себе увагу багатьох знаних дослідників, котрі по-різному атрибутували та датували його.

Старовинному сільськогосподарському знаряддю праці відведено почесне місце на сторінках археологічної літератури. Втім, більшість зібраних на згадку матеріалів знаходилась не в кращому стані, до того ж зникла вся документація, що стосувалася їх.

Всю бібліотеку з більшовицькою літературою було віддано для розпалювання печей, а дореволюційні видання після бомбардування розікрало населення.

Архівних матеріалів про музей обмаль. Їх можна знайти в Фонді Р. 1868, Оп. 1. , в Р. 1868, Оп.1, Спр. 50. Я знайшов відомості за зарплату працівників. Роботи у відділі освіти і пропаганди розпочалися у січні 1942 р. За лютий місяць заробітну плату отримали:

1. Добровольський Микола Пантелеймонович, завідуючий музею, 900.
2. Пелешук Павло Іванович, науковий співробітник, 700.
3. Бокрадзе Марк Миколайович, лаборант, 500.
4. Мартиненко Агр.(офен) (я не знаю, що це за скорочення) Яковлевич, сторож, 250.

Через місяць ми вже бачимо зміни в штатному розкладі. Ось список на зарплату за березень:

1. Добровольський М. П., завідуючий музеєм, 900.
2. Пелешук П. І., науковий співробітник, 700.
3. Юшко О.В., лаборант, 500.
4. Бакрадзе М. М. охоронець, 250
5. Мартиненко А. Я., технічний працівник, 250.
6. Харченко І. Ф., вартовий, 250.

В яких грошах їм платили заробітну плату мені сказати важко, бо радянські гроші, а пізніше карбованці емісійного банку ходили разом з німецькими марками. Я думаю, що це були радянські гроші на які іноді ставили німецьку печатку.

Крім постійних робітників в березні декілька разів запрошувалися тимчасові робітники, що з Шевченківської, 11, 13 (Соборної в період окупації) носили експонати на вул. Миколаївську 16, де було відкрито новий музей (нове приміщення музею).

Відомість зарплати тимчасовим працівникам за перестановку, та переноску експонатів:

1. Федоришин Г. О., Супруновская, 1.
2. Песковец Г. І., Братушкінская, 31.

3. Бурковській І. М., Миколаївська, 15.
4. Тарасенко Г. А., Шишкарівська, 42.
5. Гамза Н. П., Кузнечна, 7.

Зарплата за день складала 13-15 крб. Такі тимчасові робітники працювали за направленням біржі праці.

Інший список „Временно работающих при переносе музея в новое помещение”:

1. Сіверс Олена Олександрівна, Псільська, 31.
2. Федоришин Григорій Йосипович, Супруновская, 1.
3. Бурковський Іван Мартинович, Миколаївська, 11.
4. Пісковець Ганна Федорівна, Братушкінська 31.
5. Пісковець Григорій Іванович, Братушкінська, 31.
6. Гончаренко Марія Олександрівна, Братушкінська, 38.
7. Познова Ганна Іванівна, Хворостянська, 10.
8. Братушко Іван Васильович, Братушкинська, 30.
9. Харченко Іван Федорович, Суругінський пр., 2.

Р. 1868, Оп. 1, Спр. 22. „Список работников отдела просвещения и пропаганды (начало январь 1942 г. окончание сентябрь 1942 г):

1. Добровольский Н. П., заведующий музеем.
2. Пелешук П. И. заведующий отделом.
3. Бакрадзе М. Н. лаборант.
4. Мартыненко А. Я. Охранник.

Дальше список написан другой рукой и другими чернилами. Я думаю, что его просто дописывали.

5. Сошников М. Г. –
6. Олейникова С. Ф., библиотека абонемент.
7. Шантырь М. А., библиотекарь по разборке книг.
8. Юшко О. В., лаборант.
9. Харченко И. Ф. охранник.
10. Тарасенко Гр. Арк. научный работник.
11. Гамза Н. П. младший научный сотрудник.
12. Федорынин Г. И. –
13. Матейко В. Б. –

Списки написані російською і українською мовами, бо відношення окупаційної влади до українців весь час мінялося.

Р. 1868, Оп. 1, Спр. 50: „На увеличенную сумму по смете на 1942 г. на содержание Сумского музея ассигновано 24 500, исключая уже проведенные 1 500”. Можете порівняти фінансування при радянській владі і окупаційній.

Наступний документ позначений як „Р. К. 0.37. Господарський інвентар”:

1. Письмовий стіл з 2 тумбами, 1.
2. Письмовий стіл з 2 тумбами, 1.
- 3-5. Письмові столи з 3 тумбами, 3.
6. Письмовий стіл з 1 тумбою, 1.
7. Стіл дубовий робочий без ящика, 1.
8. Стіл письмовий з 1 тумбою, 1.
9. Стіл круглий на 3 ніжках, розсувний, 1.
- 10-12. Столи письмові з 2 тумбами, 2.
- 13-16. Письмові столи з 2 ящиками, 3.
17. Письмові столи з двома ящиками, 1.
18. Шафа для книжок з двома дверима, застлана, 1.
19. Шафа для книжок фанерна з двома дверима, 1.
20. Шафа для книжок з двома дверима, 1.
21. Шафа для книжок фанерна з двома дверима, 1.
- 22-23. Шафи для книжок фанерні без скла, 2.
- 24-25. Шафи фанерні для плаття, 2.
- 26-28. Шафи різних розмірів з ящиками, 3.
29. Книжкова шафа дубова, верх застлений, 1.
30. - ||- 1.
- 31-33. Книжні шафи фанерні, 3.
- 34-36. Шафи дубові застленні, 3.
37. Трюмо великого розміру в золотій рамі, 1.
- 38-42. Стільці дубові покриті клейонкою, 5.
- 43-46. Крісла дубові покриті клейонкою, 4.
- 47-48. Стільці покриті чорним дермантіном, 2.
49. Диван м'який покритий чорним дермантіном, 1.

- 50-52. Вітрини для книжок на ніжках засклені, 3.
- 53. Друкарська машинка „Oliveiti”, 1.
- 54. Овоскоп, 1.
- 55. Годинник стінний в довгій, дерев'яній рамі, 1.
- 56. Етажерки фанерні, 1.
- 57-58. Підставки для квітів, 2.
- 59. Етажерка фанерна, 1.

Всього на суму 3955.

Травень. Український рушник, 1.

Плоскогубці, 1.

Пилка, 1.

Підрамники, 4.

Підрамники, 5.

Дошка для картин, 1.

Червень. Французькі гравюри, 6.

Картина „Могила”, 1.

Картина „Вершник”, 1.

Відро, 1.

Картина „Старий Харків”, 1.

Вишиванка художня XVIII ст.

Відомо, що всі музеї на окупованій території оглядалися німецькими спеціалістами і все цінне відправлялося в колекцію Герінга. Крім загальної думки не існує конкретного переліку експонатів забраних окупаційною владою з музеїв Сум.

Загальна вартість всіх перерахованих предметів складала 6625 крб.

1822 предмети музею, що не встигли вивезти і стали основою нової колекції музею. Відомо, що в колекції О. Гансена була значна частина меблів, які не вивезли в евакуацію, то мабуть їх використали для окупаційного музею. Поповнення музею відбувалося і за рахунок знищених євреїв або відібраних у грабіжників. Був представлений великий відділ флори і фауни Сумщини. Велася наукова робота, але звітів за період діяльності

не залишилося. Штат працівників музею був більший ніж в Онацького.

10 квітня 1942 р. відділ освіти і пропаганди оголосив про проведення з 15 квітня постійної виставки картин художників Сумщини в кінотеатрі ім. Шевченка.

24 квітня 1942 року було запропоновано містянам надати матеріали для відкриття музею. Було обладнано експозицію під назвою „Українське народне мистецтво”, де експонувалися гутне скло, народні вишиванки, очіпки, жіночі прикраси (дукачі, сережки), килими, кераміка.

Окупаційна газета „Сумський вісник” сповіщала про відкриття музею. Відкриття відбулося 3 травня 1942 р. об 11 годині. На відкритті виступив польовий комендант, генерал-майор (прізвище не вказано). Він сказав: „Хай відкриття музею послужить бурхливому, швидкому розвитку мирної і культурної роботи”. 31 травня в музеї пройшов вернісаж професора архітектури Харківського художнього інституту В. К. Троценка.

Віктор Карпович Троценко (1888-1978) народився в селі Нижня Сироватка Сумської області, спеціальної освіти не здобув, з 1909 року працював техніком-креслярем при відомих архітекторах Харкова. Вивчав народну архітектуру Слобожанщини.

У 1914 року виготовив проект вокзалу в Новомосковську, брав участь в конкурсі на пам'ятник Миколі Лисенку в Києві в 1913 р. В 1924 р. отримав звання архітектора. Викладав, брав активу участь в забудові та реконструкції післяреволюційного Харкова, є автором ідеї композиції колишньої площі ім. Дзержинського (переможець конкурсу). Проектував робітничі поселення для Харкова, Дніпропетровська, Макіївки, школи та лікарні в Донбасі та Кривому Розі, будинки-комуни.

Працював переважно у галузі житлового будівництва з урахуванням особливостей народної архітектури: житлові будинки на Донбасі і Криворіжжі, павільйон «Україна» на першій Всеросійській Сільськогосподарській виставці в Москві (1923); забудова робітничого селища Харківського паровозобудівного заводу (1924), у співавторстві з В. Пушкарьовим

Червонозаводський театр у Харкові (1931–1938) та ін. Статті в журналі «Архітектура Радянської України»; спільно з С. Таранущенком книга «Хата по Єлисаветинському провулку в Харкові» (1921), «Старі хати Харкова» (1922).

Брав участь у роботах з проектування Театру масового музичного дійства на вул. Сумській (не побудовано). Мав публікації у професійному друку з використання історичної спадщини. Основні його проекти в Харкові, що були втілені в життя:

- Робітниче поселення Харківського тракторного заводу на Московському проспекті (збережене частково, будинки-котеджі, 1923–1924 гг.).
- Робітниче поселення на вул. Плеханівській (збережене частково, 1923 — 1924 гг.).
- Будинок-комуна на вул. Студентській (реконструйований).
- Житловий будинок на вул. Плеханівській, 39
- Житловий будинок на вул. Мироносицькій, 91
- Реконструкція міського будинку на площі Тевелєва (нині площа Конституції, будова Міської Ради).
- Реконструкція оперного театру на вул. Римарській, 21.
- Реконструкція Червонозаводського театру (Палац культури заводу ХЕМЗ) на Московському пр., 94.

Роки війни архітектор перебував у Харкові. За це його у повоєнний час буде покарано ув'язненням та висилкою до Сибіру, де він також працює архітектором і цим врятується від загибелі.

В основному ж діяльність музею звелася до експонування час від часу виставок робіт місцевих художників. Незадовго до визволення Сум бургомістр міста видав наказ про поживавлення роботи музею, зокрема про створення повноцінного краєзнавчого відділу. Але справа обмежилась організацією виставки колекції чучел місцевої фауни.

З дозволу міської управи при відділі освіти і пропаганди в місті працював архів, бібліотека, театр. Очоловав цей відділ Ніц.

Оце і все, що вдалося з'ясувати. Описів музейної колекції немає. Всі документи, крім газети, тільки 1942 р. Судячи з опису,

що дає Маршала експозиції, твори були художнього профілю за винятком однієї кімнати, де розміщувались предмети місцевої фауни. За долю працівників музею теж нічого не відомо. Як правило вона була типова для всіх хто працював під час окупації. Хто пішов з німцями і їх піймали вже в Німеччині, або Австрії, то максимально давали один, два роки і відправляли на поселення. Хто зразу попав під гарячу руку у вересні 1943 р., того могли стратити, або дати 10 років. Оце був і весь вибір. Пишуть, що при відступі німці пограбували і спалили музей. Знесли всі меблі в одну кімнату і підпалили. Це могли зробити працівники музею, бо німцям було не до музею, але в ніч з 1 на 2 вересня радянські війська нанесли по місту удар з мінометів, коли німців у місті давно не було, і спалили два квартали міста. То я вважаю, що музей міг згоріти і від мінометів. За відомостями старих сумчан оті всі макети флори і фауни з окупаційного музею перенесли в краєзнавчий музей, що розпочав свою роботу в костьолі.

Перевіркою документів музею, архіву, бібліотеки, театру займався 19. 06. 1944 року Некрасов. Його відмітка стоїть на справі. Традиція тих часів не змінилася і до нашого часу. Працівники всіх цих таємних органів люблять представлятися прізвищами відомих поетів і письменників.

Публікації про роботу музею в окупаційній газеті „Сумський вісник”

Певну додаткову інформацію до наведених архівних матеріалів про діяльність музею ми знаходимо в публікаціях окупаційної газети. Авторами публікацій були працівники музею або сам редактор газети. Ці публікації дають нам значно більше інформації про діяльність музею, бо і сама газета теж належить до архівних матеріалів.

У Спасо- Преображенському соборі

Реставрація середнини Спасо-Преображенського собору йде вже досить швидкими темпами. Провідаюванні його вже зникає те тяжке враження, яке було наслідком большевицького вандалізму. Знищивши 62 картини художників К. Маковського, Лебедева і Шорохова, большевики залишили на стінах собору сумні пустоти. Тепер більшість цих пустот заповнена картинами місцевих художників, що зображують Спасителя, Божу Матір, святих і сюжети з Святого Письма. Церковна рада гадає, що цю роботу буде незабаром закінчено. Зокрема треба відмітити, що приділ во ім'я св. Дмитра Солунського, утворений в свій час як вівтар ангела будівника храму Д. І. Суханова, буде закінчено до 8 листопада (26 жовтня ст.ст.) щоб в цей день можна було відправляти в ньому службу Божу.

В. З.

В Троїцькому соборі

24 травня в день Св. Троїці відновлюється Божа служба в головному олтарі Сумського Троїцького собору.

Большевиками було знищено все в середині собору: іконостас, картини відомих художників і т. інш. Храм було перетворено на склеп для зерна й мішків.

Старанністю парохвіяні і церковної ради на чолі з головою П. М. Н. Орбинським храм тепер в значній мірі відремонтовано. Зроблено під керівництвом художника Фонталена новий красивий іконостас і скляні царські врата. Замовлені місцевим художникам картини на релігійні сюжети.

Звільшовся і невеликий дзвін, який вже повішено.

Після довгорічної перерви парохвіяні нетерпляче чекають на першу обідню в цьому величному храмі. Це буде урочиста служба, під час якої вслід за читанням Євангелія протоіерей О. Амвросій Краснопольський виголосить казання.

25 травня в день Св. Духа—в цьому соборі храмове свято.

Відродити роботу Сумського музею

Стабілізація життя в м. Сумах іде швидкими темпами. Розумне керівництво німецького командування і Міської Управи позначаються у всіх галузях життя.

Сумський музей розпочав і продовжує кипучу роботу по відродженню зіпсованого і розкраденого жидами й комуністами музейного майна. Відомо, що бувший директор музею Маршала вивезла перед евакуацією з Сум всі цінні експонати, а деякі зіпсувала, побила, пограбувала для власних своїх потреб цінні українські килими й вишивки. Не зупинилася вона і перед тим, щоб не залишити майже ікон, писаних на міді художником Маковським В.,

що були силою взяті з Сумського собору й перелиті на метал. Тільки енергійне втручання наукових робітників музею Пелешука Л. І. та Добровольського М. П. дали можливість зберегти деякі ікони, що мають виключну цінність.

Робітники музею вжили всіх потрібних заходів, щоб врятувати від остаточної загибелі рештки музейних експонатів. Зараз всі ці експонати знаходяться в повній схоронності. Музейні робітники чекають тільки того часу, коли будуть мати можливість перевезти всі ці цінності в нове приміщення й відкрити для громадянства важливу культурну установу.

М. Д.

ВІДДІЛ ОСВІТИ ТА ПРОПАГАНДИ

влаштовує з 15 квітня цього року

ПОСТІЙНУ ВИСТАВКУ (салон) ТВОРІВ

ХУДОЖНИКІВ СУМЩИНИ

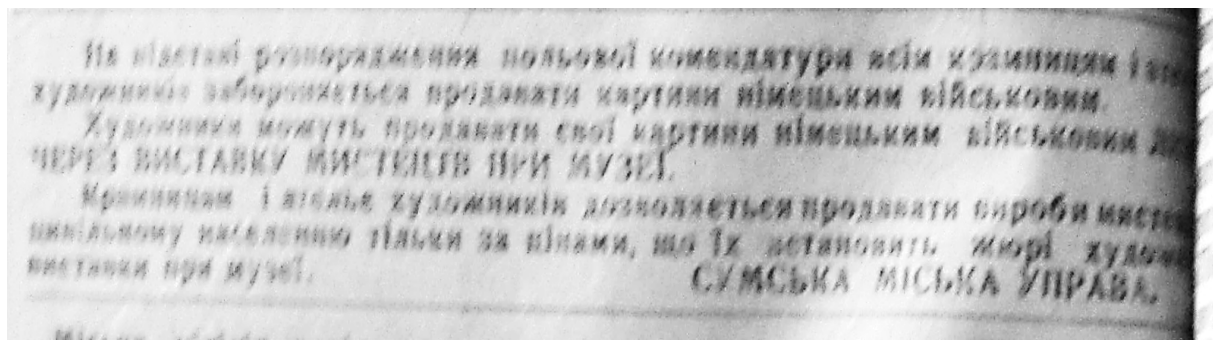
Жюрі виставки: М. П. Добровольський, П. І. Пелешук та М. О. Зайцев.
Твори приймаються на огляд жюрі кожного дня з 15 до 16 годин у читальній залі центральної читальні Сумського музею (Миколаївська вул., № 15).

Відвідайте виставку українського мистецтва

(м. Суми, Миколаївська, 15).

Відкриття відбудеться в неділю, 3 травня, о 9 год.

М.Д. - Микола Добровольський, О.З. - Олександр Зайцев, Н.Б. - швидше за все це хтось з родичів редактора газети І. Богуша.

Друк не якісний і тому я дам передрук цього оголошення. „На підставі розпорядження польової комендатури всім крамницям і ательє художників забороняється продавати картини німецьким військовим тільки через виставку мистецтв при музеї. Крамницям і ательє художників дозволяється продавати вироби мистецтва цивільному населенню тільки за цінами, що їх встановить журі”.

Величезну увагу німецьке командування приділяло підготовці до відкриття міського музею, суворо контролюючи, щоб всі експонати, що залишилися в місті, ніхто не пошкодив. Під музей відведено гарне приміщення.

Поряд йшла підготовка до української художньої виставки, відкриття якої громадськість міста чекала з нетерпінням.

Цей день настав. З травня об 11-й годині музей і виставку відкрито. На відкриття міського музею і української художньої виставки прибули: польовий комендант, командування і солдати німецької армії, міське населення.

Польовий комендант, генерал-майор, виступив з короткою промовою. Закінчуючи її, він сказав:

—Хай відкриття музею послужить ще бурхливішому розвитку мирної і культурної роботи. Музей і художню виставку оголошую відкритою.

Слово подяки німецькому командуванню виголосив бургомістр міста п. Я. А. Дяденко.

Після цього розпочався огляд експонатів. З любов'ю оглядають німецькі вояки кожну музейну цінність. Гарно відгукуються вони і про українську художню виставку. Дехто з офіцерів і солдатів німецької армії закупили картини, як величезну цінність і згадку про Україну і її талановитий нарід.

Серед багатьох художніх робіт є вишивки, виконані ученицями жіночої гімназії. З любов'ю вирізьблено на дереві ікону.

Ця різьблена робота п. Таранікова є подякою за визволення України від большевицького ярма й передана в подарунок Вождю Адольфу Гітлеру.

Архітектурна виставка

1944

Великою популярністю користується серед населення нашого міста, офіцерів та вояків німецької армії українська художня виставка, яку було відкрито 3 травня в міському музеї.

Сьогодні, 31 травня, в Сумському музеї відкривається ще одна виставка. Професор архітектури харківського художнього інституту п. В. К. Троценко виставляє у міському музеї свої твори. Всі вони були колись експонатами ювілейної виставки, організованої з нагоди 35-річчя з дня народження В. К. Троценка. Про них гарно відгукувалася спільнота Харкова.

Виставка архітектури буде відкрита на протязі двох тижнів. Поспішайте проглянути!

Нова художня виставка

Ми вже писали, що в приміщенні м'ського музею знову відкрилася художня виставка, в якій поки взяли участь 6 художників—п. п. Добровольський, Бзай, Ягодкин, Пелешук, Троцеко й Буцик.

„Поки“ тому, що художню виставку при музеї передбачено зробити постійною, тобто такою, при якій експонати різних художників будуть поступово надходити й замінювати пррдіні або експоновані протягом певного часу.

Нова виставка невелика й розміщена в трьох кімнатах, але для декого з сумських художників вона на цей раз дала можливість демонструвати наряду своєю творчістю в цілому, подати поняття про художні властивості художника взагалі.

Це треба сказати про п. Белого, що подав ансамбль різноманітних пейзажів, які добре характеризують його творчість. Попередня виставка не давала справжнього й цінного уявлення про цього художника. Відсутність шаблону, відсутність сліпого наслідування змертвілим канонам—це головні риси, що, перш за все, кидаються в вічі глядачеві. Насиченість пейзажу повітрям доводить майстерне володіння пензлем пейзажиста. В деякій мірі п. Белого можна докоряти перебільшеною ефектністю пейзажу, але, насправді сказати,—хіба це вада? Саме ця властивість колись, за часів Вітто й Буше, склала цілу епоху в французькому живописі. Натура ж нашого українського пейзажу подє багатий матеріал для витонченої розробки його художниками.

Дуже цікаві деякі картини п. Белого, намальовані під час його перебування на засланні в Сибіру.

П. Добровольський виставив 6 майстерних пейзажів, що язляють собою його найнозїшу продукцію. Від пейзажів п. Добровольського віє кращими зразками художнього мистецтва останніх років передреволюційної епохи. Привертають особливу увагу своїм кольоритом, освітленням і повітряною перспективою картини „Захід сонця“, „Літній день“, „Осокори“.

З виставлених п. Ягодкиним картин особливо увагу привертає майстерно виконаний портрет п. Самодзєвої (акварель). Інші акварелі віддають якоюсь надмірною точністю малюнка. Приемне враження робить зимовий пейзаж (олія).

П. Пелешук експонував 24 твори, з яких особливо цікаві етюди й малюнки олівцем. Васока техніка малюнка викриває в ньому досвідченого майстра й у цій галузі дає глядачеві насолоду так само, як і його пейзажі олією. На жаль, в прекрасному пейзажі „Берег Псла“ почувається часткова недоробка щодо кольориту.

Автопортрет, виставлений п. Буциком ще раз підтвердив неабиякі можливості цього молодого художника в майбутньому, але одночасно довів, що художникосі поки що не вистачає посидючості й терпіння, бо портрет має деякі недоробки, яких при правильному навчанні в подальшому не повинно бути.

В цілому виставка дає вельми приемне враження й доводить неграмоту тих скептиків, які не йдуть дивитися виставу, захищаючись словами: „Що може бути доброго з Назарета?“ Немє сумніву, що Суми мають досить культурних сил, які потребують тільки відповідної уваги.

О. З.

Народня творчість на огляді

Большевики обльовували німецький нарід. Цього улюбленого методу боротьби по-сталінському вони не припиняють і тепер. З метою заплямування перед всім світом великої непереможної німецької армії, по замовленню англо-американських підпалювачів війни, за сталінським наказом Молотов склав ноту протесту німецькому урядові проти звірств і нищень, що, нібито, чинять вступаючи у міста й села Советського Союзу війська Великонімеччини.

В цій молотовській стряпні, між іншим, німецькі вояки, які не пошкодували крові для великої благородної справи—визволення нас спід жидівсько-большевицького уярмлення, обвинувачуються у „внщенні культурних пам'яток і цінностей російського народу“.

Яка безсоромна брехня, скільки потрібно нахабства, щоб проголосити такий наклеп!

Цій брехні, можливо, повірять ще невизволені спід большевизму народи, обдурені маси Англії й США, а ми, українці,—ніколи! Український нарід не бачив і не побачить, щоб німці нищили культурні цінності. Німці прийшли на Україну не знищувати, а будувати і закликають всіх до праці для поповнення народніх цінностей.

Навпаки, українці побачили й відчули варварські большевицькі знущення. І цього вони не забудуть, про ці мерзенні діла знатиме історія. І це буде найганебніша сторівка, яка викликатиме гнів і обурення до большевизму.

Український нарід, зокрема населення нашого міста, бачить з якою увагою стежать німці за розквітом звільненої української культури, всіляко допомагаючи цьому розквіту.

Ще не затихла артилерійська кавонада, а в Сумах було відкрито драматичний театр, кіно. Міське населення відтоді має можливість проглянути цікаву постановку або живокартину. Багато демонструвалося на екрані міського кінотеатру німецьких фільмів. Німецька вла-

да, намагаючись зробити німецькі фільми дохідливими для широких українських мас, організувала випуск фільмів для України. Тепер міськвій глядач з захопленням проглядає перший такий фільм—веселу комедію „Сім літ невдач“, перекладену на українську мову.

Величезну увагу німецьке командування приділяло підготовці до відкриття міського музею, суворо контролюючи, щоб всі експонати, що залишилися в місті, ніхто не пошкодив. Під музей відведено гарне приміщення.

Поряд йшла підготовка до української художньої виставки, відкриття якої громадськість міста чекала з нетерпінням.

Цей день настав. 3 травня об 11-й годині музей і виставку відкрито. На відкриття міського музею і української художньої виставки прибули: польовий комендант, командування і солдати німецької армії, міське населення.

Польовий комендант, генерал-майор, виступив з короткою промовою. Закінчуючи її, він сказав:

—Хай відкриття музею послужить ще бурхливішому розвитку мирної і культурної роботи. Музей і художню виставку оголошую відкритою.

Слово подяки німецькому командуванню виголосив бургомістр міста п. Я. А. Дяденко.

Після цього розпочався огляд експонатів. З любов'ю оглядають німецькі вояки кожен музейну цінність. Гарно відгукуються вони і про українську художню виставку. Дехто з офіцерів і солдатів німецької армії закупили картини, як величезну цінність і згадку про Україну і її талановитий нарід.

Серед багатьох художніх робіт є вишивки, виконані ученицями жіночої гімназії. З любов'ю вирізьблено на дереві ікону.

Ця різьблена робота п. Таранікова є подякою за визволення України від большевицького ярма й передана в подарунок Вождю Адольфу Гітлеру.

Н. Б.

Підсумки виставки

25-го травня закінчилась виставка творів художників, вишивальниць та різьбарів Сумщини, що її було відкрито в приміщенні Сумського міського музею 3 травня ц. р.

Поруч з досвідченими майстрами пензля, що звільнилися на решті від тієї аракчеївщини в мистецтві, яка запроваджувалась більшовиками, на виставці дебютували молоді художні сили в особах пп. Рябуценка, Чернещенка, Пархоменка й Буцька.

Ці молоді сили склали іспит на виставці гарно. Вони довели, що надії на розвиток звільненого українського мистецтва в найближчому майбутньому цілком підставні.

Значна кількість експонатів мала серед відвідувачів великий успіх. Це видно вже з того, що з 85 картин, етюдів і рисунків — 28 було куплено. Продаж майже 35 відсотків експонатів багато говорить на користь дебютантів.

Не меншого успіху зазнали і вишивальні роботи ученьць жіночої гімназії.

Якість всіх художніх робіт задовольняла навіть суворих критиків.

Це, перш за все, пояснюється тим, що художники виставили твори, які були плодами їхньої щирості, а не плодами бажання догодити якомусь начальству.

Колишні ж начальники советського образотворчого мистецтва вимагали, щоб мистецькі твори були спрямовані лише на службу революції й партії у славу бождів партії. Вони не могли зрозуміти, що необмежений утилі-

Експоненти показали свої здібності в багатьох видах живопису. Але на виставці не було демонстровано жанру. Чому так? Здається, відповідь на це нескладна.

Іпполіт Тен у своїх лекціях про мистецтво, згадуючи про флямандську й голляндську художні школи 17 століття, говорить, що жанр відображений в цих школах є наслідком „істотного характеру“ часу і місця. Нідерланди і Фляндрія того часу були країнами, де панував добробут.

З цього боку цілком зрозумілі „Кермеси“ Рубенса й Теннірса, ярмарки Яна Брегеля, або весільні бенкети, веселі жінки, і т. інш. Яна Стеєна.

Проте, де ж було взяти подібні сюжети при більшовиках? Змальовувати радість і багатство колгоспників і стажовців — це визначало уявлювати брехню. Відображувати ж правду життя — черги біля крамниць, розкуркулювання і т. інше — це визначало подорож на Соловки.

Для жанру, який повинен відображувати життєву правду, не було місця. Ця галузь живопису зможе, звичайно, розвинутися тільки при новому ладі.

З молодих художників сміливий і сильний пензель виявив п. Рябуценка. Він володіє вже своїм пензлем упевнено й майстерно. Як портретист, п. Рябуценка матиме великий успіх. Його роботи доводять, що він стоїть на вірному ґрунті.

П. Чернещенко, на жаль, виста-

таризм — це смерть мистецтва.

Вони знищували всяку свободу в царині мистецтва, ініціативу й непогодження з напрямами, які дає Іхня партія. Але вони не розуміли, що творчу думку ніколи не можна скувати кайданами і вбити.

Пейзаж, занедбаний і знецінений за часів большевиків, знайшов собі на виставці представників у художниках Добровольському, Пелешукові, Белому й Лабунці.

Серед пейзажів художника старшого покоління п. Добровольського особливу увагу звертала картина „Повідь“. Майстерно володіючи мистецтвом повітряної перспективи, п. Добровольський одночасно майстерно розв'язує питання освітлення й кольориту. Освітлення й сріблястий відтінок води в картині „Повідь“ дають глядачеві повну ілюзію.

Багатогранною виявилась творчість п. Пелешука, що виставив 27 творів, поміж яких глядач знайшов і пейзаж, і натюр-морт, і портрет, і графічні роботи. Всі твори його відбивають витончений смак, досвідчену майстерність і розвинутену техніку. З куплених на виставці картин половина припадає на долю п. Пелешука.

Пейзажі п. Белого (олія) і портрети, намальовані п. Ягодкіним (акварель) здобули собі гарну оцінку в багатьох відвідувачів. Таку ж оцінку здобули й картини п. Сердюка, пензель якого виявляє сміливість і оригінальність.

В картинах п. Лабунця, що виставив пейзажі й натюр-морт, перевагу здобуває натюр-морт, в якому вразно зображено букет квітів. Техніка й зв'язок окремих частин невимушено в'їдає всякою важкуватістю.

вив тільки один твір — інтер'єр сараю. „На жаль“ тому, що цей твір розкриває великі можливості в його творчості.

Майстерність виявив і п. Пархоменко з Н.-Сироватки. Пейзажі, портрети й графічні роботи виявляють в ньому великі здібності.

Але з усіх художників-початківців найбільшу увагу привертає 16-річний п. Будяк.

Не знаючи віку п. Буцика, можна було б визнати „Портрет дідуся“, виконаний п. Буциком, за твір досвідченого пензля. Техніка його вражає.

Взагалі виставка стала відрадісним фактом. За час з 3/V по 22/V її відвідало 974 душі. Треба підкреслити, що з цієї цифри 500 припадає на долю німецьких вояків, 174 на екскурсантів учбових закладів, а решта на цивільне населення. „Коли бряжчить зброя, мистецтво й наука мовчать“. Так каже антична приказка. Але німці відкидають ці твердження. За підтримкою німецького командування було влаштовано цю виставку.

На відвідуванні виставки українцями позначилася огорожня кампанія. Крім того, з зітханням треба згадати й про ту мерзенну роботу, яку провадили большевики, підкоряючи все безпосередній матеріальній користі, відсуваючи любов до мистецтва на другий план. Звичайно, що далі так не буде, бо любов до прекрасного — найголовніша властивість української душі.

О. З.

Поновлення роботи художнього музею

У лютому 1946 р. музей відновив роботу в приміщенні філармонії (10 залів, 2-й і частково 1-й поверхи). До війни музей мав 23 зали. Я шукав в архіві документи за лютий 1946 р. (р.6, оп. 6, спр. 17, 18) про виділення приміщення під музей і нічого не знайшов. У виданих музеєм книжках і статтях указують різні дати початку роботи музею. Одні називають 6 лютого інші 24 лютого.

Було поновлено вивчення експонатів, ускладнене необхідністю реставрації ряду творів і втратою наукового архіву та бібліотеки.

В цьому ж приміщенні розташовувався і театр ім. Щепкіна, бо його приміщення на вул. Жовтневій (Покровській) ремонтувалося.

У 1978 р. музей отримав колишнє приміщення контори державного банку, але площа цих приміщень була значно меншою, ніж та, що займав музей до 1941 року. Інший будинок, що належав конторі державного банку, опинився в руках бандитів, що на той час очолювали область. Звичайно, що треба добиватися повернення другого будинку, але музейні працівники мовчать, бо бояться втратити роботу. Приміщення колишньої контори державного банку було побудовано на місці садиби державного селянина Кустова. Ось чому і вулиця називалася Кустовською. Ці два будинку контори банку мали залізний паркан на зразок того, що мала садиба Суханова-Сумовської. Територія біля банку була замощена великою плиткою, що дійшла до наших часів, але треба було дати заробити фірмам, які кришувала місцева бандитська влада і тому плитку вивезли в невідомому напрямку. Ця нова плитка вже посипалась, а треба було замінити буквально декілька плит зі старої плитки, що були розбиті, а знос плитки був зовсім незначний. Лушпа паркан зніс і садиба втратила той шарм, що був їй притаманний. Автор проекту контори державного банку німець за походженням Карл Густав Шольц.

Сьогодні в запасниках знаходиться велика частка експонатів, що не дає можливість дати повне уявлення про фонди музею. Не у всіх є можливість постійно відвідувати виставки, що їх постійно поновлює музей.

Я вже наголошував, що доступ мені до фондів закритий і тому я скористався тими публікаціями, що вже зроблені музеєм.

Музею подарували свої твори художники М. Барсамов, М., С. Луньов, В. Литвинов. Значну частину західноєвропейського мистецтва складають твори італійських художників, які дають певне уявлення про окремі стильові напрями у художніх процесах Італії XVI - початку XIX ст., у двох залах експонуються твори фламандських та французьких майстрів XVII – початку XX ст. В музеї представлена одна з кращих робіт видатного російського художника першої половини XIX століття О. Кіпренського «Чоловічий портрет» (1814), виконаний італійським олівцем у вільній, невимушеній манері. Романтичною схвильованістю, притаманною мистецтву початку XIX століття, перейнята динамічна й інтенсивна в кольорі картина О. Орловського «Битва». Увагу відвідувачів неодмінно привертає натюрморт І. Хруцького «Квіти і фрукти», де зі справжньою майстерністю і великою любов'ю до деталей змальовані соковиті плоди, з великим хистом згруповані на темному тлі, нехитрий посуд і гарний букет квітів. З-поміж чотирьох картин уславленого мариніста І. Айвазовського, виставлених в експозиції, особливо цікава «Місячна ніч в Криму. Гурзуф». Вона полонить надивовижу гарним відтворенням місячного світла, що міниться на прозорому дзеркалі води. Творчість основоположника критичного реалізму в українському мистецтві Т.Г. Шевченка представлена офортами «Судня рада», «Старости», «У шинку». Про культурні зв'язки між російським та українським народами свідчать твори російських митців, що працювали на Україні: К. Трутовського, Л. Жемчужникова, І. Соколова. В експозицію включена одна з кращих жанрових картин В. Штернберга, друга Т.Г. Шевченка, — «Біля шинку», написана ним на Україні. Поетичністю хвилює «Портрет

дівчини» пензля М. Рачкова, в якому передано чарівність молодості й чистоту мрій дівчини з народу. Витонченістю колориту й великою живописною майстерністю відзначається «Жіночий портрет» І. Макарова. Історичне полотно М. Шустова «Іван III розриває ханську грамоту» втілює патріотичну ідею визволення російської землі від татаро-монгольської навали. Найширше представлена в музеї творчість художників-передвижників та близьких до них майстрів російського та українського живопису. Одна з кращих картин музею – «Дружина-модниця» Ф. Журавльова – відзначається чудовим виконанням і майстерністю психологічної характеристики. Інтересом до життя простого народу, співчуттям і любов'ю до нього перейняті картини «Дід Василь» М. Неврева, «Сільська сцена» К. Лемоха, «Старенькі» В. Маковського, «Сільська вчителька» К. Пинєєва, «Зимовий спорт» О. Моравова. Майстерністю у відтворенні світлоповітряного середовища приваблює картина «Ранок поміщиці» К. Маковського. Пейзажний живопис передвижників представлений чудовими роботами О. Саврасова, І. Шишкіна, А. Куїнджі, І. Левітана, С. Колесникова. В музеї експонуються дві роботи видатного російського художника І. Рєпіна. Це написаний у широкій живописній манері і стриманих червонувато-вохристих тонах етюд до картини «Запорожці пишуть листа до турецького султана» – «Запорізький полковник», на якому зображено отамана Сірка. До числа кращих жіночих портретів Рєпіна належить полотно «Біля рояля. Портрет Софії Тарновської», що демонструє віртуозну майстерність митця. Картина «Ревнощі» М. Пимоненка, що експонувалася на 30-й виставці передвижників, одна з кращих у творчості художника. З глибокою симпатією зобразив він просту селянську дівчину, невибагливий сільський краєвид. Широко представлений в музеї український пейзажний живопис XIX – початку XX століття. Емоційністю відтворення буденних, прозаїчних мотивів, тонким чуттям колориту відзначаються твори П. Левченка «Село взимку. Глушина», «Київ. Вигляд з вікна взимку», «Пізня осінь. Глушина». З-поміж

багатьох творів С. Васильківського слід згадати «Літній день», що поєднує в собі епічність і увагу до деталей. Краєвиди «Дворик», «Весна. Дворик». «Весна. Місток», «Весняна повінь», написані С. Світославським, свідчать про захоплення художника простими мотивами природи, що оточують людину, про його вміння передати м'якість сонячного світла, подих весни. Про живопис кінця ХІХ – початку ХХ століття дають уявлення твори В. Серова («Портрет Антоніо д'Андраре», «Дворик. Віз»), А. Богомазова («В гойдалці»), К. Коровіна («Крим. Мигдаль цвіте»), А. Средіна («Зелена вітальня»), С. Жуковського («Інтер'єр»), М. Зайцева («Сумні думи») та ін. Привертає увагу велике декоративне полотно А. Васнецова «Осіньні листя» з серії «Пори року», в якому насичена палітра щільного фактурного живопису переконливо передає красу літньої осені. Російська скульптура дореволюційного періоду представлена окремими творами видатних майстрів. Серед них – «Здиблений кінь» П. Клодта, «Трійка» Е. Лапсера, «Портрет невідомого» П. Трубецького. У колекції скульптури є чимало робіт декоративно-прикладного характеру. Приваблюють виконані в фарфорі роботи відомого російського живописця кінця ХІХ – початку ХХ століття К. Сомова «Закохані» і «Дама з маскою». У ньому експонуються твори художників старшого покоління — А. Рилова, І. Грабаря, Б. Кустодієва, М. Нестерова, І. Машкова, М. Бурачека. Красі рідної землі присвячені краєвиди М. Бурачека, С. Герасимова, М. Ромадіна, Т. Яблонської, М. Глуценка, Г. Ніського, Г. Світлицького, О. Шовкуненка. Зібрання відділу зарубіжного мистецтва порівняно невелике, проте й у ньому є ряд цінних творів. Найбільш повно представлена італійська школа. Чарівною безпосередністю позначене полотно «Венера і Амур» невідомого венеціанського художника ХVІІ століття. Картина «Жертвоприношення Авраама» невідомого майстра болонської школи є зразком академічного живопису ХVІІ століття. Уявлення про італійський натюрморт дає картина «Овочі й фрукти», майстерно зображене м'яке пір'я дичини. Зібрання польського мистецтва включає в себе твори живопису і графіки ХІХ –

початку ХХ століття. Причаровують ліричні краєвиди Яна Станіславського й акварель Юліуша Коссака «Вершниця». З великою точністю відображено життя пролетаріату на початку ХХ століття в творах Фелікса Вигжевальського «Рибалки» і «На пристані». Музей пишається однією з кращих на Україні колекцій декоративно-ужиткового мистецтва. В ній представлені першорядні зразки уславленого крелевецького ткацтва, а також вишивання, різьблення, килимарства. Є в ній і багата колекція виробів художньої промисловості, що знайомить з кращими зразками фарфору і фаянсу російських та українських заводів ХVІІІ—ХІХ століть: Гарднера (колишнього Імператорського), Попова, Корнілова, заводу Миклашевського, заснованого 1839 року у селі Волокитине на Сумщині, та ін. Нові надходження дозволяють охарактеризувати досягнення сучасних художніх промислів: Палеха, Мегери, Хохломи, Петриківки, Опішні та ін. Музей провадить велику й різноманітну роботу по естетичному вихованню населення Сумщини, пропаганді досягнень образотворчого мистецтва. Зміна політичної ситуації в Україні за останні роки відкрила перспективи для реалізації потенційних можливостей зібрання Сумського обласного художнього музею. Тож, окрім існуючих експозицій, реальним є презентація суспільству великого розділу образотворчого та декоративного мистецтва ХХ ст., який через відсутність експозиційних площ знаходиться у перевантажених фондосховищах вже понад десять років. Це живопис 20-30-х, 60-80-х років ХХ ст. та сучасне актуальне мистецтво кінця ХХ - початку ХХІ ст.; великий пласт графіки західноєвропейських та вітчизняних майстрів ХVІІІ-ХХ ст.; професійне та народне декоративне мистецтво. Музей має можливість представити такі монографічні розділи: „Творчість І.П. Кавалерідзе“, „Мистецька спадщина родини Кричевських“, а також творчість Н.Х. Онацького, К.І. Власовського, І.П. Прянишникова, П.П. Слесаренка та інших (із серії „Художник у провінції“). Окремим розділом музей може експонувати творчість місцевих сучасних художників та майстрів народного мистецтва. Таким чином справа розпочата О. Гансенем і продовжена Н.

Онацьким привела до створення одного з визначних музеїв України. Приклад тому – міжнародні виставки в Німеччині, Італії, Польщі, Росії.

Про краєзнавчий музей

Офіційно вважають в описі до архівних документів Р. 3547, що краєзнавчий музей почав діяти з 1920 року, а поновив роботу в 1945 р. Між науковцями двох музеїв йде перманентна боротьба за творчу спадщину. З представлених віще матеріалів ви бачили, що перший раз назва краєзнавчий зустрічається в матеріалах передачі музею від Онацького Зубченку. Другий раз, коли утворилася Сумська область був створений історико-краєзнавчий музей. Як свідчить Маршала „існуючи в музеї експонати історико-краєзнавчого профілю в кількості 2,5 тисячі були передані знов організованому в Сумах історико-краєзнавчому музею”. Це та частина з краєзнавчого музею, який очолював Зубченко. Директором обласного краєзнавчого музею був призначений Антъясов. В архіві є справа за 1951 рік Р. 3547, оп. 1, спр. 28, де Антъясов дає звіт музею.

Основні відомості про музей

1. Повна назва музею. Сумський обласний краєзнавчий музей.
2. Точна адреса музею. М. Суми, вул. Дзержинського (Троїцька), № 6.
3. Рік заснування музею. 1939.
4. Підстава організації музею. Рішення Сумського виконавчого комітету ради депутатів трудящих від 15 березня 1939 року.

I. Приміщення музею

1. Власник чи орендар. *Приміщення тимчасове.*
2. Річна сума орендної плати. *Музей орендної плати не платить.*

3. Приміщення спеціально збудоване чи пристосоване. *Приміщення пристосоване, будинок колишнього польського костелу збудований у 1886 р.*
4. Одноповерхове чи двоповерхове. *Одноповерхове.*
5. Цегляний чи дерев'яний. *Цегляний.*
6. Покрівля. *Покрівля залізна.*
7. Кількість кімнат. *Три кімнати площею 200.41 кв. м., під експозицією 151, 74 кв. м., під фундами 25.91 кв. м., під адміністративно-господарчою 22.75 кв. м.*
8. Освітлення. *Електричне.*
9. Опалення. *Пічне.*
10. Кількість печей. *2.*
11. Забезпечення протипожежними засобами. *Вогнегасників немає.*
12. Чи потребує приміщення ремонту? *Потребує великого ремонту, надбудови другого поверху, підлоги, побудови центрального опалення. На ремонт треба 300 тис. крб.*

II. Штат музею

1. Антясов Василь Зотович, директор, 1902 року народження, мордвин, член ВКП(б), закінчив Московську Академію соціального виховання.
2. Синиця Олександр Андрійович, старший науковий працівник, 1907 року народження, українець, закінчив Сумський педагогічний інститут у 1939 році.

III. Фонди музею

1. Фондосховище пристосоване.
2. Загальна кількість експонатів 2940, інвентарних номерів 1539.
3. Кількість експонатів по дореволюційному відділу 1190, окремо археологічних 860.
4. Кількість експонатів по відділу природи 1600.

IV. Бібліотека музею

1. Наявність бібліотеки, книжковий фонд до профілю музею.

VII. Експозиція

1. Діючи відділи експозиції та які є розділи експозиції в кожному відділі. *Відділ природи та відділ радянського періоду.*

2. Відділ природи. *Відділ природи має такі відділи:*

а) Походження Землі та формування земної кори.

б) Походження та розвиток життя на землі.

в) Геологія та корисні копалини області.

г) Клімат.

д) Води.

е) Ґрунти .

ж) Рослинність.

з) Тваринний світ.

і) Здійснення великого сталінського плану перетворення природи.

к) Принципи і методи мічуринської агробіологічної науки.

3. Відділ історії радянського періоду. *По цьому відділу показаний один період розвитку сільського господарства області.*

4. Пропущений.

5. Прийомка експозиції комісією, дата прийомки. *Експозиція була прийнята 24 лютого 1951 року комісією в складі:*

1. Завідуючим відділом агітації і пропаганди Сумського обкому КП(б)У т. Булгаковим.

2. Завідуючим відділом культурно-освітніх установ т. Бондаренко.

3. Директором обласного краєзнавчого музею т. Антьясовим.

4. Головою обкому спілки робітників культурно-освітніх установ т. Тарасовой.

5. Цензором облліту т. Мариніч.

VIII. Бюджет музею

1. Загальна сума асигнувань 84.1 тис.
2. Фонд зарплати 27.4 тис.
3. Ставки місячної зарплати:
 - а) Директора 690 крб.
 - б) Старшого наукового працівника 600 крб.

Директор Сумського обласного краєзнавчого музею Антьясов.

Перше, що хотілося б сказати це дата побудови римокатолицького костелу Благовіщення Пресвятої Діви Марії 1886 рік. Рита Вікторівна Сергієнко в своїх книжках пише, що костел будувався з 1907 по 1910 рр. Я цим питанням не займався і сказати точно за дату заснування не можу. Інше на чому хотілося б наголосити, що ми за тих часів, на початку 50-х років, до трьох годин ночі стояли в черзі за буханкою хліба, а селяни в садках вирубали всі дерева, тому що вони були обкладені податками. Ось такі були досягнення сталінсько-мічуринської науки.

Ось як проходило виділення приміщення для музею. Спочатку приміщення костелу виділили комітету фізкультури і спорту.

Р. 6, оп. 6, спр. 12.

Решение 201

с. 243

Исполнительного комитета Сумского городского совета депутатов трудящихся от 27 марта 1945 г.

„О предоставлении помещения городскому комитету физкультуры и спорту зала”.

Исполнительный комитет Сумского городского совета депутатов трудящихся решил:

1. Предоставить помещение городскому комитету физкультуры и спорта под физкультурный зал помещение по ул. Псельской, №1 бывшего польского костела.

2. Предложить начальнику отдела эвакогоспиталя т. Водовозову освободить указанное помещение до 10 апреля этого года.

И. о. Председателя исполкома Сумского городского совета
депутатов трудящихся
Секретарь

Денисенко.
Шишов.

Не пройшло і місяця, як виконком прийняв іншу постанову.
Р. оп. 6, спр. 12.

Решение 282

с. 346

Исполнительного комитета Сумского городского совета
депутатов трудящихся от 26 мая 1945 г.

„О предоставлении помещения для областного отдела связи
под склад для посылок”.

Исполнительный комитет Сумского городского совета
депутатов трудящихся решил:

1. Предоставить областному отделу связи помещение по ул.
Псельская, №1 под склад для посылок.

2. При первом требовании горисполкома помещение должно
быть освобождено.

3. Начальнику областной связи 27 мая 1945 г. принять
помещение под склад все имущество эвакогоспиталя под свою
сохранность.

И. о. Председателя исполкома Сумского городского совета
депутатов трудящихся
Секретарь

Денисенко.
Шишов.

Виконавчий комітет Сумської міської ради депутатів трудящих від 17 серпня 1945 р.

„Про надання приміщення для розміщення обласного історико-краєзнавчого музею”.

В зв'язку з тим, що приміщення по вул. Дзержинського, №6 (Троїцька) було передано відділу фізкультури і спорту для використання під фізкультурний зал до цього часу не використовувались і не було проведено у відповідний порядок виконавчий комітет Сумської міської ради депутатів трудящих рішив:

1. Надати приміщення по вул. Дзержинського, №6 для розміщення обласного історико-краєзнавчого музею.

2. Пропонувати начальнику обласного зв'язку т. Єфімову до 2-го серпня ц. р. звільнити приміщення від посилок.

3. Зобов'язати начальника житлового управління т. Корнеико передати приміщення по вул. Дзержинського, 6 обласному історико-краєзнавчому музеї, відповідно договору.

Голова виконкому Сумської міської ради депутатів трудящих

Денисенко

Секретар

Шишов.

В документах адресу розташування приміщення костелу записували по вул. Псільській №1 або по вул. Дзержинського 6. Це такий був у нас тоді облік.

Г. Долгін, Г. Недбайло, Л. Сапухіна в путівнику по Сумам, 1978 р, видавництво „Прапор”, 48 с.писали, що у 1945 році музей відновив свою роботу. Посилаючись на цей путівник, Ареф'єва в одній своїй статті, перекручує зміст надрукованого і пише наступне: „Щодо краєзнавчого музею, то судячи з післявоєнних

звітів музею, в 1945 р. він вважався в Сумах таким, що тільки починає створюватися”. Вище ви бачили, що рішення №457 було прийняте 15 серпня, а у статті Ареф’евої це рішення датоване 15 вересня.

Тепер давайте побудуємо всю цю хронологію з історії музею і дамо гідну відсіч всім міфам про історію музеїв.

Ареф’єва визначає початок історії художнього музею з 1 березня 1920 р., а у Онацького в трудовій книжці (запис зроблений пізніше і сам номер запису відсутній) написано, що призначений директором 23 квітня 1920 р.

У звіті Онацький написав, що музей діє з липня 1920 р. (повідомлення про збір експонатів в газеті за 24 липня 1920 р.). 20 травня 1921 р. відкрили музей згідно повідомлення в газеті, 7 листопада 1922 р. знову відкривають музей після ремонту. До 1923 р музей вважався повітовим, а 1923 р., коли вводять поділ на округи, він стає окружним (писали округовим). У 1929 році його ділять на Музей революції і Історично-художній, у 1931 році Онацький передає директору краєзнавчого музею художній музей і він стає єдиним. В лютому місяці 1932 р., у зв’язку з черговою зміною територіального поділу, він стає міським. У 1939 р. краєзнавчий і художній музей отримують статус обласних. Якщо з юридичної точки зору, то тільки з цих пір починається історія обох музеїв, як обласних, бо все що було раніше мало інший статус, залежно від територіального поділу. Якщо ви святкуєте дати заснування обласних музеїв, то починати треба з 1939 року. Я розумію, що подібний погляд виклике певне невдоволення у невігласів-дослідників, що піарились зі своїми статтями в різних наукових журналах, але дамо і їм слово далі в додатках і ви самі зробите висновки.

20 вересня 1965 Рада Міністрів прийняла постанову №912 „Про мережу державних музеїв системи Міністерства культури”. Згідно з цією постановою Сумський краєзнавчий музей мав статус обласного з філіалами в Путивлі і Ахтирці, а Сумський художній одержав статус державного з філіалом в Лебедині. Статус державного покращував матеріальне становище музею.

Якщо виходити з юридичної логіки, то відзначення у 2015 році 95-ї річниці заснування Сумського художнього музею зі статусом обласного не має під собою підстав. Коли повернули художньому музею статус обласного з державного я не пам'ятаю.

У 1975 році краєзнавчий музей переїхав у колишній земський будинок, де була 9 школа. Я вчився у 9 школі, де зараз музей. Ми недалеко від музею знайшли панчошу з царськими грошима і віднесли її тоді директору музею Долгіну.

Ці гроші і зараз в експозиції музею. Музей тоді з 1953 і по 1975 рр. був в колишньому будинку Де-Коннора. Почесний громадянин Лушпа знищив цей історичний будинок з цікавою архітектурою, і побудував там ресторан.

В центрі Ант'ясов Василь Зотович, який був переведений з посади директора музею директор міської бібліотеки

Ті ж самі проблеми з визначенням дати початку роботи стосуються обласного архіву, обласного театру, обласного радіо, але сама історія появи на теренах майбутньої Сумської області перших архівів, театрів, музеїв відрізняється від історії обласних архівів, музеїв, театрів. Одне це - історія вашого роду: батька, матері, дідусів, бабусь і т. д., а інше - це ваша власна історія особистості. Ви ж не будите до свого віку додавати вік батьків, дідусів і т. д., а чому ж це робить Ареф'єва по відношенню до Сумського обласного художнього музею, залишається незрозумілим.

Додатки

Я подаю ці додатки для тих науковців, які з графині Марії Дмитрівни Апраксіної роблять графа Апраксіна.

Я в своїх книжках вже не раз писав, що в наших науковців є наукові звання, а знань вони не мають. У нас є такий собі закінчений невіглас-історик, здобувач наукового ступеню, що критикує всіх дослідників, а сам крім інтелектуального пограбування ні в чому себе не показав, але завжди підкреслює, що він історик, якого в архіві не побачиш.

Я стараюсь максимально дати архівні матеріали, бо всі ті публікації, що гуляють інтернетом дуже далекі від істини. Ніхто не хоче витратити ні час, ні кошти.

Інша суттєва проблема постає, коли музейні працівники живуть ними ж створеними міфами і ведуть їх пропаганду. Вони просто ігнорують архівні документи або спотворюють їх сутність.

Публікація цих додатків і дає можливість читачам самим проаналізувати архівні матеріали і зробити відповідні висновки. Особливо це має значення для молодих науковців, що тільки починають свої дослідження. В них є чудова нагода все перевірити особисто і зробити відповідні висновки, а не користуватися сумнівними публікаціями, а потім робити на них посилення.

Л. Ф. Фонтана и Мария Дмитриевна Апраксина

В 1876-1877 годах архитектор Л.Ф. Фонтана по желанию графини Марии Дмитриевны Апраксиной, которой принадлежали земли между Садовой улицей и Набережной реки Фонтанки выстроил здание театра: предприимчивая аристократка намеревалась сдавать его в аренду.

Следует напомнить, что до 1882 года в России существовала государственная монополия на театральные представления и поэтому единственным арендатором могла быть только Дирекция Императорских Театров. Театр называли Императорским Малым.

Он открылся 7 ноября 1879 года сборным спектаклем с участием артистов представлявших оперную, балетную и драматическую труппы императорских театров. ГОУ СОШ 225, Цыганкова Н.Н.

Трубецкой В. С.

Записки кирасира

Глава III

Тетя родилась еще в сороковых годах прошлого столетия. В молодости она была красива, ее знавал и бывал у нее государь Александр II-й.

Замечательная эта тетушка была известна своим огромным богатством (у Апраксиных был майорат) и полным незнанием жизни, чем часто пользовались разные лица, вертевшиеся вокруг тетушки. Известный Апраксин рынок в Петербурге принадлежал ей, и говорят, будто бы тетя ухитрялась не получать с него ни одной копейки дохода, что конечно, зависело от особой ловкости тетушкиных управляющих.

Эту подслеповатую и строгую *Grande dame* (*знатная, важная дама*) с замечательно породистым лицом аристократки, всегда в русом парике с завитушками и неизменной лорнеткой у прищуренных глаз, племянники не любили и побаивались, потому что и сама тетя Мимиша относилась к молодежи

довольно сухо, без нежности и восторгов, и с откровенной наивностью говаривала молодым людям не совсем приятные для них вещи. Одевалась тетя Мимиша по-старомодному, туго затягивалась, говорила почти исключительно по-французски и племянники должны были обращаться к ней «на Вы», когда тетя достаивала их вопросом.

Совершенно неожиданно для меня я вдруг сделался любимцем строгой тети, и — так как в этот период тетя Мимиша играла известную роль в моей жизни — мне хочется подробнее остановиться на личности этой оригинальной, чудаковатой, но, в сущности, доброй дамы.

История моих замечательных отношений с тетей Мимишей началась благодаря чистому случаю — так сказать — по недоразумению. Началось это еще во время моей службы волонтером во флоте, когда наш миноносец долгое время находился в охране императорской яхты «Штандарт». В то время вся почта на суда охраны адресовалась в Петергоф. Помню, я тогда с нетерпением ждал заказного письма от невесты, очень для меня важного, которое было выслано на Петергоф, в то время когда наша служба в охране окончилась за возвращением в Царское Село императорской семьи. Наш миноносец пришел в Кронштадт, и в воскресенье я отправился на берег с целью поехать в Петергоф на почту за письмом невесты. Прибыв в Петергоф и получив нужное письмо, я намеревался тотчас же вернуться поездом в Петербург, однако на вокзале я узнал, что пассажирское движение приостановлено на два часа по причине какой-то аварии на линии.

Предстояла скучная перспектива ожидания поезда без возможности заглянуть в ресторан или буфет, так как я был в матросской форме. Тут я вспомнил, что летом в Петергофе проживала на своей даче тетя Мимиша, которую мы там с моей матерью навестили весной. Не зная, куда себя девать от скуки, и не имея в Петергофе иных знакомств, я отправился к тетушке на дачу и велел лакею о себе доложить. Тетя Мимиша приняла меня. Она вышла ко мне в парике с лорнеткой у глаз и встретила обычной своей фразой, с какой она всегда обращалась ко всем посещавшим ее: «*Bonjour, bonjour... Veut-tu du chocolat?*» («*Здравствуй, здравствуй... Хочешь шоколаду?*») (У тети был

старик-буфетчик Николай, славившийся тем, что приготавливал по какому-то ему одному известному способу удивительно вкусный шоколад со взбитыми сливками). «*Merci, ma tante Mimiche*» («*Спасибо, тетя Мимиша*»), попросту ответил я, — твой шоколад такой чудесный, что от него отказаться невозможно». Тетушка, сощурив глаза, пристально посмотрела на меня в лорнетку, и я понял, что сделал сразу две гаффы — во-первых, ответил по-русски, а не по-французски, и, во-вторых, обратился к тете на «ты», когда как нужно было говорить «вы». Я немного смутился, но решил, что поправляться теперь как-то уже неудобно, а потому в дальнейшем сознательно уже говорил «ты», стараясь скрадывать эту фамильярность самым почтительным обращением. «Николай, шоколаду!» — приказала тетушка дождавшемуся буфетчику. «А ты садись и рассказывай, почему ты ко мне приехал?» — сказала она мне по-русски с некоторым акцентом. Не желая открывать тетушке истинную причину своего приезда в Петербург, ибо мое жениховство и переписка с невестой были моей тайной, я принялся ей врать, что вот, мол, так и так, я получил отпуск, а в Петербурге сейчас родных никого нет, так как все разъехались, и что, вот, я решил проведать родную тетю, для чего нарочно и приехал сюда в Петергоф.

Я принялся рассказывать тете о своем корабле, о том, как царь произвел смотр нашему миноносцу, и как он обратил внимание на меня во время этого смотра. В своей простоте еще неиспорченного восемнадцатилетнего малого я увлекся собственным рассказом, показал тетушке имевшиеся у меня фотографии разных судовых эпизодов и даже подарил ей карточку с красивым морским видом, напомнившим ей Ниццу, совершенно забыв, что имею дело со строгой и чопорной дамой.

За чашкой вкусного шоколада целый час прошел у нас в разговорах незаметно. Простились мы с тетей Мимишей друзьями, и выходя от нее, я даже подумал, что, в сущности, страшного в тетушке ничего нет. Дама — как дама...

Мой неожиданный визит, оказывается, произвел на старуху графиню самое благоприятное впечатление. Ее тронула моя «родственность» (которой, кстати, у меня тогда и в помине не было). Тронуло, что я ради нее (как она поверила) совершил целое путешествие. Приятно поразила ее непривычная для нее

простота, с какой к ней никто никогда не обращался. К удивлению моей матери, тетушка написала ей, что нашла меня «*très distingué et avec beaucoup d'esprit (!)*» («*весьма благовоспитанным и очень умным (!)*»). С тех пор тетю Мимишу я не видел до самого поступления в кирасирский полк. Когда же она проведала, что я служу в Гатчине, она снова написала матери, что ее удивляет, почему я, такой родственник, никогда не захожу к ней на Литейную. Моя мать в письме ко мне укорила меня в невоспитанности и побудила меня незамедлительно нанести тетушке визит.

Как сейчас помню этот свой второй, весьма знаменательный для меня визит. В огромном роскошном особняке Апраксиных, походившем по своему внутреннему убранству скорее на королевский дворец, тетушка почему-то принимала всех гостей в маленькой и скромно обставленной гостиной, где находилась довольно простенькая мебель и даже не было обычных для гостиных ковров. Во время моего прихода у тети сидело человек пять гостей, пожилых и важных. Она представила меня гостям, после чего я уселся и хранил почтительное молчание, не вступая в разговор с людьми, бывшими гораздо старше меня, и лишь отвечая на задаваемые незначительные вопросы. Тетушкины гости вели тот солидный и одновременно пустяшный разговор по-французски, какой и приличествовал в гостиной такой почтенной дамы. Посидев положенные приличием двадцать минут и выпив чашку шоколада, я поднялся, поцеловал ручку тетушке и, поклонившись ее гостям, направился к двери. Когда я уже был у порога гостиной, тетя вдруг по-русски позвала меня: „Ах, Владимир, постой!.. Я было совсем забыла... Ведь я осенью была в Ницце..., а знаешь, там замечательные кожи... ну, как это называется... *des petites choses en cuir*. (*маленькие вещички из кожи*). Да, кожаные штучки. Ну, вот я и вспомнила, что ты очень любишь хорошую кожу и купила тебе в Ницце *un petit cadeau* (*маленький подарок*) ... подарочек... кожаный порт-карт». С этими словами тетя встала, подошла к бюро и, вынув из ящичка небольшой пакетик, завернутый в папиросную бумагу, передала мне.

«Что за вздор!» — подумал я. Откуда тетушке взбрело на ум, будто я люблю кожу!!! Я, кажется, ни ей и никому вообще

никогда этого не говорил, да и не мог этого сказать, потому что совершенно равнодушен к кожаным вещам...

Тем не менее, приличия ради я сделал вид, что обрадован и, поблагодарив тетю за внимание, снова откланялся ей.

— Смотри, не потеряй, это очень хорошая кожа... и на память обо мне! — крикнула она мне вслед.

Взглянув мельком на подаренный мне самый обыкновенный кожаный порткорт, какие тогда употреблялись для визитных карточек, и запихнув его в карман шинели, я вышел на улицу с облегченным чувством, что наконец отбыл скучный, но обязательный номер.

Уже через несколько минут я забыл и о тетушке и о ее коже, так как направился к более интересным для меня людям и делам. Лишь поздно вечером, уже сидя в вагоне III-го класса увозившего меня Гатчинского поезда, случайно опустив руку в карман шинели, я вспомнил про тетушкин порткорт и вытащил его на свет божий. В порткарте, как будто что-то находилось. Я раскрыл и невольно ахнул — в каждом из четырех отделений порткарты находился красивый кредитный билет 500 рублевого достоинства с изображением Петра Великого... Вот это был номер!

В первый раз в жизни я держал в руках такую крупную сумму. Ошеломленный — я не верил глазам и, придя в себя, подумал даже, что эти деньги, должно быть, попали в порткорт по недоразумению, и тетя Мимиша просто по рассеянности забыла их вынуть, прежде чем передать мне подарок. Неужели это предназначалось мне? Если бы в порткарте была какая-нибудь сотня рублей — я бы еще это понял, но 2 000 (в то время деньги немалые)! Такой щедрый подарок был просто необъяснимым. Почему? За что? Неужели только за то, что я имел случай понравиться тетушке? По-видимому, это было так. Я припомнил ту особую интонацию в голосе тети, когда она крикнула мне вслед: «Смотри не потеряй!» Если бы она думала в то время, что порткорт пустой, она бы так не сказала. Чувство конфуза охватило меня. Принять эти деньги от тети, с которой я имел так мало общего, — было дико, а вернуть — я бы этим обидел почтенную старушку. Приехав домой и хорошенько подумав, я написал тете Мимише коротенькое письмо, где в самых простых и, как мне казалось, достойных выражениях поблагодарил тетю

за ее подарок, подчеркнув, как трогает меня ее внимание, вовсе незаслуженное мною...

С этого времени тетя Мимиша взяла в обычай осыпать меня подобными подарками. Редкий мой визит к ней обходился без того, чтобы тетушка не подарила мне одной, двух, а то и пяти тысяч. (Меньше тысячи тетушка вообще не дарила!)... и так продолжала она до самой Октябрьской революции. Самую передачу таких подарков тетушка всегда обставляла так, что отказаться принять их было нельзя. Когда я заставал ее одну — она никогда ничего не дарила, видимо, стараясь избежать возможности моего отказа. Когда же у тетушки сидел кто-нибудь из посторонних, тут-то она в момент прощания неизменно вытаскивала из бюро какую-нибудь безделушку, вроде кустарного деревянного яйца, кожаного портсигара, какой-нибудь шкатулочки или маленькой коробки с карамельками. С самым невинным видом тетя Мимиша передавала мне эту вещь со словами: «Вот тебе припасла маленький подарочек... un petit cadeau на память. Ведь ты любишь портсигары, не правда ли?.. Ну, *aurevoir, aurevoir...* (до свидания, до свидания...), ступай, я тебя не задерживаю», — и тетя сразу же обращалась к сидевшему у нее гостю или гостям, продолжая с ними разговор и делая для меня просто невозможным отказ от ее подарочка, такого скромного и пустяшного на вид. Я конфузился, благодарил тетю и, краснея, прятал вещь в карман, наверняка уже зная, что в этом простеньком яичке или портсигаре запрятаны тысячи.

Иной раз, застав тетю одну, я просил ее не дарить мне больше денег, уверяя ее, что из-за этого мне даже просто неприятно у нее бывать, так как я таких подарков ничем не заслуживаю, да и не нуждаюсь в деньгах, а потому и получать таковые мне стыдно. Тогда тетя говорила, что больше ничего дарить мне не будет, но стоило мне только прийти в следующий раз и застать у нее кого-либо из гостей, опять повторялась старая история.

Несмотря на свое огромное богатство, тетя, как это всегда бывало, в своей личной жизни была несчастлива. Совсем молоденькой девушкой ее выдали замуж за командира кавалергардов, богача графа Апраксина, который был уже не молод, и тетя его не любила. Любимая дочка тети умерла еще

ребенком, а оставшийся в живых сын был слабоумен и никуда не показывался, так что я этого своего кузена никогда и не видел. Племянники тоже не доставляли тетушке никакой радости: чуждаясь и побаиваясь тетушки, они, кроме деланной почтительности, не выказывали ей иных чувств. Отсюда, быть может, становится понятным ее старческое чувство симпатии ко мне, баловать которого ей доставляло удовольствие. Вначале я посещал ее лишь из чувства вежливости, так как на моих визитах она настаивала. Позднее я искренне полюбил тетю, потому что понял ее.

Однажды на досуге, курьеза ради, я попробовал подсчитать, сколько стоит тете Мимише каждое мое появление, и пришел к выводу, что каждый мой визит в среднем стоил ей свыше тысячи рублей... Несмотря на это и на мою молодость, я все же сохранил к ней бескорыстное чувство, чему, однако, поверить как будто трудно.

В те годы тетушка нередко приглашала меня обедать. У тети был потрясающий повар, про которого говорили в обеих столицах, и изготавливаемые им кушанья были подлинным шедевром самого утонченного кулинарного искусства. Особенно любил я одно сладкое, которое подавали только у тети — блюдо, состоявшее из огромных вареных груш, облитых ромовым соусом, обсыпанных крошками фисташек, по вкусу бесподобных.

У тети всегда обедало 5—6 избранных пожилых гостей, и за ее столом я был единственным представителем молодого поколения. Из примечательных людей, часто обедавших у тети, помню дородного барона Кнорринга (*Барон В. Р. фон Кнорринг (1861 — ?) в описываемое время был италмейстером двора великой княгини Марии Павловны*) и щупленького, седенького, некрасивого старичка Ермолова — министра земледелия (*А. С. Ермолов (1846—1917), статс-секретарь, министр земледелия и государственных имуществ, член Государственного совета*). Большой гастроном и тонкий ценитель доброго вина, этот с виду суховатый старичок к концу обеда становился весьма остроумным собеседником, выказывая себя как интересный рассказчик. В тот год в своей еще неиспорченной и наивной простоте я совсем не интересовался положением, которое занимали в свете те или иные встречаемые мною люди. Так,

например, Ермолова я встречал неоднократно у тети, но лишь после целого года знакомства с ним узнал, что он министр. В этом отношении я был типичным москвичом и петербургскую психологию хорошо усвоил и перенял лишь после производства в офицеры. Молодые люди московского света, если посещали тот или иной семейный дворянский московский дом, то обычно делали это, не задаваясь какой-либо скрытой и задней целью. Москвичи бывали там, где хотели и у кого хотели, без всяких корыстных соображений, а просто потому, что им так хотелось и было им приятно. Светский петербуржец, наоборот, часто посещал чей-либо скучный салон только потому, что хозяйка дома была близко знакома с тем или иным влиятельным лицом, которого можно было в ее салоне встретить и обратить на себя внимание, или же сама хозяйка дома при случае могла бы замолвить словечко, указав влиятельному лицу, что это достойный и прекрасный молодой человек, стоящий того, чтобы быть выдвинутым.

Не зная ни жизни, ни людей, ни цены деньгам, тетя Мимиша очень часто расшвыривала деньги совсем зря и по-пустому, как, например, было со мной. Но были и другие случаи. Помню, как однажды при мне к тете пришел Ермолов для того, чтобы благодарить тетю за те 75 000 рублей, которые она перевела на его имя для бедных слепых, к которым проявлял участие этот министр. Будучи сама очень близорукой и опасаясь когда-нибудь ослепнуть, тетя Мимиша любила покровительствовать слепым.

Странное положение, в общем, создалось у меня с тех пор как я сделался вольноопределяющимся. Прав у меня почти не было никаких. В Петербург я мог попасть, только приехав в заплеванном 3-м классе. В трамвае не имел права присесть, на улице должен был вытягиваться стрункой перед ничтожным армейским поручиком, который мог безнаказанно сделать мне обидное или даже оскорбительное замечание, а через 10 минут после этого я уже пожимал руку сановнику или же оказывался сидящим рядом с министром или генералом, занимавшим высший пост в армии, за интимным обедом у какой-нибудь «тети Мимиши» или у тех же Жилинских.

В то далекое времечко и в той среде, к какой я принадлежал уже в силу одного только моего происхождения, все это как-то

само собой считалось естественным благодаря стародавнему укладу и обычаям жизни дворянской.

Г. К. Лукомский. „Старинные усадьбы Харьковской губернии”

Великий Б о б р и к, усадьба, известная в литературе (Филарет) еще в 1718 году принадлежала генеральше Рахмановой.

В 1821 году заложен был храм генерал-поручицею Елизаветою Рахмановой, освященный в 1851 году.

Опись от 1783 года указывает на принадлежность усадьбы Кондратьеву. Ныне от этого дома, о котором говорится в описи, не осталось следов, так как дом весь заново перестроен, уцелела только ограда с хорошими воротами. Усадьба принадлежит графине Марии Дмитриевне Апраксиной.

В настоящей усадьбе интересна лишь церковь. О ней мы упоминали в описании деятельности Палицына. И действительно, маловероятно, что Палицын строил ее – здесь формы настолько строго внушительны и мощны, что архитектура храма, несомненно, принадлежит какому-нибудь заезжему мастеру из Петербурга. Во всяком случае, если бы не сравнительно поздняя дата построения, можно бы было допустить участие в постройке Старова или Львова. Первый этаж изображает три огромные арки среди прекрасно выполненных, тосканского ордера, колонн. На этом ярусе из арок поставлен второй из колонн и выше – звон. Сам храм проще, но колокольня поражает своим великолепием.

Р. 34, Оп.1, Спр. 118. Список націоналізованих домоволодінь в м. Суми, які орендуються житловими кооперативами, приватними особами, державними установами, а також закріплені за державними, партійними, професійними та іншими організаціями. Склад на 01.12. 1928 р.

№ п/п	Де знаходиться, вулиця	№ Будинку і їх кількість	Кому належав і площа будинку в квадратних метрах
	Житловий кооператив „Єдність”		
1.	Вул. Шевченківська	5. 1.	Сазонову, 470.90
2.	Червона площа	1. 2.	Копилову, 432.40
3.	Вул. ім. Фрунзе	2. 4.	Копилову, 464.46
4.	Вул. ім. Фрунзе	4. 3.	Сидорову, 480. 70
5.	Вул. ім. Фрунзе	6. 1.	Курочкіну, 273. 13
6.	Вул. ім. Фрунзе	1. 4.	Смоліну, 487.10
7.	Вул. ім. Фрунзе	3. 3.	Гирявенко, 309. 65
	Житловий кооператив „Новий побут”		
8.	Петровська площа	5. 1.	Овчарову, 1014.07
9.	Вул. ім. Фрунзе	16. 2.	Рейдеру, 433.64
10.	Вул. ім. Фрунзе	14. 1.	Бирченко, 249.43
11.	Вул. Засумська	1. 1.	Тихонову, 185.80
12.	Вул. Засумська	6. 2.	Завальному, 152.35
13.	Вул. Засумська	18. 3.	Мельнику, 157.45
14.	Вул. Засумська	37. 2.	Кіпенко, 180.09
15.	Вул. Засумська	38. 2.	Сігаєву, 155.25
16.	Вул. Засумська	5. 1.	Тищенко, 330.63

17.	Гриненківський пр.	10. 1.	Жукову, Ярцеву, 148.
18.	Вул. Пролетарська	3. 1.	Церковному, 252.30
19.	Вул. Садова	8. 2.	Супруну, 182.74
20.	Вул. Митрофанієвська	15. 2.	Анікіну, 79.12
21.	Вул. Ільїнська	30. 1.	Котельникову, 189.83
22.	Вул. Шевченківська	8. 2.	Богатирьову, 302.66
23.	Сурогінський провулок	3. 1.	Беру, 293. 73
24.	Сурогінський провулок	7. 2.	Шепеленку, 245.81
25.	Вул. Пролетарська	16. 1.	Завальному, 82.18
	Житловий кооператив „Об'єднання”		
26.	Вул. Плеханова	1. 2.	Плачковській,
27.	Вул. Плеханова	2. 1.	Воловіку, 231.86
28.	Вул. Плеханова	4. 2.	Анжелі, 830.30
29.	Вул. Плеханова	6.2.	Цейтліну, 235,48
30.	Вул. Плеханова	12. 2	Штрандману, 364.95
31.	Вул. Плеханова	13. 1.	Краснянському, 184.14
32.	Вул. Плеханова	16. 1.	Де-Коннору, 242.90
33.	Вул. Плеханова	18. 1.	Саркисову, 464.43
34.	Вул. Плеханова	23. 2.	Фонталіну, 298.79
	Житловий кооператив „Новий шлях”		
35.	Вул. Псільська	4. 1.	Ліщинському, 143.41
36.	Вул. Псільська	6. 2.	Ліщинському, 499.20
37.	Вул. Псільська	48. 2.	Архангельському, 143.48

38.	Вул. Псільська	10. 1.	Де-Коннор, 110.81
39.	Вул. Псільська	20. 1.	Солецким, 77.62
40.	Вул. Псільська	32. 2.	Рождественському, 103.61
41.	Вул. Псільська	46. 1.	Макашову, 68.18
42.	Сухановський провулок	3. 1.	Осташевському, 244.87
43.	Сухановський провулок	4. 1.	Сорочинському, 212.73
44.	Вул. Псільська	41. 2.	Моїсеєнку, 362.44
45.	Вул. Псільська	34. 1.	Шебунову, 90.80
46.	Вул. Псільська	71. 1.	Пінкерту, 184.38
47.	Вул. Псільська	16. 4.	Суханову, 330.84
48.	Вул. Псільська	1. 1.	Ліщинського, 108.42
	Житловий кооператив „Труд”		
49.	Вул. Суджанська	1. 3.	Бережному, 551.25
50.	Вул. Суджанська	8. 2.	Штангеля, 224.13
51.	Вул. Суджанська	16. 1.	Могилянському, 173.52
52.	Вул. Суджанська	18. 2.	Кравченку, 203.03
53.	Вул. Суджанська	28. 1.	Овчаренку, 62.75
54.	Вул. Суджанська	9. 3.	Шаповалову, 309.91
55.	Вул. Суджанська	5. 2.	Пустовойту, 563.07
56.	Вул. Холодногорська	23. 4.	Кононенко, 399.47
57.	Вул. Холодногорська	1. 4.	Хоменко, 317.32
58.	Псарьовський провулок	4. 1.	Інгорю, 90.52
59.	Червона площа	2. 1.	Бирченко, 400.05

	Житловий кооператив „Україна”		
60.	Вул.Червоноармійська	6. 2.	Столбіну, 218.50
61.	Вул.Червоноармійська	5. 1.	Співакову, 150.25
62.	Вул.Червоноармійська	1. 2.	Ісакову, 554.51
63.	Вул.Червоноармійська	8. 2.	Соборна церква, 258.65
64.	Вул.Червоноармійська	3. 1.	Гленбоцькому, 777
65.	Харківські греблі	1. 3.	Самодаєву, 477.31
66.	Харківські греблі	3. 4.	Коваленко, 1138.8
67.	Харківські греблі	9. 1.	Перекрестовой, 160.71
68.	Харківські греблі	11. 1.	Медведєву, 254.26
69.	Вул. Шевченкова	Собор	Школа, 119.25
70.	Міліцейський провулок	2. 4.	Заховаєву, 221.50
71.	Червона площа	4. 1.	Федоровська, 267,50
72.	Комсомольський про-лок.	2. 1.	Заховаєва (був Овчарова)
	Житловий кооператив „Вільний шлях”		
73.	Червона площа	11. 3.	Бережного, 313,34
74.	Червона площа	9. 2.	Крючко, 250,46
75.	Червона площа	13. 1.	Перфененко, 406,93
76.	Вул. Радянська	2. 4.	Шоломовича, 211,05
77.	Вул. Радянська	3. 1.	Карасека, 355,54
78.	Вул. Радянська	6. 2.	Закса, 448,58
79.	Вул. Радянська	20. 2.	Дякова, 412,97

80.	Вул. Радянська	19. 2.	Туршу, 291,30
81.	Вул. Перекопська	23. 1.	Куклярський, 209,03
82.	Вул. Перекопська	17. 1.	Куколь-Яснопольський, 164,59
83.	Вул. Перекопська	11. 1.	Лебединського, 209,38
84.	Вул. Покровська	14. 1.	Церковна школа, 114,12
85.	Вул. Перекопська	17. 1.	Воробйови, 182,45
86.	Вул. Покровская	1. 3.	Росинської, 243,68
87.	Вул. Покровская	6. 1.	Трешау, 118,18
88.	Вул. Покровская	8. 1.	Клісенко, 221,95
89.	Вул. Покровская	7. 1.	Алафердова, 201,40
90.	Вул. Покровська	10. 2.	Коваленко, 292,61
91.	Вул. Покровская	18. 1.	Талденко, 2668
92.	Вул. Покровская	17. 1.	Тараненко, 80,40
93.	Вул. Покровская	20. 1.	Зайденшнера, 316,30
94.	Вул. Покровская	25. 2.	Хамовської, 112,65
95.	Вул. Думская	6. 5.	Чорнобильський, 610
96.	Вул. Кузнечна	6. 3.	Доценко, 316,91
97.	Вул. Кузнечна	8. 6.	Ярцова, 291,25
98.	Вул. Кузнечна	20. 1.	Сергеевой, 135,27
99.	Вул. Кузнечна	22. 1.	Деревянки, 111,05
100.	Вул. Кузнечна	3. 3.	Кованова, 545,45
101.	Вул. Покровская	13. 1.	Приходько, 159,42
102.	Вул. Радянська	7. 1.	Косікова, 237,73
103.	Вул. Перекопська	20. 2.	Налічаев, 270,77

	Житловий кооператив „Рівність”		
104.	Вул. ім. Фрунзе	11. 2.	Пупко, 380,87
105.	Вул. ім. Фрунзе	18. 2.	Дейна, 396,21
106.	Петровська площа	7. 1.	Воскресенська ц-ва, 98,39
107.	Петровська площа	2. 3.	Соломатин, 473,33
108.	Петровська площа	8. 2.	Смолянова, 250,93
109.	Петровська площа	15. 2.	Соловейчик, 132,15
110.	Петровська площа	13. 2.	Кулішова, 163,79
111.	Петровська площа	11. 2.	Сисоева, 425,04
112.	Петровська площа	3. 1.	Андерсон, 127,27
113.	Вул. Червоноармійська	14. 1.	Тігель, 162,25
114.	Миколаївська площа	2. 1.	Прядкін, 207,22
115.	Миколаївська площа	3. 1.	Борульченко, 68,50
	Житловий кооператив „2-й Сумський”		
116.	Вул. Шишкарівська	1. 1.	Столбіна, 94,18
117.	Вул. Шишкарівська	22. 1.	Скрибицького, 155,25
118.	Вул. Лебединська	67. 2.	Моцинського, 104,67
	Житловий кооператив „Звязок”		
119.	Червона площа	2. 2.	Бразоля, 374,34
	Житловий кооператив „1-й Сумський”		
120.	Вул. Шевченківська	9. 3.	Сафронівська площа (пустинь)
121.	Вул. Шевченківська	6. 3.	Прядкіна, 381,6

122.	Вул. Шевченківська	4. 7.	Кулішова, 1004
123.	Вул. Шевченківська	13. 1. Помилка. Вірно 15 номер.	Брука, 191
124.	-----	-----	-----
125.	Вул. Кооперативна	3. 4.	Кононенко,683,4
126.	Вул. Кооперативна	7. 2.	Смоліна, 321,4
127.	Вул. Кооперативна	2. 2.	Шоломовича,222,6
128.	Вул. Казацький вал	11. 5.	Альтшулер, 545,75
	Житловий кооператив „Комунальний”		
129.	Комунальний провулок	1. 2.	Курносова, 401,16
130.	Комунальний провулок	3. 2.	Крюгера, 195,7
131.	Комунальний провулок	5. 2.	Черняєва, 531,15
132.	Комунальний провулок	2. 2.	Коваленко, 363,62
133.	Вул. ім. Фрунзе	5. 2.	Соламати́н, 414,03
134.	Вул. ім. Фрунзе	12. 1.	Бенсона, 410,60
135.	Вул. ім. Фрунзе	10. 1.	Левенко, 330,03
136.	Вул. Шевченківська	7. 2.	Альтшелера, 437,73
137.	Вул. Кооперативна	4. 2.	Радько, 255,6
	Житловий кооператив „3года”		
138.	Вул. Радянська	30. 1.	Лаврова, 125,87
139.	Вул. Радянська	32. 1.	Квашина, 118,03

140.	Вул. Радянська	34. 2.	Маркова, 134, 86
141.	Вул. Радянська	38. 2.	Стройновського, 344,88
142.	Вул. Радянська	44. 2.	Слуцкого, 225,35
143.	Вул. Радянська	50. 2.	Улезченко, 172,40
144.	Вул. Радянська	52. 1.	Буд. Покровської ц-ви, 193,5
145.	Вул. Радянська	56. 2.	Алферова, 472,12
146.	Вул. Шишкарівська	57. 2.	Обозненко, 140,31
147.	Вул. Радянська	3. 1.	Рузе, 94,91
148.	Вул. Казармена	6. 1.	Пікель
149.	Вул. Радянська	27. 1.	Порубіновська, 113, 48
150.	Вул. Радянська	29. 1.	Чикина, 243,99
151.	Вул. Радянська	33. 1.	Решетілович, 99,67
152.	Вул. Радянська	35. 3.	Сургучова, 356,40
153.	Вул. Радянська	43. 2.	Пушкарського, 220,18
154.	Вул. Радянська	53. 2.	Курносова, 285,35
155.	Вул. Радянська	57. 5.	Недзельського, 118,93
156.	Вул. Радянська	59. 1.	Маринича, 230,71
157.	Вул. Радянська	47. 1.	Анісімова, 165,78
158.	Вул. Казармена	5. 1.	Плачковської, 157,37
159.	Вул. Радянська	4. 1.	Власовської, 117, 49
160.	Вул. Лебединська	51. 1.	Кабештов, 201,65
161.	Вул. Лебединська	65. 2.	Ляхова, 86,93
	Житловий кооператив „Якір”		

162.	Вул. Радянський пров.	6. 1.	Іванова, 155,60
163.	Вул. Радянський пров.	5. 1.	Куксенко, 128, 84
164.	Вул. Бельгійська	15. 1.	Подольського, 33,34
165.	Вул. Бельгійська	8. 2.	Чапіковського, 235,16
166.	Вул. Бельгійська	10. 2.	Ігнат'єва, 168,79
167.	Вул. Троїцька	25. 2.	Крінера, 203,11
168.	Вул. Троїцька	27. 1.	Архангельського, 192,18
169.	Вул. Троїцька	41. 1.	Харитоненко, 234,19
170.	Вул. Троїцька	8. 2.	Алексенко, 221,28
171.	Вул. Троїцька	7. 2.	Буд. Миколаївської ц., 176, 10
172.	Вул. Троїцька	11. 1.	Котенко, 242,80
173.	Вул. Троїцька	10. 2.	Церковницького, 200,64
174.	Вул. Троїцька	12. 2.	Солецького, 232, 35
175.	Вул. Троїцька	9. 2.	Шольця, 265,46
176.	Вул. Троїцька	30. 2.	Шевановой, 108,35
177.	Вул. Троїцька	21. 2.	Задихайло, 165,53
178.	Вул. Троїцька	23. 2.	Мещанинова, 234,83
179.	Вул. Троїцька	47. 2.	Басова, 255,71
180.	Вул. Троїцька	21. 1.	Лимарьова, 109,33
181.	Вул. Новомістенська	6. 3.	Вольського, 213,50
182.	Вул. Новомістенська	7. 3.	Казбана, 133,52
183.	Вул. Новомістенська	3. 1.	Заводовського, 108,71
184.	Вул. Псільська	1. 1.	Костела, 170,55
185.	Чугуєвецький провулок	2. 2.	Лорентца, 369,21

186.	Сухановський провулок	2. 2.	Костоглодова, 144,32
187.	Сухановський провулок	4. 2.	Лісневського, 113,22
188.	Сухановський провулок	1. 2.	Торговецького, 224,70
189.	Кондратьєвський пров.	1. 1.	Дунічевського, 50,25
	Житловий кооператив „Робітничий”		
190.	Вул. Іллінська	2. 6.	Кованова, 633,03
191.	Вул. Іллінська	1. 5.	Пашкова, 347, 21
192.	Іллінська площа	1. 2.	Шевченко, 222,45
193.	Вул. Ковальовська	3. 2.	Алещенко, 257,34
194.	Вул. Ковальовська	2. 2.	Череватенко, 180,17
195.	Вул. Ковальовська	14. 1.	Павлова, 172,57
196.	Вул. Ковальовська	17. 3.	Тараненка, 236,37
197.	Вул. Костюковська	41. 2.	Тужиловський, 156,16
198.	Вул. Костюковська	21. 1.	Шульгіна 191,20
199.	Вул. Н. р. Стрілки	9. 2.	Подзолкіна, 96,76
	Житловий кооператив „Будівельник”		
200.	Вул. Лебединська	3. 3.	Пасько, 278,63
201.	Вул. Лебединська	9. 3.	Радіонова, 264,18
202.	Вул. Лебединська	12. 2.	Краузе, 182,00
203.	Вул. Лебединська	16. 2.	Бурдіян, 323,29
204.	Вул. Лебединська	18. 2.	Пахомова, 203,49
205.	Вул. Лебединська	21. 1.	Кутєпова, 100,52
206.	Вул. Лебединська	23. 1.	Теве, 131,09

207.	Вул. Лебединська	24. 2.	Богданова, 92,56
208.	Вул. Лебединська	29. 3.	Панова, 236,69
209.	Вул. Лебединська	31. 1.	Чухненко, 95,45
210.	Вул. Лебединська	32. 1.	Хвостікова, 119,02
211.	Вул. Лебединська	1. 1.	Кандиби, Єврейська об.
212.	Вул. Лебединська	1. а. 2.	Разом 462,13
213.	Вул. Лебединська	47. 2.	Іллінська, 111,57
214.	Вул. Думська	2. 1.	Хомайко, 151,38
215.	Вул. Перекопська	2. 2.	Посталенко, 134,70
216.	Вул. Кустовська	8. 1.	Ізмайлова, 111,57
217.	Вул. Кустовська	3. 2.	Величко, 225,30
218.	Вул. Кустовська	5. 3.	Пашкова, 417,91
	„Сумокржитлоспілка”		
219.	Вул. Шевченківська	17. 1.	Скубенка, 259, 48
	<i>Разом житлокооперація</i>		<i>405 будинків, площею 55 300,66 кв. м.</i>
	<i>Будинки, що знаходяться</i>	<i>в оренді</i>	<i>у різних установ та пр. осіб</i>
220.	Іллінська площа	3. 2.	Зубер, райвиконком, 264
221.	Вул. Н. Воскресенська	1. 3.	Кулішова, хаторг, 2385, 37
222.	Вул. Лебединська	14. 1.	Сургучова, сп. кустарів, 185
223.	Вул. Радянська	5. 1.	Міщанська управа, спілка мисливців, 938
224.	Вул. Псільська	2. 2.	Косікова, Лісництво, 497,00
225.	Вул. Радянська	1. 2.	Де-Коннер, Укрінбанк, 459,00
226.	Міліцейський провулок	7. 1.	Черняєва, Страхкаса, 552,75

227.	Вул. Шевченківська	7. 1.	Земський банк, Державний банк, 442
228.	Вул. Бельгійська	49. 1.	Асобоз, Сумбупр, 87,00
229.	Вул. Засумська	2. 3.	Кулішова, Ц.Р.К., 317,00
230.	Вул. Покровська	2. 1.	Гриненко, Ц.Р.К., 184,50
231.	Червона площа	5. 1.	Земству, кустар-кредит, 319,56
232.	Миколаєвський луг	18. 3.	Гетенко, Комборбез, 347,00
233.	Псаревський пров.	1. 1.	Бера, Ц.Р.К., 500,74
234.	Червона площа	11. 2.	Демченко, Ц.Р.К., 522,2 житлова, 174 торгова
235.	Радянська площа	1. 2.	Зубченко, комборбез, 353,00
236.	Вул. Засумська	4. 1.	Ощадна каса, Сільрада, 110,00
237.	Гирмановський првулок	3. 5.	Перковича, садівництво Шестака, 431, 23
238.	Вул. Кузнечна	32. 1.	Перковича, 19,68
239.	За станцією Суми	1. 1.	Аболтина, садівництво, 210,74
240.	Площа Свердлова	5. 1.	Заховаєва, райвиконком, 253
241.	Привокзальна площа		Гор. банку, союз-хліб, 791
242.	Вул. Засумська	2. 1.	Скотний двір, 40,97
243.	Вул. Шишкарівська	101. 4.	Павловському, Насінництво, 212, 27
244.	Вул. Кузнечна	2. 1.	Кулішову, кредит-союз, 548,59
245.	Червона площа	8. 2.	Чикину, Суконній фабриці, 804,40
246.	Вул. ім. Фрунзе	7. 1.	Куракіної, 205
247.	Н. р. Стрілки	1. 1.	Тихонову, відродження під ліс, склеп, 43,70
248.	Миколаївський луг	6. 1.	Богатирьову, Барибіну, 19,80

249.	Самодоевщина	2. 1.	Харитоненко, бупр, 197,20
250.	Радянська площа	2. 1.	Єврейська община, сторожка єврейського кладовища, 48,78
251.	Вул. Іллінська	36. 1.	Некрасиков, Проколієнко, 30
252.	Вул. Засумська	2а. 1.	Кононенко, Ц.Р.Клісний склеп (склад)
253.	Вул. Куликівська	7. 2.	Ходуну, Зозулі, Берестову, 788
254.	Іллінська площа	7. 1.	Тютюнова фабрика, молочар-союз, 267,40
255.	Вул. Холодногорська	4. 1.	Буд. церковний, Подольний, Сидоров, 122,17
256.	Вул. Троїцька		Буд. церковний, Беляєв, Худолій, 148,61
257.	Н. р. Стрілки	3. 2.	Колишній б. Жухова, Артіль труд пролетаріату, 134,74
258.	По Білопільській	7. 1.	Буд. Асмолова, Рева орендар, 27,31
	<i>Разом будинків 62</i>		<i>Площа 11515,90</i>
	<i>Будинки, які належать</i>		<i>закріпленню</i>
259.	Вул. Покровська	4. 1.	Корепанову, будинок театру, 203,3
260.	Комсомольський пров.	2. 3.	Федоровського, клуб радянських продавців, 675,83
261.	Вул. Тюрємна	3. 2.	Хижнякову, радмед, 175,15
262.	Вул. Суджанская	46. 10.	Бупру, Бупром, 2240,23
263.	Вул. Суджанская	34. 1.	Клочку, Бупром, 1008
264.	Вул. Троїцька	47. 3.	Басову, млин БУКС, 136,3
265.	Троїцька площа	9. 1.	Сердюкову, Страхкасою, 230
266.	Троїцька площа	8. 1.	Асмолову, Страхкасою, 504
267.	Вул. Миколаєвська	17. 2.	Вертікову, Друкарнею, 471,75

268.	Вул. Миколаєвська	19. 3.	Скубенко, резерв міліції
269.	Безсмертний провулок	2. 3.	Ільченку, друкарня, 374,65
270.	Вул. ім. Фрунзе	9. 1.	Бера, Поштова контора, 630
271.	Сурогінський провулок	2. 2.	Скрипниченко, Радою профспілок, 1341
272.	Сурогінський провулок	4. 2.	Богатирьова, Радою проспілок, 721,6
273.	Петровська площа	10. а	Міська управа, телефонна станція, 188.
274.	Вул. Кустовська	2. 2.	Держбанку, фінінспектору, 955
275.	Вул. Лебединська	2. 6.	Земству, О.З.У., 2577
276.	Вул. Лебединська	16. 1.	Чухненку, квартира військових, 175
277.	Вул. Лебединська	26. 2.	Погорельської, військомат, 530
278.	Вул. Над'ярна	2. 1.	Конвойна команда, пересильний пункт, 532
279.	Вул. Радянська	11. 2.	Був. Судові установи, центральна книгозбірня і нарсуди, 1 144, 65
280.	Вул. Радянська	13. 1.	Громадське зібрання, клуб металістів, 1839
281.	Вул. Радянська	61. 1.	Спиртзавод, 245,82
282.	Вул. Радянська	8. 3.	Сумовської, Сумпартком, 455
283.	Вул. Роменська	31. 2.	Монастирське подвір'я, архівоуправління, 666,6
284.	Вул. Сербська	22. 1.	Погуляйченко, завод Сільмаш, 72,84
285.	Вигон Нового містя	27. 1.	Воловику, млин ВУКС, 127,46
286.	Вигон Нового містя	27. 1.	Бр. Нобель, нафтосиндикат, 45,52
287.	Вигон Нового містя	14. 1.	Смолянова, завод „Цвях, 81,94

288.	Вигон Нового містя	28. 1.	Акціонерне товариство, волзький синдикат, 154,78
289.	Вул. Радянська	9. 2.	Судовим установам, Сумокрвиконком, 1 144, 65
290.	Вул. Суджанська	58. 6.	Бельгійське тов., завод ім. Фрунзе, 892,90
291.	Привокзальна площа	5. 1.	Харитоненко, цукрозавод, 10552,41
292.	Мілицейський провулок	1. 1.	Школа, школа №2, 186
293.	Вул. Суджанська	1. 1.	Бережного, Конвойна команда, 280
294.	Вул. Шевченківська	13. 3.	Богатирьову, музей
295.	Сурогінський провулок	1. 1.	Богатирьову, музей, загальна площа 3-х будинків 1831. <i>Уточнення. Богатирьовим належали 2 будинки і один Миколі Скубенку</i>
296.	Вул. Покровська	4. 1.	Корепанову, театр, 1097,08
297.	Радянська площа	2. 2.	Багадільня, сообез, 158,5
298.	Вул. Шевченківська	1. 1.	Люмінарського, кінотеатр, 671,4
299.	Червона площа	6. 2.	Татаренко, спортивний клуб, 142
300.	Радянська площа	8. 1.	Кадетський корпус, артшкола, 16439,18
301.	Сапуховка	6. 1.	Сукняна фабрика, 622,5
302.	Вул. Троїцька	2. 2.	Харитоненка, центральна поліклініка, 3127,22
303.	1-й Колісниковський Провулок	19. 1.	Асмолову, поліклініка, 230,99
304.	Вигін Холодної гори	56. 1.	Земству, ветеринарний пункт
305.	Вул. ім. Фрунзе	3. 1.	Крюгеру, музпрофшкола
306.	Вул. Перекопська	19. 1.	Чорнобильському, ДПУ,

			369,95
307.	Вул. Перекопська	14. 2.	Дмітрієнкова, ДПУ, 410,65
308.	Вул. Радянська	2. 1.	Шоломовичу, дитячі ясла, 450
309.	Вул. Троїцька	13. 1.	Шрейнеру, немає запису, 282,30
310.	Вул. Троїцька	28. 1.	Харитоненку, пологовий будинок, 784,1
311.	Вул. Привокзальна		Земська лікарня, центральна лікарня, 2832,70
312.	Вул. Троїцька	45, 47. 4.	Харитоненку, дитяча лікарня, 1983,8
313.			
314.	Вул. Лучанська	18. 1.	Лікарня, 1285,2
315.	Комсомольський пров.	2. 1.	Жіноча гімназія, 1260
	<i>Всього будинків 77</i>		<i>Площа 64221,01</i>
316.	Петровська площа	4. 1.	Школа, школа № 12, 50,11
317.	Вул. Лебединська	33. 1.	Школа, школа № 17, 314,4
318.	Вул. Радянська	16. 2.	Гімназія, школа №4, 922
319.	Вул. Радянська	25. 1.	Реальне училище, школа №3, 1790
320.	Вул. Думська	1. 2.	Тушмалова, наросвіта, 320,7
321.	Вул. Берестовська	3. 1.	Комерційне училище, школа № 7, 1240
322.	Вул. Берестовська	4. 1.	Школа, школа № 9, 312,86
323.	На свищах		Школа, школа № 14,
324.	Вул. Костюківська	35. 3.	Школа, школа № 13, 499
325.	Вигін Холодна гора	54. 1.	Земська школа, №10, 492, 9
326.	Вул. Троїцька	1. 2.	Колишнє 4-х класне училище, торгова школа, 593,98
327.	Вул. Троїцька	3. 3.	Чоловіча гімназія, технічна

			профшкола, 2435
328.	Вул. Троїцька	5. 2.	Жіноча гімназія, школа № 5, 1190
329.	Вул. Троїцька	50. 3.	Духовне училище, педтехнікум, 2434
330.	Вул. Псільська	12. 1.	Шубіна, залізнична школа, 215,9
331.	Вул. Псільська	7. 1.	Дільцову, залізнична школа, 381, 20
332.	Вул. Лучанська	45. 1.	Церковна школа, пошта цукровиків, 132,80
333.	Вул. Дорошенківська	33. 2.	Школа, школа № 8, 239,85
334.	Вигін Нове місто	3. 1.	Земська школа, школа № 15, 841
335.	Холодногорська площа	1. 1.	Церковна школа, школа № 15, 500,74
336.	Білопільський шлях	-. 2.	Ісакова, колектор дефектних дітей, 219,5
337.	Вул. Іллінська	38. 1.	Кравченко, окрздрав (амбулаторія), 283,92
338.	Вул. Червоногвардійська	3. 1.	Суслову, завод „Сільмаш” під квартири, 156,50
339.	Вул. Радянська	37. 1.	Хозановському, сумокрвиконком, 901,34
340.	Вул. Радянська	10. 1.	Альтшулеру, сумокрвиконком, 160,78
341.	Вул. Покровська	3. 1.	Резнікову, сумокрвиконком, 477,98
342.	Вул. Покровська	5. 1.	Ситенко, сумокрвиконком, 559, 92
343.	Вул. Покровська	24. 1.	Крупчатнікова, сумокрвиконком, 105,15
344.	Вул. Думская	7. 1.	Розенквіст, сумокрвиконком, 216,96
345.	Вул. Думская	4. 1.	Сургучову, сумокрвиконком, 136,62

	<i>Разом будинків 166</i>		<i>Площа 89436</i>
	<i>Будинки, що знаходяться</i>		<i>в управлінні Сумміськомгоспу</i>
346.	Вул. Лебединська	6. 1.	Копилова , квартири, 198
347.	Вул. Суджанська	8. 1.	Поплонська, квартири, 295
348.	Вул. Пролетарська	2. 1.	Церковна школа, 87,86
349.	Привокзальна площа	24. 1.	Гетенко, квартири, 36,42
350.	Миколаєвський луг	3. 2.	Лащенко, квартири 178,6
351.	Вул. Кузнечна	4. 1.	Постоялий двір, 261
352.	Вул. Радянська	4.1.	Новий будинок, 300
353.	Вул. ім. Фрунзе	8. 1.	Сафронова Гранд-Отель, готель Гранд-Отель, 915,59
	Разом будинків 9		Площа 2825,18
	Завідуючий орендного Столу		Підпис
	Діловод		Підпис
	Всього будинків 642		Площа 1533077,85

Не всі знають перейменовані радянською владою вулиці і тому я дам вам маленьку довідку.

Пролетарська – Дворянська, Шевченківська – Соборна, Червона площа – Покровська, Плеханова – Миколаївська, Міліцейський провулок – Поліцейський, Комсомольський провулок – Гімназійний, Радянська – Петропавлівська, Червоноармійська – Нижня Соборна, Кооперативна – Нижня Воскресенська, Фрунзе – Воскресенська.

Передрук брошури Н. Онацького „Сім років існування Сумського музею”

Після Жовтневої революції вся закордонна преса одноставно кричала про „варварство” більшовиків. В газетах різних напрямків писалося, що в Росії гине довічна культура, що більшовики без жалю руйнують пам'ятки старовини та мистецтва.

Слід пригадати, що до революції на Україні було лише 10-15 музеїв (Харків, Київ, Одеса, Полтава, Катеринослав, Чернігів), тепер ми їх маємо до 100. Взагалі можна сказати, що після революції майже в кожному колишньому повітовому місті виникли нові музеї, - часом дуже цікаві й цінні.

Отже ціла низка нових музеїв, солідне поповнення старих – яскраво свідчить про те, що „варвари” більшовики зрозуміли історичну цінність культури і в грізні роки велетенської боротьби, голоду й холоду – звертали велику увагу на культурній фронт.

Після революції музейне будівництво так на Україні, як і в СРСР пішло швидким темпом і має певні досягнення. Це визнають навіть наші культурні вороги.

Сумський музей теж належить до молодих музеїв, що виникли за часів революції і завдяки революції його існування є доказ перемоги і досягнень на культурному радянському фронті.

До 10-х роковин Жовтня музей випускає у світ цю брошуру. В ній подаються лише коротенькі загальні відомості про стан та роботу за 7 років існування музею.

Я не знаю про яких варварів думав Никанор в останні секунди свого життя, але він для іншої культури виявився зайвим (автор книжки).

Історія музею

„Без ясного і точного знання, розвитком людськості, не можна будувати пролетарську культуру”.

В. Ленін (3 промови на з'їзді РКСМ 04. 10. 1920 р.)

Думка про організацію музею в Сумах виникла в 1918 р. Ще тоді місцевою Наросвітою була виділена комісія під головуванням місцевого педагога П. П. Безсонова, якій було доручено збирання музейних експонатів

Зібравши деяку кількість речей, комісія підшукала помешкання для музею, але непевне становище на фронті і наступ денікінців у 1919 році – припинив цю справу. Разом з передовими загонами білих до Сум поверталися власники забраних речей і суворо вимагали повернення їх. Цим власне музейна справа була похована

На початку 1920 року, після відходу білих, у Сумах організувався Палац Праці (зараз *філармонія*), куди знов завезено дещо з решток панського майна. Все це було розташоване в фойє театру (*філармонія, а до 1917 на першому поверсі кінотеатр Люкс*) та у 2-х чи 3-х кімнатах другого поверху того ж будинку. Музейного характеру ця збірка, звичайно, не носила та й не могла носити, бо матеріал був випадковий і різноманітний, до того ж і числом не досить великий (до 1000 примірників).

У березні місяці 1920 року Наросвіта організувала секцію образотворчих мистецтв, на чолі якої став художник Н. Х. Онацький. В плані роботи секції на першому місці була організація музею. Виробленого проекту затверджено Повітовим Виконкомом з призначенням т. Онацького на організатора і завідувача майбутнього музею. Помешкання міського банку на 5 кімнат теж було передано для нього.

За реорганізацією Палаца Праці на Селянський будинок, частину речей, що мала музейну цінність було передано до нового музею. Разом з тим почалося широке і систематичне збирання культурних цінностей по панським маєткам, будинках, склепах (*склад*) трудсобезу, державних установах та громадських організаціях.

Через деякий час було запрохано Н. Л. Столбіну для постійного співробітництва в музеї.

Помешкання на 5 кімнат було мале й не могло вмістити всіх речей, що музей одержував. Крім того на черзі стояла передача великої приватної колекції Оскара Гансена, що під доглядом Наросвіти та Відкомгоспу перебувала на склепах. В зв'язку з цим музей порушив питання про приєднання сусіднього помешкання Сполученого банку на 7 кімнат з великою залюю.

Після ремонту й сполучення цих помешкань, розпочалася організація музею. За короткий час всі 12 кімнат було зайнято музеєм, але нові експонати прибували щодня. Довелося приєднати третє помешкання на 11 кімнат. Таким чином музей має тепер три помешкання на 23 кімнати, сполучених між собою прорубаними в мурах дверима.

Після ремонту й сполучення цих помешкань, розпочалася організація музею. За короткий час всі 12 кімнат було зайнято музеєм, але нові експонати прибували щодня. Довелося приєднати третє помешкання на 11 кімнат. Таким чином музей має тепер три помешкання на 23 кімнати, сполучених між собою прорубаними в мурах дверима.

Не дивлячись на це, значна частина експонатів за браком місця перебуває ще на складах музею.

Так ріс і розвивався Сумський художній музей. Організація його припала на грізні 1920 – 1922 роки і провадилася при неймовірних умовах холоду, голоду й хвороб.

Майже всі співробітники, працюючи в холодних помешканнях, що 4 роки не опалювався, пошкодили стан свого здоров'я й одержали ту або іншу хронічну хворобу. До того ж на протязі 11 місяців 1922 року ніхто не одержав ні копійки зарплатні. З перебоями видавали лише по 1 фунту вівсяного хліба на день.

Тяжке становище музею продовжувалося й далі. Певного кошторису не було. Гроші Відкомгосп" видавав нерегулярно і в обмеженій кількості. Лише 1925 рік в історії музею був

переломний. З цього року вперше почалося опалювання помешкань, вперше музей одержав 750 крб. на придбання експонатів і музейну роботу. З цього року музей мав індивідуальний кошторис і свої спеціальні кошти.

Робота музею поживалася й поширилася, але малий штат музейних робітників не давав змоги розгорнути її так, як бажалося. Скрутний стан що до штату продовжується й зараз.

Експонати музею

Сумський музей по змісту є мистецько-історичний. З 10 279 експонатів (на 1-ше жовтня 1927 року) майже до 8 000 належать до цієї категорії.

По роках експонати зростали так:

1929 рік	2 600
1921	5453
1922	259
1923	47
1924	71
1925	362
1926	692
1927	795
Разом	10 279

По змісту розподіляються:

1. Малярство.....	925
2. Різбарство.....	378
3. Порцеляна, фаянс та інший посуд.....	2786
4. Художнє скло.....	825
5. Килими, вишиванки, тканини.....	378
6. Художні меблі.....	272
7. Стародавня зброя.....	58
8. Ритовини, офорти й фотографії.....	804

9. Археологічні та історичні речі.....	2170
10. Реврух та кімната Леніна.....	732
11. Виробничій відділ.....	373
12. Різні експонати.....	578
	Разом 10279

Характеристика експонатів

Малярство російське, українське й чужоземне. Музей має твори майже всіх видатних російських та українських художників так старих, як і новітніх, а саме: Боровиковського, О. Орловського, Айвазовського, Неврева, Саврасова, В. Верещагіна, М. Ге, Полєнова, Маковських К.В. і О., Нестєрова, Максимова, Рєпіна, Васнецових В. і А., Богданова-Бєльського, Пимонєнка, Платонова, Васильківського, Сєтославського, В. Сєрова, Лєвітана, Рєрїха, К. Коровїна, Цїонглінського, Ралова, Мацевїча, Сєредина, Борисова-Мусатова, Сомова, Бєраза, Бакста, Бїлібіна, Пастєрнака, Виноградова, Лукомського, Багаєвського, Зарубїна, Моравова, Мурашко, Кричевських В. і Ф., Бурачека і багатьох інших.

З чужоземних музей має – Рубєнса (Христос на соломї), Бєрегєля, Ватто, Вандєргєльста й інших. Картини виставлено не всі.

Ритовини, офорти й фотографїї. Чимала колекція кольорових офортів нїмецьких, французьких та англїйських художників. Є ритовини Рембрандта, Дюрєра й інших. Цїкаві стародавні російські ритовини – краєвиди старої Москви, Петєрбургу й Києва. (Не виставлено).

Колекція фотографїчних знімків з речей народного українського мистецтва та побуту. (Не виставлено).

Рїзбарство. Рєпрезєнтовано бїльше нїж малярство, але є твори Трубєцького (бронза), Врубєля (керамїка); з чужоземних –

Торвальдесна (мармур) і інші. Чимало бронзи російських і закордонної, виставлено не все.

Порцеляна, фаянс та інший посуд. Сумський музей має велику збірку художньої порцеляни (до 3000) і може змагатися з найбільшими музеями України. Він має дуже солідні колекції порцеляни славетних російських фабрик: Гарднера, Попова, Корнілових, Терехова та Кісельова, колишніх імператорських (тепер державних) і інших. Особливо цінні та численні колекції заводів Гарднера та Попова (посуд і статуетки російських типів), а також колишніх імператорських (типи різних національностей). Українська порцеляна теж репрезентована дуже добре. Музей має колекції (досить численні) фабрик Миклашевського, Корець, Баранівка, Городниця, Поскочина, Ніборов. За браком місця порцеляна виставлена не вся.

Межигірський фаянс – чудова і велика колекція різного посуду майже за всі роки існування фабрики. По кількості і якості сміливо може конкурувати з колекцією історичного музею ім. Шевченка в Києві. Є унікали. Виставлено не все.

Скло. Велика (до 300 прим.) і надзвичайно коштовна колекція старого українського гутянського скла. Різнокольорові ведмедики, баранчики, півники, голуби, буньки, штофи, пляшки, порохівниці, миски, кухлі, чарки и чарочки. Є датовані і розмальовані речі. Особливо цікаві з намальованими постатями чоловіків та жінок. Крім того музей має гарну і досить численну колекцію різнокольорового художнього скла російських та закордонних заводів.

Килими, вишиванки і тканини. Чудова колекція українських килимів. XVIII – XIX століття. Є панські і народні. Дуже цікаві ампіровані українські килими. Є стародавні вишиванки, козацькі пояси.

Художні меблі. Музей мав гарні зразки інкрустованих меблів карельської берези й червоного дерева. Цікава величезна Гданська шафа полісандрового дерева XVII століття з чудовим

різьбованим орнаментом, великий Гданський годинник того ж часу зі струнною музикою всередині.

Зброя. Невелика колекція козацької зброї: запорізькі мортири, пістолі, рушниці та шаблі. Зброя виставлена не вся.

Археологічні та історичні речі. Колекція стародавніх ікон та дерев'яна церковна скульптура: постаті янголів, апостолів і різних святих. Царські врата XVII ст. дерев'яним погруддям євангелістів. Не виставлено. Цікава колекція грецьких ваз і фрагментів кераміки з Ольвії, Херсонесу та Пентикапеї. Останні речі здобуто ветераном революції А. П. Щербаком і офіровано музеєві. Завдяки його посередництву, музей одержав колекцію картин з Московського музейного фонду, а з історичного музею – археологічні речі.

Виробничий відділ. Оскільки Сумщина являється видатним центром цукрового виробництва, музей розпочав організацію відділу цукроварства, але він перебуває ще стадії зародку.

Кімната Леніна та реврух. Містить різні матеріали по історії ревруху та висвітлює життя й діяльність В. І. Леніна.

Кімната Шевченка. Ілюстрований матеріал, що характеризує кріпацьку добу, життя кріпаків, життя Шевченка, а також матеріали до перебування його на Сумщині і світлини з його художніх творів. З оригінальних речей: 4 офорти Шевченка з власноручним підписом червоним олівцем. Фотографічний портрет останніх років життя.

Книгозбірня. Музей має коштовну книгозбірню на 18 – ти мовах, 6416 томів. З них до 3000 антикварних книжок з різних галузь знань. Останні по історії образотворчого мистецтва. Є дуже рідкі й коштовні видання.

Відвідування музею

За 7 років існування музей здобув досить широку популярність серед працюючих мас. Про це свідчить статистичні

дані про відвідування музею, що подаються нижче. Відвідування музею поодинокі й екскурсійні, для всіх безплатні.

Через малий штат Музейних працівників, музей, на жаль, не міг охопити всіх відвідувачів (поодиноких) до цього часу залишається без пояснень і користується лише стінними каталогами та пояснюючими написами. Відвідувачі організовані (екскурсії) обов'язково обслуговуються музеєм. Кожній екскурсії, як правило, даються пояснення, проводяться бесіди, іноді читають коротенькі лекції на різні теми, що стосуються колекції музею.

Відвідування по рокам розподіляється так:

1921 – 673, 1922 – 6995, 1923 – 8981, 1924 – 13960, 1925 – 51116, 1926 – 55256, 1927 – 74008. Разом – 240989.

За соціальним станом відвідувачі музею поділялися так: Робітників – 20%, селян – 10%, службовців – 17%, учнів – 30%, червоноармійців – 3%, інших – 20%.

Проведена разова анкета показала, що більша частина відвідувачів була в музеї по декілька разів. Одні більше 5, другі більше 10, є навіть такі, що відвідали музей більше 20 разів. В день проведення анкети лише 30 % відвідали музей в перший раз. Найбільша кількість відвідувань припадає на весняні та осінні місяці, середина на зимові і найменше на літні.

Робота музею

В перші роки після Жовтневої революції велика сила культурних цінностей загинула назавжди, а те, що залишилось, перебувало в загрозовому стані, псувалося або вивозилося невідомо куди і невідомо ким. Траплялись випадки, коли селяни вивозили на базар картини, серед яких були твори видатних художників (портрет роботи Серова й інших) і міняли їх на лубочні малюнки. Це в кращому разі. Були й такі випадки, що

коштовну картину зрізали з підрамника і застилили нею стіл. На товкучці часто траплялися цікаві речі, але музей, на жаль, не мав абсолютно ніяких коштів і через це поза музеєм пройшло багато дорогоцінних речей (портрет Серова й інші), а з другого боку населення боялося реквізиції і до музею не приносило жодних речей. Побоювання ці були безпідставні. Музей не вживав цих засобів і за весь час не реквізував жодного експоната. Лише в останні роки населення переконалося в цьому і сміливо почало пропонувати різні рештки панського майна, з неодмінним запевненням: „Це я купив” або „Це ще батьківські речі”.

На протязі 7 років існування музей провів велику роботу по збиранню й консервації культурних цінностей на Сумщині. Можна сказати, що за цей час музей зібрав і зберіг найбільші і найкоштовніші колекції. Звичайно, зібрано ще не все, але залишилися тільки поодинокі речі, про існування яких музей теж зібрав багато відомостей.

За весь час існування музей зібрав понад 10 тисяч речей. Головним гаслом у роботі було – як можна більше зібрати й зберегти від загибелі.

В цьому, головним чином, і полягала робота музею. Одночасно зі збиранням велася робота по систематизації, вивченню та розташуванню експонатів. Можна сказати, що $\frac{3}{4}$ речей в основному вивчено і систематизовано. У наступному році музей ставить за мету видавати окремі листівки до окремих колекцій, що в загальній сумі будуть складати матеріал до видання музейного провідника, потреба в якому відчувається вже давно. Музей розпочав обслідувати майно релігійних громад в окрузі, але через відсутність коштів ця робота проведена лише в незначній частині Сумщини. Обслідування дає добрі наслідки, поповнюючи музей цікавими експонатами. Проведено попередній облік найцікавіших поза музейних пам'яток культури на Сумщині.

Крім головної роботи по збиранню та консервації, музей провадив і політосвітню роботу. Через малий штат музейних робітників, він міг охоплювати лише організованих відвідувачів (екскурсії). Їм давалися пояснення, велися бесіди, читались лекції. Таким пояснень, бесід і лекцій за 7 років відбулося до 600. Темі їх були різноманітні, але завжди зв'язані з колекціями та окремими експонатами, як конкретними ілюстративними прикладами. Частина сумських шкіл використовувала музей в учбових цілях. В таких випадках велися бесіди, або читались лекції на визначенні школами теми.

Крім цього музей широко практикував систему виставок до переведення різних кампаній, або з приводу тих чи інших нагод виставки влаштовувалися великі і малі.

I. Великі виставки

1) До дня друку.

а) Історія книжки. На численних зразках було показано історію книжки, починаючи з рукописних книжок XII століття до радянської книжки включено.

б) Історія друку. Виставка наочно показувала еволюцію друку на зразках.

На виставці був друкарський станок, зразки шрифтів. Робітники – друкарі знайомили відвідувачів з технікою друкування.

2) До 20-х роковин революції 1905 року.

Виставка висвітлювала реформу на Сумщині і в Росії взагалі.

3) До роковин смерті В. І. Леніна.

Виставка мала різноманітні матеріали, що характеризували життя й революційну діяльність В. І. Леніна, а також історію реформи. Виставка перетворилася в постійну кімнату В. І. Леніна.

4) До Шевченківських днів.

Виставка висвітлювала кріпацьку добу, життя та творчість Т. Г. Шевченка, а також перебуванні його на Сумщині в 1859 році.

Виставка остільки зацікавила відвідувачів , що її довелося перетворити в постійну кімнату Т. Г. Шевченка яка поширюється новим матеріалом щороку.

- 5) Виставка революційних плакатів.
- 6) Виставка „ Історія Слобожанщини
- 7) Антирелігійна виставка.

II. Малі виставки

- 1) Декабристи.
- 2) Паризька комуна.
- 3) Ліві течії в малярстві.
- 4) До 200 річного ювілею Академії Наук.
- 5) Виставка кольорових офортів.
- 6) Виставка нових археологічних придбань.
- 7) Історія руського різбарства.
- 8) Виставка з нагоди смерті художників: Поленова, Кустодієва, К. Моне.
- 9) Виставка присвячена художникові Нарбутові.
- 10) Роковини смерті художника Серова.
- 11) Ювілей художника Рубенса.
- 12) Пам'яті Щербаківського і ціла низка нових.

Екскурсійне бюро

Екскурсійне бюро існує при музеї з грудня 1924 р. окремих робітників немає. Робота провадиться завмузеєм та діловодом. Через постійну обтяженість музейною роботою, бюро головним чином виконує організаційну роботу та веде облік екскурсій. Складено список екскурсійних пунктів (40), встановлено зв'язок з кожним пунктом. В окремі для кожного пункту дні й години бюро пропускає екскурсії. Це внесло певний порядок в екскурсійну справу й усунуло хаотизм, що існував до організації

бюро, коли на екскурсійних пунктах стикалися по дві й три екскурсії. В майбутньому, з поширенням штату, бюро має зробити опис екскурсійних пунктів, скласти екскурсійні маршрути так по місту, як і по окрузі і виділити екскурсійного провідника.

З грудня 1921 року по перше жовтня 1927 року через бюро пройшло 1996 екскурсій із загальною кількістю екскурсантів 57 133.

Вся перелічена робота музею проведена силами двох робітників, - завідувача та лаборанта, при допомозі технічного персоналу.

Такий зміст Сумського музею та його роботи в сучасному. Що до лінії майбутнього розвитку, то можна сказати, що при збільшенні матеріальної бази та поширення штату наукових працівників, а також гуртуванні навколо музею громадських сил, він має всі дані на те, аби стати культурним вогнищем всеукраїнського значення, яким по суті, є й тепер.

Коментар. Перше питання, яке виникає – це перелік художників на 8 сторінці. Вони перераховані без ініціалів або ці ініціали невірно написані як вітчизняних, так і іноземних художників. Всі хвалять Онацького, як видатного організатора, педагога, художника, то невже він не міг все це вірно написати за 7 років. Інші зауваження я подам далі.

Прізвище в книжці Онацького	Ім'я і по батьку
О. Орловський	Володимир Донатович
Айвазовський	Іван Костянтинівич
Неврев	Миколай Васильович
Боровиковський	Володимир Лукич
Саврасов	Олексій Кондратьєвич
В. Верещагін	Василь Васильович
Н. Ге	Микола Миколайович
Полєнов	Василь Дмитрович
Маковські К.В. і О.	Костянтин і Володимир

	Єгоровичі
Нестеров	Михайло Васильович
Максимов	Василь Максимович
Репін	Ілля Єфимович
Васнецови В. і А.	Віктор і Аполлінарій Михайловичі
Богданов-Бельський	Микола Петрович
Пімоненко	Микола Корнилович
Платонов	Харитон Платонович
Васильківський	Сергій Іванович
Светославський	Сергій Іванович
В. Серов	Валентин Олександрович
Левітан	Исаак Ілліч
Реріх	Микола Костянтинівич
К. Коровин	Костянтин Олексійович
Цюнглинський	Ян Францович
Рилов	Аркадій Олександрович
Манєвіча	Абрам Аншелович
Средіна	Олександр Володимирович
Борисов-Мусатов	Віктор Ельпідіфорович
Сомов	Костянтин Андрійович
Браз	Йосип Емануїлович
Бакст	Леон Семенович (Лейба-Хаим Ізраїлевич або Лев Самойлович Розенберг)
Пастернак	Леонід Йосипович (Аврум Іцхок-Лейба або Ісак Йосипович)
Виноградов	Сергій Арсенович
Лукомський	Георгій Крескентьєвич
Багаєвський	Костянтин Федорович
Зарубин	Віктор Іванович
Муравов	Олександр Олександрович
Кричевський В. і Ф.	Василь і Федір Григоровичі, бать єврей-вихрест Григорій Якимович
Бурачек	Микола Григорович

Рубенс	Пітер Пауль
Брегель	Ян Брегель Старший
Ватто	Жан Антуан
Вандергельст	Бартоломеус ван дер Гельст
Рембрант	Ван Рейн
Дюрер	Альбрехт

Галина Ареф'єва, мистецтвознавець

До питання профілю Сумського музею, створеного у 1920 р. Никанором Онацьким.

Історія створення і 95-ти років існування Сумського художнього музею до цього часу знаходиться на стадії пошуку і дослідження документальних джерел, які допоможуть відтворити історичну правду і об'єктивну хронологію подій в житті його фундатора – Никанора Онацького (1875 - 1937), діяльність якого невід'ємно пов'язана з роками становлення і подальшого розвитку першого Сумського музею.

У зв'язку з репресією Н. Онацького, фізично знищеного у Полтаві за сфабрикованою справою, до 1990-х років не було жодних архівних джерел, які б дозволили відтворити хронологію подій як в житті самого Н. Онацького, так і в історії створеного ним музею. Починаючи з 1930-х років і до 1956 р. з музейних фондів вилучалися всі документи, рукописні матеріали і т. ін., де були записи, залишені першим директором закладу.

Станом на кінець 1980-х років з архівних документів, що збереглися в музеї з часів Н. Онацького, і на які можна посперитися в процесі дослідження історії створення закладу, головною була робота Н. Онацького „Сім років існування Сумського музею” (14). Деякі документи періоду двадцятих років минулого століття були виявлені також в Сумському обласному архіві, але в основному – це окремі публікації з тогочасних

періодичних видань, які треба було перевіряти і підтверджувати перш ніж вибудувати логіку тих процесів, що відбувалися під час становлення музею. Важливим документом, який зберігається в Сумському обласному архіві є рукопис Н. Онацького - „Звіт про роботу музею за 1925-1926 рр. “ (*Я не можу погодитися з автором статті. Вище ви бачили не один, а всі звіти, що є в архівній справі. Газета „Прапор праці” за 1920, 1921 рр. в двох підшивках дає нам певну хронологію формування музею і перегляду не підлягає*).

В цілому за матеріалами, що вище зазначені, неможливо було з’ясувати за що знищили Н. Онацького, чому він у свої 58 років звільнився з вже визнаного в країні на той час музею, чому після його звільнення почали знищувати і сам музей...таких питань без відповідей було безліч. Крім того, майже до 1990-х років продовжувало існувати табу на згадку імен як самого Н. Онацького, так і Оскара Гансена – київського колекціонера, краща частина приватного мистецького музею якого у 1918 р. опинилась в Сумах і в подальшому перетворилася на Сумський художньо – історичний музей.

Інформація, що подається в цьому дослідженні, базується на документах трьох архівів, які поступово відкривались для вивчення впродовж двох останніх десятиліть.

1. Архів колишнього КДБ, матеріали якого висвітлили картину життєвої трагедії Никанора Онацького, але відповіді на головне питання, чому Онацький звільнився з Сумського музею, в Полтавському краєзнавчому погодився створити нову експозицію періоду феодалізму після чого й почалися його арешти, в цьому архіві не було. Після розробки матеріалів архіву колишнього КДБ до назви музею у 1994 р. додалося імя його засновника.

2. Особистий архів Н. Онацького, який попри три його арешти з вилученням „вещ-доків”, був збережений родиною і у 1998 р. переданий до музею Наталією Никанорівною Онацькою. Унікальні документи з цього архіву дають деяке уявлення про

історію створення музею. Більшість цих документів датована періодом його організації – 1920 – 1930 рр., саме тих 11 років, коли Н. Онацький його очолював. Є в цьому архіві документи, що висвітлюють причину звільнення Онацького у грудні 1931 р.

3. Центральний архів вищих органів влади України (копія документу з 2012 р. а в музеї) про націоналізацію у 1919 році Київського приватного мистецького музею О. Гансена, частина якого і стала базовою для організації Сумського художньо-історичного музею у 1920 році, це був перший і єдиний до 1939 року музей у м. Суми.

Публікаціям про Онацького, що виходили у світ протягом 1960 - 1970-х років, завдячуємо сумським дослідникам Г. Т. Петрову і Б. І. Ткаченку, обоє вони на той час активно спілкувалися з дружиною і дітьми Онацького, бачили документи з родинного архіву. Основними серед публікацій 1960-х років були теми про творчість Н. Онацького – першого на початку ХХ ст. професійного художника на теренах краю, талановитого педагога в сфері образотворчості, про його поетичну і громадську діяльність. Щодо життєвої трагедії Н. Онацького, причини його фізичного знищення по політичних мотивах при тому, що він був далеким від політики, зв'язку між музеєм, який він створив і його репресією, то таку інформацію перші дослідники життя і діяльності Н. Онацького на той час ще не могли оприлюднювати, навіть, якщо вони нею володіли.

Тільки у 2010 році Борис Іванович опублікував документальний нарис „Погром” двох своїх земляків С. А. Тарануценка і Н. Х. Онацького (15). В слові „Від автора” Б. Ткаченко зазначає, що в процесі дослідження життя і творчості своїх земляків, вивчаючи архівні документи, він побачив: „... ще одну велику трагедію України – планомірне нищення владою її культурного надбання, нищення захисників того надбання та науковців, які досліджували глибини національної культури” (15, 5). Далі він наводить свій власний приклад спілкування у 1960 -

ті р. з С. Таранущенком на цю тему. Мова йшла про вибір ним – студентом історичного факультету Київського державного університету ім. Т. Г. Шевченка теми дипломної роботи. Студент собі обрав тему „Розвиток музейної справи на тлі плекання національної культури в Радянській Україні”, з чим і прийшов за порадою до Стефана Андрійовича Таранущенка, „...зачувши назву майбутнього дослідження, закам’янів. Через якусь хвилину він перевів здивований погляд на студента і запитав: „Мені не почулося? Так ось, юначе, тема справді гарна. Тільки в ній треба замінити слово „розвиток” на „нищення”, а „плекання” на „викоренення”. І вийде: „Нищення музейної справи на тлі викоренення національної культури в Радянській Україні”. А тоді додав ще: „...не було плекання, не було. Був погром. Звичайнісінький погром. Погром той викосив національну парость. Яка аж хлюпнула у життя після національного пробудження в 1917 – 1918 роках. А кого не докосив, тому навіки відбив охоту до народознавства.” (15, 6).

Від початку 1990-х років науковці Сумського художнього музею поступово отримали достатню документальну базу для створення об’єктивної історії свого закладу, але метою цієї розвідки є дослідження і оприлюднення матеріалів, які вмотивовано доводять, що музей, створений Н. Онацьким з 1920 по 1922 роки, був мистецького профілю. Питання під таким ракурсом виникло у 2001 році, після того, як вперше вийшли друком деякі матеріали з сімейного архіву Н. Онацького (1, 3-15).

Головною доказовою базою по темі профілю першого сумського музею будуть наступні документи: протоколи і описи колекції О. Гансена зі „Справи про передачу націоналізованого музею О. Г. Гансена в м. Сумах і Києві Головному управлінню мистецтва та національної культури при Народному Комісаріаті освіти Української РСР (музейна секція ВУКОПИСу)” (5), матеріали з родинного архіву Н. Онацького, які наразі є складовою частиною державного музейного фонду і

zareєстровані по групі збереження „меморіальний фонд” (4), аналітичне дослідження В. Дубровського „Музей на Україні” (10), брошура Н. Онацького „Сім років існування Сумського музею” (14).

Деякі з вищезазначених архівних джерел в якості доказової бази мистецького профілю першого сумського музею вже були введені до наукового обігу автором цієї розвідки (1,2, 3).

Щодо документів з національного приватного музею О. Гансена, то частину цих матеріалів раніше оприлюднено іншими дослідниками (8, 9, 11), на окремі документи, що стосуються саме сумської частини зібрання О. Гансена, в цій розвідці посилання будуть зроблені вперше. Київський приватний музей Оскара Гансена існував з 1914 року, а в березні 1918: „ Під час наступу на Київ австро-німецьких військ... О. Гансен вивіз більшість своєї колекції до матері в Суми)” (11, 36).

Перш ніж перейти до предмету цього дослідження, акцентуємо увагу на структурі підпорядкування сумського музейного закладу. М. Виговський в своєму дослідженні про номенклатуру вищих органів тогочасної освіти зауважує, що в цілому по країні на чолі розбудови музейної справи стояли органи народної освіти: „Система Наркомосу УСРР 20-х рр. охоплювала освіту, науку і культуру в українському суспільстві...” (6, 133). Далі він підкреслює: „ Важливою установою в системі Наркомосу була Головпросвіта” ... „при якій існував „сектор мистецтв Головполітосвіти” (6, 140).

Далі розглянемо питання про відповідні місцеві структури, створення яких передувало процесу організації сумського музею.

В брошурі „Сім років існування музею” Н. Онацький залишив для нас декілька інформаційних меседжів, зміст яких, з точки зору об’єктивної історії, можна розшифрувати тільки тепер, коли ми маємо вище перелічені архівні джерела . Одне з таких послань стосується саме системи підпорядкування: „У березні

місяці 1920 року Наросвіта організувала секцію образотворчих мистецтв, на чолі якої стояв художник Н. Х. Онацький. В плані роботи секції на першому місці була організація музею" (14, 5). Тепер звертаємо увагу на назву справи про націоналізацію колекції О. Гансена, точніше – на ту її частину, де йдеться про структуру, якій передаються експонати: „Головному управлінню мистецтв та національної культури ...” (5). Тобто, в процесі націоналізації приватного музею О. Гансена, який проходив за місцем знаходження цього закладу – у Києві, сумнівів з приводу мистецького профілю колекції і кому її треба передавати не виникало. Справа в тому, що з березня 1919 р. : „... в Харкові запрацював Губернський комітет з охорони пам’яток мистецтва і старовини ...” (12, 63), який складався з п’яти секцій, однією з них була музейна. Сумська округа була складовою частиною Харківської губернії, музей тут створювався під егідою Округової інспектури Наросвіти. За номенклатурною логікою в Сумах мали створити музейну секцію при місцевій Наросвіті, а створення секції з образотворчості є ще одним підтвердженням того, що виявлена в Сумах частина колекції Гансена, була мистецького спрямування.

Найвмотивованішим доказом мистецького профілю сумського музею наразі є „Опис” сумської частини колекції, що знаходимо у Справі по націоналізації приватного музею О. Гансена (5, 1-178). Це більше 5 тисяч експонатів, які в брошурі Н. Онацького подані такі, що надійшли до музейних фондів у 1921 р. (14, 7), є вона в музеї і зараз. По ходу націоналізації ці експонати були зафіксовані в якості складової частини Київського Третього державного музею, про що на адресу сумських органів влади надходили попередження і можна припустити, що до 1 березня 1920 р. (створення секції образотворчих мистецтв і призначення Н. Онацького на посаду завідувача майбутнім музеєм) існувала загроза повернення цієї частини зібрання О. Гансена до Києва. Слід зазначити, що на

перше попередження, сумська влада, в тому ж 1919 році, відреагувала рішенням „про створення в Сумах художньо-історичного музею”

В особистому архіві родини Онацьких є декілька документів – мотивацій про те, що в Сумах на стадії організації музею було добре відомо, що майбутній музей буде мистецького профілю. Далі на підтвердження цієї думки тут наводимо окремі цитати. З доручення Наросвіти від 15 травня 1920: „Заведующому Секцией изобразительных искусств Н. Онацькому. Отдел Народного образования поручает Вам присутствовать в качестве эксперта-художника в комиссии по разгрузке склада Сумского Союза кооператоров (бывшего Сумовской) с целью определения и отбора для организуемого в Сумах музея предметов, имеющих художественно-историческую ценность” (4, КН-10150, МФ-40). Прим. О. А. Сумовська – мати О. Гансена. До цього листа Онацькому додавали Посвідчення, датоване 11 серпня 1920 (4, КН-10151, МФ-14). Наступний документ від 15 жовтня 1921 р.: „В - Срочно. – Тов. Онацькому. Постановлением Президиума Сумского Исполнительного Комитета от 14 октября 1921г. Вы назначены экспертом в комиссию по разборке художественной коллекции Гансена. Комиссия должна начать разборку непременно 17 октября и по возможности закончить с таким расчетом, чтобы ко дню Октябрьской революции все художественные вещи были переданы в Государственный Музей...” (4, КН-10175, МФ-65). Судячи з наступного документа - листа з політосвіти, датованого 27 жовтня 1921 р., завдання Сумського виконкому було успішно виконано, колекція Гансена вже була в музейних фондах, а мова йшла про термін відкриття музею для відвідування. „Сумполитпросвет” пропонує Вам не позднее 28-го сего октября прислать примерные лозунги для помещения их на стене вестибюля открывающего Худмузея характеризующие: 1. Искусство рады искусства. 2. Значение искусства. 3. Искусство и человечество, 4. Значение

художественного музею. Не предоставление уже ранее просимых примерных лозунгов замедлит открытие музея” (4, КН- 10165, МФ-55). Скрізь призму цього архівного джерела вперше проглядаються майбутні політичні проблеми, що через кілька років закінчатися особисто життєвою трагедією Никанора Онацького і вплинуть на подальшу історію музейного зібрання.

Вище було згадано про впливовість „Головполітосвіти”, до цього треба додати деякі деталі з дослідження М. Виговського. Офіційно ця структура запрацювала на початку 1921 року, за своєю функцією вона „мала відверту ідеологічну спрямованість...фактично охопила всі ділянки духовного життя...виконувала функції політичної цензури...Система займалася активною ідеологічною роботою, усуваючи в містах і селах просвіту та вольнодумство...з бібліотек вилучалася шкідлива література під знаком боротьби проти буржуазної і дрібнобуржуазної ідеології. Повноваження цієї установи ...виявилися необмеженими в царині контролю за літературою і мистецтвом... Упродовж 1921-1923 рр. фактично завершилося організаційне оформлення системи „Головполітосвіти” (6, 140, 141). Хронологічно цей час – 1921-1923 – співпадає з періодом організації першого музею в Сумах. Драматизм сумської ситуації був в тому, що різні відділи Округової Наросвіти впливали на долю того чи іншого закладу. Для відділу, який доручив Онацькому створити музей, він, в першу чергу, був висококласним фахівцем і талановитим педагогом в галузі образотворчого мистецтва, який з 1906 року спочатку в Лебедині, а потім двадцять років поспіль в Сумах вже знаходився в системі народної освіти. В сумських освітніх закладах він був єдиним на той час професійним педагогом в сфері образотворчості. З позиції „Сумиполітосвіти” Н. Онацький був одним з тих, кого розглядали як такого, хто відповідає або - ні ідеології компартії (6, 141)

Таким чином, після відкриття музею для відвідування у жовтні 1922 р. і оприлюднення Н. Онацьким у місцевій пресі структури першої експозиції, виявилось, що єдиний на всю округу музей є класичним варіантом музею мистецького профілю. Всі дев'ять залів презентували суспільству твори живопису, графіки, скульптури і декоративно-ужиткового мистецтва вітчизняних і західноєвропейських майстрів XVII - XX ст. Крім того, в двох окремих залах, які назвав українським відділом и визначив його як найбільш повний і цікавий відділ минулого життя України (4, НДФ, МФ, арк. 20) експонувалися виключно твори українського мистецтва. З цього моменту і почалися претензії до Онацького по політичних мотивах. Із Звіту Совнаркому за 1924 рік бачимо, що вже в цей період йшла мова про реформацію музеїв (16, 254-255). По всій країні в таких містах як Суми існували краєзнавчі музеї і Онацького почали примушувати брати курс на вивчення промисловості і сільського господарства Сумщини ..., організацію виробничого відділу ...(4, КН-101170, МФ-60). Таким чином до 1927 р. в музеї відкриваються два нових відділи - Виробничий (цукроварства) і Реврух та кімната Леніна (14, 7). Одночасно у 1926 р. Онацький у місцевій пресі подає своє бачення теми краєзнавства і обережно натякає на те, що з мистецької колекції неможливо створити краєзнавчу експозицію . у 1927 р. ситуація навколо музею складається таким чином , що Онацький доповідає на місцевій раді про стан Сумського Округового музею, по цій доповіді приймається Резолюція, яка направляється інспектурі Наросвіти до виконання. Цю доповідь директора музею буде покладено в основу брошури „Сім років існування Сумського музею . Виходячи з тексту Резолюції, ці слухання відбулися на захист Н. Онацького з боку тих керівників Наросвіти, які доручали Онацькому організацію музею. В документі дається схвальна оцінка його роботи, йдеться про клопотання перед президією Міськради висловити... тов Онацькому подяку за труди, положені при організації музею.

Далі підкреслюється, що, взятий музеєм курс на вивчення промисловості й сільського господарства Сумщини – правильний й організацію виробничого відділу при музеї (4, КН-10170, МФ-60). Все це не могло врятувати Н. Онацького, за ним починають стежити карні органи, у 1929 викликають на допит з приводу його короткочасного перебування в Українській партії соціалістів-революціонерів на початку її створення у 1917 році.

В грудні 1931 року Н. Онацького примусили передати музейні фонди іншій особі і звільнитися з музею. Оригінал акту про передачу експонатів і господарського інвентаря наразі зберігається серед інших документів особистого архіву родини Онацьких. Висновок Акту передачі не залишає жодних сумнівів, що планувалось знищення мистецької основи музею: „...комісія знаходить потрібним у зв'язку з реорганізацією музею – лишок музейних речей передати до всеукраїнського єдиного державного музейного фонду, а срібні речі, що не мають музейного значення, слід реалізувати з метою підсилення спеціальних коштів, потрібних для реорганізації музею з художньо-історичного на краєзнавчий.

Скільки творів живопису було вивезено у Харків, до місця розташування цього єдиного фонду, невідомо, але в 1936-1937-му роках з цього фонду, який вже називався Українською картинною галереєю, до Сумського художньо-історичного музею надійшли 59 творів живопису і графіки відомих майстрів: Айвазовського, Башкірцевої, Васильківського, Хруцького, Т. Г. Шевченка, Богаєвського, Трутовського. Серед них не було жодного з тих, що вилучили з Сумського музею після розправи з Н. Онацьким.

Фонди Української картинної галереї надалі увійшли до складу харківського художнього музею, більша частина якого загинула під час Другої світової війни, але деякі твори мистецтва з інвентарними номерами Сумського музею до цього часу зберігаються у Харківському художньому музеї. Свідченням того, що мистецький профіль музею невідомим нам чином було

захищено, є той факт, що у 1938 і 1939 рр. провідні музеї країни передавали Сумському художньо-історичному музею твори вітчизняного, західноєвропейського і східного мистецтва (Третьяковська галерея, Ермітаж, Музей образотворчих мистецтв ім. Пушкіна). Грунтовною доказовою базою по темі профілю першого сумського музею є наукова розробка В. Дубровського Музеї на Україні (10). Всі подробиці матеріалів з публікації Дубровського автором цієї розвідки були проаналізовані і опрелюднені у 2013 р. (3). Наразі необхідно зробити деякі акценти про самого Дубровського і його оцінку Сумського художньо-історичного музею В. Дубровський на посаді заступника голови Всеукраїнського комітету охорони пам'яток мистецтва і старовини мав доступ до інформації про розбудову музейних закладів країни. В своєму дослідженні він подає аналіз роботи музеїв України станом на 01.01. 1929 року. Сумський музей тут згадується тричі, при тому, що він називає імя Гансена (в брошурі Онацького воно відсутнє), стає зрозумілим що Дубровський був добре обізнаним по тих проблемах, що виникли в Сумах під час організації музею. Певні акценти про музеї і Н. Онацького, зроблені Дубровським, ще раз свідчить, що питання мистецького профілю сумського музею таки дійсно стало згубним в першу чергу для самого Н. Онацького. В розділі про профілі музеїв України Дубровський констатує, що округові та районні музеї здебільшого мають красназавчий характер... Проте деякі з музеїв, що є на місцевому бюджеті мають вузьку спеціалізацію по одному будь-якому фаху. З таких треба пригадати: ...Сумський художньо-історичний – має майже виключно речі російського й українського мистецтва (10,10). В наступному розділі, про наукову роботу музеїв: „...серед наукових робітників музеїв України є багацько видатних вчених, досліди, яких посувають вперед нашу науку... Серед них треба згадати: 1) дослідників українського мистецтва проф. Ф.Л. Ернста (Всеукраїнський історичний музей ім. Т. Шевченко у

Києві), проф. С. А. Тарануценка (Харківський музей Українського мистецтва)... 4) знавців всесвітнього мистецтва ...Н. Х. Онацького (Сумський окрмузей) ...(10, 15-16). Більшість з тих, кого автор називає, вже на початку 1930-х зазнали репресій або утисків, в тому числі і сам Дубровський. Втретє, в розділі про експозиції музеїв, Дубровський дозволяє собі надання об'ємної інформації про фонди Сумського музею, з переліком прізвищ вітчизняних і західноєвропейських художників. Тут же подає своєрідну довідку про Оскара Гансена, про раритетність його зібрання і джерела походження колекції Сумського художньо-історичного музею.

Матеріали, наведені в цій розвідці, свідчать про те, що музей, створений Н. Онацьким в Сумах, однозначно був мистецького профілю, саме тому він разом з ого фундатором підпав під погром, який викосив національну парость (15, 6). Музею пощастило більше, ніж Н. Онацькому - його розгромити не встигли, а з 1937 року перевели у підпорядкування Комітету у справах мистецтв. По відбитках печаток з інвентарних книг музею бачимо, що Комітет у справах мистецтв присутнє до 1965 року.

Джерела і література по статті

1. Арефєва Г. Історія Сумського художнього музею в світлі нових архівних досліджень.
2. Арефєва Г. Українська музейна справа і місце Сумського художнього музею серед українських музеїв.
3. Арефєва Г. Історія створення Сумського художнього музею в світлі становлення української музейної справи.
4. Архів Н. Х Онацького. Меморіальний фонд Н. Х. Онацького.
5. Архів ЦДАВОВ. – Фонд 166. – Оп. 1. – Спр. 707. – 214 арк. // Справа про передачу національного музею О.Г. Гансена в м. Сумах та Києві Головному управлінню мистецтв та національної культури (1919): Народний комісаріат освіти Української РСР. Музейна секція ВУКОПМСу.

6. Виговський М. Кадровий склад та функції структурних підрозділів Наркомосу УССР (1920-1930) / Микола Виговський // Пам'ять століть. – 2005. – Чис. 2. – С. 133-144.
7. Вятрович В. Україна. Історія з грифом „секретно” / В. Вятрович. – Харків: Клуб сімейного дозвілля, 2014. – 512 с.
8. Друг О. Київський колекціонер Оскар Гансен / О. Друг // Київ і Кияни: Матеріали щорічної музейної науково-практичної конференції. Вип. 5. – К., 2005. – С. 89-102,
9. Друг О. Оскар Гансен і доля його київського і сумського зібрання / О. Друг, Л. Федевич // Памятки України. – 2014. Чис. 4. – С. 33-44.
10. Дубровський В. В. Музеї на Україні / В. В. Дубровський. – Харків: Державне видавництво України, 1929. – 60 с.
11. Іванова О. В. Київський колекціонер Оскар Гансен та історія його колекції / О. В. Іванова // Національному музею історії України – 110. Тематичний збірник наукових праць. Частина 2. – К., 2009. – С. 33-44.
12. Кацай В. З історії музейної справи в Харкові в 1920-1930-х роках / В. Кацай // Збереження і дослідження історико-культурної спадщини в музейних зібраннях: історичні, мистецтвознавчі та музейні аспекти діяльності: доповнення та повідомлення Міжнародної наукової конференції, Львів, 25-27 вересня 2013 р. / Національний музей у Львові ім. А. Шептицького. – Львів, 2013. – С. 63-69.
13. Музейна справа та музейна політика в Україні ХХ століття: Збірник наукових праць за редакцією М. Р. Селівачова. – К.: Златограф, 2004. – 208 с.
14. Онацький Н. Сім років існування Сумського музею / Н. Онацький. – Суми, 1927. – 15 с.
15. Ткаченко Б. І. Погром: Документальний нарис / Б. І. Ткаченко. – Суми: Мрія, 2010. – 372 с.

16. Эфрос А. Музейное дело в советской республике / Абрам Эфрос // отчет СНК СССР и РСФСР о социалистическом строительстве. 1924. – М., 1924. – С. 240-266.

Всі претензії по тексту і використаній літературі до автора статті.

Коментар до статті. Суть цієї статті і подібних полягає в суперечці з краєзнавчим музеєм за дату заснування. Хто має право на культурний спадок Н. Онацького. Онацький був художником, викладачем малювання, призначений директором музею, але крім художнього наповнення поступово музей формував і колекції з археологічними знахідками. За директивами від Політпросвіти і Наросвіти музей збирав і матеріали по революційному руху. Розділ революційного руху був викривлений, бо крім більшовиків на Сумщині були і інші соціалістичні партії і тому підтвердження архівні матеріали ДАСО. Онацький був деякий час частиною цього руху, але не на боці більшовиків і тому при формуванні в музеї цих розділів значну допомогу музею надав Антон Петрович Щербак – лідер селянської партії, що приєдналася до більшовиків. Це була талановита людина і талановитий організатор. У 1905 році він в Сумах випустив „Селянську газету, а емігрувавши до Америки, він в Лос-Анджелесі організував випуск газети „Великий океан”. В 1917 році повернувся до Сум і продовжив її випуск. Заслуга Антона Петровича полягала в тому, що він повернув до Сум картини вивезені більшовиками з Сум у 1919 році за вказівкою Л. Д. Троцького, але коли почалась руйнація музею і його переформатування Щербака вже не було в живих.

Те що стосується відсутності в Сумах музею до революції теж не відповідає дійсності. В кадетському корпусі була картинна галерея подарована з Хотінського мастку Петром Строгановим у 1908 році разом з двома гарматами. Галерея поповнювалася і іншими картинами, які привозив з Києва директор корпусу Саранчов від свого зятя Миколи Терещенка.

Був педагогічний музей. В архівних документах мова йде і про музей Глинки на Павловському заводі. В організації якого дієву брала і Ольга Лащенко.

В газеті „Влада рад” сповіщалося, що відділом народної освіти з 1 лютого 1920 р. відновлюється музей місцевої природи. Завідуючий музеєм Кожуховський. Ця ж газета писала в березні місяці 1920 року, що в місті діють два музеї: шкільний та природничо-історичний.

Не можна погодитися, що Н. Онацький був в Сумах самим фаховим викладачем малювання. Першим викладачем малювання в Кадетському корпусі був Митрофан Іванович Зиновєв, а другим випускник Петербурзької академії мистецтв Микола Костянтинович Євлампеєв. На відміну від Онацького він закінчив не училище при Академії, а повний курс Академії. В 1913-1915 р. в корпусі працював, як приватний учитель український художник Гнат Гаврилович Яременко (1875-1915). В реальному училищі малювання ще задовго до приходу туди Онацького викладав Яків Іванович Порубинський. В жіночий гімназії і чоловічий (Олександрівській) малювання викладав випускник Академії мистецтв, губернський секретар Петро Петрович Рибинський, що закінчив повний курс Академії

Не можна ігнорувати і хронологію становлення музею взяту з тогочасних газет, бо ті документи, якими оперує Ареф'єва треба правильно вписувати в газетну хронологію. Я вище подав на архівних документах спростування висновків зроблених Ареф'євой. Якби газета помилилася було б спростування. В наступних повідомленнях за 1921 р. зазначалося, що музей працює, але тільки з організованими відвідувачами, бо закритий на ремонт. Далі йдуть повідомлення про закриття музею по причині ремонту. Дивує і те, що в Ареф'євої в розпорядженні цілий штат музею, то невже неможна було в статті до прізвищ художників поставити їх ініціали.

Я вдячний Галині Ареф'євій за те, що вона мені дала брошуру Н. Онацького „Сім років Сумському художньому музею”, бо її в бібліотеках і в інтернеті немає. Я вже не раз писав, що в мене не конфлікт якихось інтересів, а бажання залишити після себе правдиву історію рідного краю.

Наступний документ (р. 6, оп. 6, спр. 18, с. 46) не має прямого відношення до музею, але з нього ми дізнаємося про подальшу долю будинків колишнього музею.

Решение № 207

Исполкома Сумского городского совета депутатов трудящихся от 27 марта 1946 года.

„О передаче здания по ул. Ленина, 15 управления уполномоченного Госплана при Совете Министров СССР по Сумской области”.

Исполнительный комитет Сумского городского совета депутатов трудящихся решил:

Передать разрушенное здание бывшего музея по ул. Ленина, 15 вторую половину рядом с домом 13 под восстановление управления Госплана при Совете Министров СССР по Сумской области.

Председатель исполкома Сумского
городского совета депутатов трудящихся
Секретарь

Демченко.
Садко.

Тепер дамо слово іншій стороні конфлікту в боротьбі за спадок Н. Х. Онацького Ладі Павлівні Сапухіній. Мова оригіналу.

Л.П. Сапухіна

З історії Сумського обласного краєзнавчого музею.

Ідея створення музею в Сумах виникла в 1918 р. Гаряче обстоював її активний учасник революційного руху на Сумщині голова Селянської

спілки Сумського повіту в 1905 р. А.П. Щербак. Наросвітою було створено комісію на чолі з місцевим педагогом П.П. Безсоновим. З поміщицьких садиб та будинків заможних верств суспільства збиралися докупи художньо-історичні цінності. Збір експонатів для майбутнього музею припинився зі вступом до Сум у серпні 1919 р. військ генерала А.І. Денікіна. Після того, як наприкінці листопада 1919 р. вони залишили місто, дещо із зібраного було безсистемно виставлено в фойє Палацу праці¹. 1 березня 1920 р. Сумський повітовий виконком призначив директором художньо-історичного музею художника, поета і громадського діяча Никанора Харитоновича Онацького, знищеного пізніше комуністичним режимом. Дехто з дослідників історії музею пропонує відлічувати його вік саме від цієї дати². Сам же Н.Х. Онацький в річному звіті про роботу музею з 1 жовтня 1925 по 1 жовтня 1926 р. написав, що музей засновано в липні 1920 р.³. Саме тоді художньо-історичному музею було надано приміщення міського купецького і взаємного кредиту банку з п'ятьма кімнатами по вул. Шевченка. Сюди перевезли предмети музейного значення з „Палацу праці”. Н.Х. Онацький розгорнув активну діяльність по призбируванню експонатів для новостворюваного музею, який став справжнім його дітищем.

Влітку 1920 р. у Онацького з'явилась штатна помічниця – Надія Львівна Столбіна, призначена на посаду бібліотекаря. Це була вельми освічена людина, яка володіла 6-ма іноземними мовами. Згодом окрім будинку міського банку музей одержав ще й два сусідніх гарних будинки – об'єднаного банку з 7-ма кімнатами і приватного 11-ти кімнатного. В бокових стінах цих будинків пробили двері, внаслідок чого для експозиції утворилася довжелезна анфілада з 21-ї кімнати⁴.

В Сумській газеті „Стяг праці” за 19 травня 1921 р. повідомлялося, що наступного дня музей відчиняє свої двері для відвідувачів. Але існує інший документ, який нібито ставить під сумнів газетне оголошення і свідчить про деяку затримку з відкриттям музею. Це адресований Н.Х. Онацькому лист відділу політпросвіти за 27 травня 1920 р. з попередженням, що відкриття музею буде затримано, якщо він не подасть для погодження тексти гасел, які мають бути розміщені у вестибулі⁵. Спочатку музей працював тричі на тиждень – у п'ятницю, суботу і неділю. Умови, в яких доводилось працювати першим музейникам Сум, були дуже тяжкими. Перші роки музей не опалювався. Протягом 11-ти місяців 1922 р. не виплачувалась зарплата. Зважаючи на це, голова Сумського виконкому А. Хвиля дав вказівку видати музейним працівникам по одному пуду пшениці, одному пуду жита і по 20 фунтів гречки. На краще становище змінилось лише в 1925 р., коли почало опалюватись приміщення музею, і були виділені кошти на придбання експонатів і музейну робо-ту⁶.

Майже 20 років музей був різнопрофільним. „Сумський музей по змісту є мистецько-історичний”, - зазначав його фундатор і перший

директор Н.Х.Онацький⁷. В музейному зібранні переважали мистецькі речі, значна частина яких надійшла колекційно. Матеріали історико-краєзнавчого профілю надходили як поодинокі предмети або ж невеликими групами, і все ж відразу після заснування музею вони посіли помітне місце в його зібранні. Так, річний звіт музею з 1 жовтня 1925 р. по таке ж число 1926 р. свідчить, що в музеї було 9011 одиниць зберігання, з них 2795, або близько 30-ти відсотків – історико-краєзнавчого характеру⁸. За відомостями, які наводить Н. Онацький в брошурі „Сім років існування Сумського музею”, з 10279 музейних предметів 3333, або майже третину, становили експонати історичного профілю. Вони являли собою археологічні та історичні речі (2170), старовинну зброю (58), матеріали з історії цукроваріння (373), а також революційного руху і діяльності В.І. Леніна (732)⁹. Можна з впевненістю сказати, що матеріали краєзнавчого профілю були також у групі експонатів під назвою „Різні”. А якщо зважити ще й на те, що експонати таких груп як „Килими, вишиванки, тканини” (тут були старшинські килими, козацькі пояси, одяг, тощо), „Художні меблі”, „Художнє скло” (серед останнього було чимало гутного), „Порцеляна, фаянс, посуд” та інших можуть вважатись профільними як для художнього, так і для краєзнавчого музеїв, то відсоток експонатів історико-краєзнавчого характеру стане ще вагомим.

Експонати про революційний рух та чимало археологічних предметів було зібрано зусиллями згадуваного вже тут А.П. Щербака. Активно займався збором етнографічних, історико-краєзнавчих, шевченківських матеріалів і сам Н.Х. Онацький. Він організував для цього пошукові експедиції, був їх незмінним учасником. Лише 1926 р. ним були організовані експедиції до Лебедина, Тростянця, сіл Славгород, Лифине, Великий Прикіл¹⁰.

У 1923, 1926 і 1929 рр. Н.Х. Онацький разом зі знаним українським археологом і мистецтвознавцем М.О. Макаренком і археологом С.С. Магурою обстежив археологічні пам'ятки біля Охтирки, Сум, взяв участь у розкопках близько 20 курганів, а в 1930 р. він організував археологічні дослідження біля Сум силами працівників музею. В 1926 р. Н.Х. Онацький склав археологічну карту Сумської округи, розпочав систематичне обстеження пам'яток культури і природи. Він виступав пристрасним борцем за збереження археологічних, історичних, архітектурних пам'яток, зокрема Покровської і Воскресенської церков у Сумах¹¹.

Відсоток матеріалів історичного профілю був вагомим не лише в музейному зібранні, а і в його експозиції. На 1 жовтня 1926 р. з 4595 представлених в ній експонатів 2049, тобто понад 42 відсотка мали історико-краєзнавчий профіль, а саме: 1219 археологічних та історичних предметів, 20 одиниць зброї, 510 – з історії революційного руху і діяльності В.І. Леніна та 300 експонатів виробничого характеру¹². В другій половині 20-х р. історичні матеріали експонувалися в 7-ми з 22-х кімнат. Розділи археології, революційного руху на Сумщині та шевченківські

матеріали займали по одній кімнаті, виробничий розділ і присвячена В.І. Леніну експозиція – по дві кімнати¹³.

Вже в перші роки існування музею організовувались виставки на історичні теми, зокрема „Історія книжки”, „Історія друку”, до шевченківських днів, 20-х роковин революції 1905-1907 рр., до роковин смерті В.І. Леніна, 200-річчя Академії Наук, виставки археологічних надходжень, революційних плакатів, а також виставки, присвячені історії Слобожанщини, декабристам, Паризькій комуні.

Історико-краєзнавча тематика посідала помітне місце в масовій культурно-освітній роботі. В жовтні-грудні 1925 р. проводились екскурсії з таких тем: „Археологічні дослідження на Сумщині”, „Минуле Сумщини”, „Селянська Спілка”, „Селянський рух на Сумщині”, „Революція 1905 року на Сумщині”, „Повстання декабристів”, „В.І. Ленін і 1905 рік” та інші. В січні-березні 1926 р. було проведено 611 екскурсій по музею, з них 320 з виробничої, 235 – історичної, 56 – з природничої тематики¹⁴. Організоване 1924 р. при музеї екскурсійне бюро обслуговувало 40 екскурсійних пунктів і провело на 1927 р. до двох тисяч екскурсій, якими було охоплено 57 тис. чоловік. За перші 7 років існування в музеї було проведено близько 600 лекцій і бесід¹⁵.

Перший директор музею Н.Х. Онацький, художник за фахом, мав широке коло інтересів, ґрунтовні краєзнавчі знання. Свідченням цього є його розвідка „Селянські рухи на Сумщині”, вміщена в збірці статей і спогадів „1905 рік на Сумщині” (Суми, 1930). Працями історичного плану є брошура „Сім років існування Сумського музею”, стаття „Сумський художньо-історичний музей”, надрукована в збірнику „Український музей” за 1927 р., підготовлені в останньому кварталі 1926 р. статті про наслідки розкопок в с. Великий Прикіл Краснопільського району, де було знайдено кістяк мамонта, рештки печі для випалювання керамічних виробів та кахлі XVII ст. Ці статті Н.Х. Онацький подавав до археологічного збірника АН Української республіки і до музейного збірника „Укрголовнаука”. Тоді ж в часописі „Культура і побут” було опубліковано його статтю „Пам’ятки культури на Сумщині”¹⁶. В останній день 1931 р. Н.Х. Онацький, над головою якого в задушливій атмосфері репресивного тоталітарного режиму почали вже збиратися хмари, залишив роботу в Сумському музеї і невдовзі переїхав до Полтави, де у вересні 1937 р. був заарештований, а в листопаді того ж року знищений.

Про діяльність музею в 30-і рр. XX ст. в місцевих архівах не збереглося даних. Відомо лише, що наприкінці 20-х – на початку 30-х рр. XX ст. партійні і радянські органи намагалися перетворити художньо-історичний музей на історичний чи краєзнавчий. Цікавою з цього погляду є інформація, що міститься в економічно-адресному довіднику на 1931 р. „Вся Україна та АМСРР”, де в розділі, присвяченому науковим установам УСРР і складеному за поданням Народного Комісаріату освіти серед музеїв України під номером 66 названо розташований по Шевченківській

вулиці, 13 Сумський художньо-історичний музей, який існує з 1929 р.¹⁷ (остання дата, як свідчать наведені на попередніх сторінках цієї статті факти, не відповідає дійсності). А от в іншому розділі довідника, де йдеться про установи, організації, заклади Сум, за поданими з цього міста відомостями тут показані такі два музеї: „Музей Революції” по вул. Шевченка, 11 (завідувач В.І. Зубченко) та „Історичний музей” по вул. Шевченка, 13 (завідувач Н.Х. Онацький)¹⁸. Саме В.І. Зубченку Н.Х. Онацький передав при звільненні усі музейні цінності і справи. В Сумському художньому музеї зберігається архів Н.Х. Онацького, де серед інших матеріалів є оригінал акту про передачу музейних експонатів та інвентаря, де В.І. Зубченко фігурує як „внов призначений директор Сумського краєзнавчого музею”¹⁹. На наш погляд, у цьому формулюванні віддзеркалилися спроби місцевих властей перепрофілювати музей на краєзнавчий. За спогадами директора художнього музею О.І. Маршали, в 1937 р. було визнано художній профіль музею і як республіканський музей 3-ї категорії підпорядковано Комітету в справах мистецтв²⁰.

З організацією в січні 1939 р. Сумської області виконком Сумської обласної Ради депутатів трудящих 15 березня 1939 р. ухвалив рішення про створення на базі колишнього Сумського художньо-історичного музею двох музейних закладів – художнього і краєзнавчого музеїв²¹. Це було офіційним закріпленням стану речей, що реально склався. А оскільки додаткового приміщення для краєзнавчого музею не було виділено, він продовжував співіснувати під одним дахом з художнім.

Коли почалася Велика Вітчизняна війна, на схід були евакуйовані мистецькі цінності художнього музею, а експонати краєзнавчого музею залишилися в Сумах. Восени 1941 р. в один з будинків музею влучила бомба. Все ж дещо з музейних матеріалів залишилось непошкодженим, і музейні працівники, які не евакуювалися, вжили заходів до їх збереження. Зокрема, 5 листопада 1941 р. вони знайшли під руїнами музейного будинку чудотворну ікону Корсунської Божої Матері, вилучену в період гонінь на церкву з Сумського Спасо-Преображенського собору, а також інші речі²². Уцілілі експонати було перевезено до будинку по вул. Миколаївській, 16.

Окупаційні власті Сум, захоплених фашистами в жовтні 1941 р., дали вказівку відновити діяльність музею. Було обладнано експозицію під назвою „Українське народне мистецтво”, де експонувалися гутне скло, народні вишиванки, очіпки, жіночі прикраси (дукачі, сережки), килими, кераміка. В основному ж діяльність музею звелася до експонування час від часу виставок робіт місцевих художників. Незадовго до визволення Сум бургомістр міста видав наказ про поживавлення роботи музею, зокрема про створення повноцінного краєзнавчого відділу. Але справа обмежилась організацією виставки колекції чучел місцевої фауни. При відступі фашисти пограбували музей і спалили будинок, де він містився.

Збереглося небагато предметів музейного значення²³. Переважно це були археологічні та остеологічні матеріали, монети, різноманітні розрізнені предмети. Серед археологічних матеріалів був один з найцінніших і по сьогоднішній день експонатів музею – слов'янське рало VII-IX ст. з торфовища поблизу с. Токарі Сумського району. Воно привернуло до себе увагу багатьох знаних дослідників, котрі по-різному атрибутували та датували його. Старовинному сільськогосподарському знаряддю праці відведено почесне місце на сторінках археологічної літератури. Втім, більшість зібраних на згарищі матеріалів знаходилась не в кращому стані, до того ж зникла вся документація, що стосувалася їх. Безпаспортні речі значною мірою втратили свою наукову цінність і могли використовуватись лише як типологічні матеріали.

Після закінчення Великої Вітчизняної війни Сумський міськвиконком у 1945 р. – за одними джерелами 15 серпня, за іншими вересня – ухвалив рішення №457 про передачу краєзнавчому музею будинку костелу,²⁴ який вимагав ремонту. Приміщення спочатку зовсім не опалювалось, а потім опалювалось дуже погано. Вельми скрутно було з експонатами. Тож понад два роки двері музею залишались зачиненими для відвідувачів.

Колектив відновленого музею, що спочатку складався з директора та наукового працівника, прямував свої зусилля на збір експонатів. Їх реєстрацію в шкільних зошитах розпочали з квітня 1946 р. Ці записи в грудні 1947 р. було перенесено до першої в музеї книги надходжень, видрукованої за встановленою Міністерством культури формою. За перші 10 років роботи музею до цієї книги було записано понад 9 тисяч найрізноманітніших одиниць зберігання, які нерідко мали неабияку цінність, але здебільшого носили допоміжний характер (фотокопії, макети, схеми, діаграми, портрети вождів та інші матеріали, виготовлені художниками на замовлення музею). Джерелами надходжень були приватні особи, які дарували або продавали музею різноманітні речі, підприємства, колгоспи, інші музеї, фонди яких не так постраждали під час війни. Козацькі люльки, чимало нумізматичних і археологічних матеріалів, старовинних документів, тощо за безцінь продав музею відомий краєзнавець, фольклорист, етнограф і літературознавець І.С. Абрамов, який, зазнавши репресій з боку комуністичного режиму, вів нужденне життя. У 1955-1956 рр. Сумський художній музей передав краєзнавчому старовинну зброю, монети, знаки урядових осіб пореформеного періоду. Роменський краєзнавчий музей подарував плакати, гасла, листівки. Дечим поділився Путивльський краєзнавчий музей. В свою чергу краєзнавчий музей передав художньому старовинні портрети гетьманів Б. і Ю. Хмельницьких, Д. Апостола, К. Розумовського, І. Мазепи та інших осіб.

В 1947 р. в музеї було обладнано виставку „Партизани України в боротьбі з німецько-фашистськими загарбниками”. 14 вересня музей відчинив свої двері перед відвідувачами, яких до кінця 1947 р. побувало тут понад 9 тисяч²⁵. У 1948 р. в музеї було побудовано кілька виставок, створених на догоду ідеологічним вимогам, зокрема „За нове піднесення сільського господарства”, „За високу продуктивність тваринництва”, „Відродження міст-героїв”,²⁶ тощо. 1949 і майже весь 1950 р., за винятком 45 днів, музей був зачинений. Відкрився він лише наприкінці лютого 1951 р., коли в ньому було обладнано досить бідний відділ природи та „відділ” радянського суспільства, в якому експонувалися лише матеріали про розвиток сільського господарства області²⁷.

В 1953 р. музею було надано нове приміщення в центрі міста на розі теперішньої Петропавлівської вулиці і Червоної площі, на місці якого в 70-і рр. було збудовано харчовий комплекс „Театральний”. Новий будинок мав 9 експозиційних залів загальною площею 355 кв.м. Тут протягом 1954-1956 рр. було обладнано експозиції відділів природи, історії дореволюційного періоду та радянського суспільства²⁸. Саме з цього часу відновлюється перервана війною нормальна діяльність музею, створюються нові та час від часу перебудовуються експозиції, обладнуються стаціонарні та пересувні виставки, проводяться екскурсійна, лекційна та інші види масової науково-освітньої роботи, розпочинається науково-дослідна, публікаторська діяльність, більш інтенсивно і цілеспрямовано ведеться комплектування фондів, налагоджується їх облік, надається допомога музеям на громадських засадах, здійснюється облік, пропаганда та охорона історико-культурних пам'яток.

В 1957 р. було створено нову експозицію відділу історії радянського суспільства. Докорінної перебудови експозиція музею зазнала в 60-і рр.: в 1963 р. реекспоновано відділ історії радянського суспільства, в 1964 р. здійснено реекспозицію дореволюційного відділу, в 1967 – 1968 рр. побудовано нову експозицію відділу історії радянського суспільства²⁹. До названих експозицій було введено велику кількість нових оригінальних матеріалів. При обладнанні експозицій вперше в музейній практиці області було застосовано розміщення на стінах не лише площинних, а й об'ємних експонатів. Звичайно, що структура та ідейна спрямованість експозицій були зумовлені ідеологічними вимогами того часу.

З 1958 р. музей спільно з Інститутом археології Академії Наук УРСР почав проводити археологічні розкопки на території області. Перші дослідження були здійснені на могильнику черняхівської культури IV ст. в Сумах по вул. Павлова (1958 р.), а також на території літописних міст Вира (нинішнє Білопільля, 1958-1959 рр.) та Путивля (1960 р.). Потім були розкопки слов'янського поселення біля с. Волинцеве Путивльського району (60-і рр.) та могильника черняхівської культури в с. Успенка Буринського району, які почалися 1968 р. і тривали кілька польових сезонів.

Помітною подією в культурному житті області стало відкриття в січні 1960 р. експозиції Будинку-музею А.П. Чехова як відділу краєзнавчого музею.

В 1963 р. музеєм був виданий перший путівник по Сумах, підготовлені за участю тодішнього директора музею Г.С. Долгіна путівник-довідник „Сумщина”, фотоальбом „Суми”, а в 1967 р. – путівник-довідник „Знайомтесь: Сумщина”, путівник „По визначних місцях Сумщини”. Працівниками музею були підготовлені тексти путівників „Будинок-музей А.П. Чехова в Сумах”, „Народні музеї Сумщини” (у співавторстві, 1970), історико-краєзнавчого нарису „Суми” (у співавторстві), фотонарису „Путівль” (1974) та інші, які побачили світ у Харківському видавництві „Прапор”. В 60-і – на початку 70-х років працівники музею брали активну участь у написанні нарисів, розробці карт, доборі фотоілюстративного матеріалу для тому „Сумська область” з багатотомного видання „Історія міст і сіл УРСР”, перше видання якого вийшло в 1973 р.

У 1957, 1962 рр. проведено обласні наради краєзнавців, у 1964 р. – обласну краєзнавчу конференцію, в 1965 та 1966 рр. – наукові конференції юних краєзнавців³⁰.

З середини 50-х рр. ХХ ст. значно пожвавилась масова науково-освітня робота. Якщо в другій половині 50-х рр. музей щороку пересічно відвідувало до 60 тис. чоловік, то в наступне десятиріччя в окремі роки, зокрема в 1960, 1965, 1966, 1968, число відвідувачів сягало 90-100 тис. чоловік³¹. По експозиції музею проводились оглядові та тематичні екскурсії, працівниками музею читалися лекції, організовувались найрізноманітніші масові заходи. Діяли шкільні краєзнавчі гуртки. Велику роботу проводив організований при музеї Клуб бойової слави, членами якого були Герої радянського Союзу, повні кавалери ордена Слави, ветерани Великої Вітчизняної війни.

Надавалась допомога в переобладнанні експозицій музею партизанської слави в Спадщанському лісі до ювілейних дат, а також у створенні нових музеїв на громадських засадах, зокрема музеїв П.А. Грабовського в с. Грабовське Краснопільського району (1964), П.І. Чайковського в с. Низи Сумського району (1965), музею трудової слави в с. Токарі-Бережки Лебединського району (1966) та багатьох інших.

З 1964 р. розгорнулась широка робота по обліку, вивченню і пропаганді пам'яток археології, історії та мистецтва.

У 1972 р. музею було передано зведений в 1885-1886 рр. будинок колишньої земської управи по вул. Кірова, 2 – один з найкрасивіших у місті. Цей будинок є пам'яткою історії та архітектури. В 1973-1974 рр. він був капітально відремонтований, реконструйований і пристосований під музей. У травні 1975 р. тут урочисто було відкрито експозицію трьох відділів: природи, історії дожовтневого періоду та історії радянського суспільства. Останньому відділі відповідно до ідеологічних настанов того

часу приділялася основна увага, і його експозиція постійно перебудовувалась і доповнювалась новими матеріалами.

Масштабною виставкою по періоду жовтневого перевороту і громадянської війни (1987) музеєм було зроблено першу спробу показати істинну, а не сфальшовану історію і продемонструвати експонати, які раніше неможливо було виставляти для огляду. Згодом на місці цієї виставки було розгорнуто виставку, яка на місцевих матеріалах розповідала про жахливий тоталітарний режим, який майже 70-ти років панував у країні. В музеї експонувалися також стаціонарні виставки, зокрема „Гетьман П. Полуботок і його спадщина” (1991), „120-річчя від дня народження Н.Х. Онацького” (1995), „110 років від дня народження Г.І. Нарбути” (1996), „120 років від дня народження О. Олеся” і „130 років товариства „Просвіта”, „200 років з часу видання „Слова о полку Ігоревім” (2000) та багато інших. Музей брав участь у виставці „готи” в Мілані (1994), куди було направлено 90 предметів з розкопок могильника черняхівської культури (III-IV ст.) в с. Сад Сумського району.

В 1990 р. відкрито постійну експозицію „П.І. Чайковський і Україна”, яка розмістилася у меморіальному будинку в смт. Низи Сумського району.

В 1992 р. музей одержав в оренду збудований 1901 р. будинок по вул. Жовтнева, 2. Тут розгорнуто експозиції масштабних стаціонарних виставок „Слов’янські старожитності Сумщини” (1993) та „XX століття починається: Суми і сумчани на зламі віків” (2001).

На 1 січня 2005 р. в музеї зберігалось 42,6 тис. одиниць основного фонду. Це археологічні, нумізматичні, етнографічні, палеонтологічні колекції, цінні історичні документи, рідкісні видання книг, плакати, листівки, зброя, прапори, меморіальні речі, посуд, меблі, тощо. Цінними експонатами є знайдені на території області срібні візантійські вазы IV-V ст. роботи константинопольських майстрів (на одній з них зображено сцени з „Іліади” Гомера); козацька зброя, порохівниці, каламарі XVII ст.; гутне скло XVIII ст.; цехові прапори, кролевецькі рушники, волокитинський фарфор XIX ст., срібні та бронзові монети XVII-XIX ст. та багато інших цінних предметів. Музей має оригінальні документи, що стосується П. Полуботка, Т. Шевченка, П. Грабовського, автографи поетів Г.Р. Державіна, В.В. Капніста, українських істориків П. Шафонського, О. Марковича, Ф. Уманця, родинні архіви Туманських, Капністів, українського етнографа П.Я. Бартош-Литвинової. Заслужують на увагу портрети гетьмана Б. Хмельницького, генерального писаря, потім судді В.Л. Кочубея, цукрозаводчика і мецената А.Я. Терещенка; акварелі Л.Й.Премацці з зображенням інтер’єрів будинку Кочубеїв в с. Ярославець теперішнього Глухівського району; барельєфні портрети членів Кочубеєвської родини роботи скульптора П.П. Забілло. Велику цінність мають стародруки, зокрема „Беседы Иоанна Златоуста на деяния апостольские” (1624), „Ключ разумения” І. Галятовського (1659) та інші

рідкісні книги. Численні матеріали стосуються розвитку промисловості, життя, побуту населення краю за капіталістичної доби, стану освіти і культури у цей період. Музей має велику колекцію матеріалів про участь населення Сумщини в подіях Великої Вітчизняної війни. Чимало експонатів пов'язано з діяльністю діячів культури, літератури, мистецтва уродженців Сумщини, зокрема, Г. Нарбута, І. Кавалерідзе, М. Лисенка, О. Олеся, О. Вишні, П. Воронька, А. Мокренка, Ю. Шапоріна та інших.

Експозиції музею знайомлять з природою, історичним минулим Сумщини, подіями, що відбувалися тут у роки Великої Вітчизняної війни. Наприкінці ХХ – на початку ХХІ ст. створено нові тематичні експозиції, розміщені в окремих залах, зокрема „Визволення Сумщини від німецько-фашистських загарбників”, „Матеріальна культура і побут селян, традиційні народні ремесла Сумщини кінця ХІХ – початку ХХ ст.”, „Т.Г. Шевченко і Сумщина” та інші; розгорнуто відкритий показ фондів, де представлено виключно речові експонати – предмети поміщицького побуту та етнографічні матеріали. В 2004-2005 рр. здійснено реекспозицію відділів природи, історичного минулого краю, а також обладнано виставки на честь 65-річчя утворення Сумської області, Помаранчевої революції та інші.

Музей проводить свої наукові конференції, бере участь у конференціях інших наукових закладів і установ, як в Сумах і містах Сумської області (Ромни, Білопіль, Путивль, Конотоп та інші), так і поза її межами (Луцьк, Чернігів, Харків, Полтава, Ялта, Таганрог, тощо). Видаються матеріали конференцій, краєзнавча література, зокрема „Тарас Шевченко на Сумщині”, „А.П. Чехов на Сумщині” (1994), „Суми” (1996), „Лебединское лето Сергія Рахманінова” (1988), „200 років першодруку „Слова о полку Ігоревім””, „Навчальні заклади дореволюційних Сум” (2000) та інші. Працівники музею брали участь у написанні текстів для історико-архітектурного альбому „Суми: вулицями старого міста” (2003), підготували ряд статей для наукового часопису „Сумська старовина”, також чимало статей для Зводу пам'яток історії та культури України.

Музей систематично бере участь в археологічних дослідженнях на території краю. Його науковці працювали самостійно або в складі експедицій Глухівської (1992), Лівобережної слов'янорусської (1993), скіфської (1995), Конотопської (1997, 1998), Роменської (1999), Кролевецької (2000), Шосткинської (2001-2002), охоронної археологічної служби Інституту археології НАН України (Суми, 2003; Андріяшівка, Миколаївка Роменського району, 2004).

Музей проводить також науково-фондову, масову освітню роботу, забезпечує облік та вивчення пам'яток історії і культури, надає допомогу державним і громадським музеям. Вся діяльність музею спрямована на дальший розвиток краєзнавства, відродження духовної культури народу, поповнення музейного зібрання, збереження національної спадщини,

виховання патріотизму, вивчення пропаганди і охорони історико-культурних пам'яток Сумщини.

Література та джерела:

1. Онацький Н. Сумський художньо-історичний музей // Зб. „Український музей”. – К., 1927. – вип. 1. – Окремий відбиток. – С.1; Побожій С. Початок // Червоний промінь. – 1990. – 28 квітня.
2. Ареф'єва Г. До питання визначення дати заснування музею. Художній музей: Минуле та сучасність // Матеріали наукової конференції, присвяченої 80-річчю заснування Сумського обласного художнього музею ім. Никанора Онацького. – Суми, 2001. – С. 17.
3. Державний архів Сумської області (далі ДАСО). – ф.Р-33, оп. 1, спр. 27, арк. 34.
4. Онацький Н. Сім років існування Сумського музею. – Суми, 1927. – С. 6. Побожій С. Початок.
5. Ареф'єва Н. Назв. Стаття – С. 16.
6. Онацький Н. Сумський художньо-історичний музей. – С. 1.
7. Онацький Н. Сім років існування Сумського музею. – С. 7; він же. Сумський художньо-історичний музей. – С. 2.
8. ДАСО, ф.Р-33, оп. 1, спр. 27, арк. 35.
9. Онацький Н. Сім років існування Сумського музею. – С. 7.
10. ДАСО, ф.Р-33, оп. 1, спр. 27, арк. 10 звор., 35 звор., 47.
11. Граб В.І. Шлях у безсмертя (Н.Х.Онацький) // Репресоване краєзнавство (20-30-і роки). – К., 1991. – С. 251-254; Ткаченко Б. Никанор Воскреслий // Україна. – 1988. - № 35. – С. 12; Н.Х.Онацький. Каталог // Укладач і упорядник Н.С.Юрченко. – Суми, 1995. – С. 5; ДАСО, ф.Р-33, оп. 1, спр. 27, арк. 35 звор.
12. ДАСО, ф.Р-33, оп. 1, спр. 27, арк. 35.
13. Онацький Н. Сумський музей / Рукопис з архіву Сумського художнього музею.
14. Онацький Н. Сім років існування Сумського музею. – С. 13-14, ДАСО, ф.Р-33, оп. 1, спр. 27, арк. 10, 39.
15. Онацький Н. Сім років існування Сумського музею. – С. 13, 15.
16. ДАСО, ф.Р-33, оп. 1, спр. 27, арк. 47 звор.
17. Вся Україна та АМСРР: економічно-адресовий довідник. – Одеса, 1931. – С.14.
18. Там само, С. 595.
19. Ареф'єва Г.В., Дужа Г.М., Федевич Л.К. Сумський обласний музей імені Никанора Онацького // Культура. Історія. Традиції // Науково-популярний журнал. Спецвипуск „Музей України”. – 2005. – №7. – Музей Сумської області. – С. 17.
20. Там само. С. 16.
21. ДАСО, ф.Р-3547, оп. 1, спр. 28, арк. 2.

22. Сумський вісник. – 23 листопада 1941. - № 11.
23. ДАСО, ф.Р-3397, оп.1, спр. 1, арк. 1-27.
24. Там само, ф.Р-3547, оп. 1, спр. 5, арк. 2; спр. 6, арк. 10, 13; спр. 7, арк. 17.
25. Там само, спр. 6, арк. 14; спр. 7, арк. 8, 11.
26. Там само, спр. 7, арк. 19.
27. Там само, спр. 6, арк. 16; спр. 17, арк. 1; спр. 28, арк. 4.
28. Там само, спр. 60, арк. 7; спр. 68, арк. 1.
29. Там само, спр. 68, арк. 1; спр. 121, арк. 1; спр. 128, арк. 1; спр. 169, арк. 1.
30. Там само, спр. 66, арк. 1; спр. 68, арк. 6; спр. 113, арк. 1; спр. 128, арк. 6; спр. 136, арк. 4-5; спр. 143, арк. 4.
31. Там само, спр. 60, арк. 1; спр. 68, арк. 1; спр. 100, арк. 1; спр. 136, арк. 2; спр. 143, арк. 1; спр. 169, арк. 2.

Коментар до статті. У мене немає наміру сумніватися у фундаментальних знаннях Лади Павлівни Сапухіної, але як можна пояснити зноску під 24 номером, коли Лада Павлівна пише, що рішення 457 було прийняте не то 15 вересня, не то 15 серпня і вказує не Р. 6, оп. 6, спр. 1, с 107, а зовсім інший архівний документ. Інше питання стосується відкриття музею 20 травня 1921 р. Цей документ я вам подав.

Лист, де вимагали гасла для музею, датований 27 жовтня 1921 р., а не 27 травня 1920 р. Цей документ я наводив. Я не хочу писати за інші недоречності, але таке уявлення, що Лада Павлівна їх запозичила в інших наших видатних дослідників.

Коли до нас в місто приїздила Східнословянська археологічна експедиція під керівництвом Сухобокова, я декілька раз був з ними на Битецькому городищі. Я частенько дискутував з його працівниками і з ним особисто за ті знахідки, що були знайдені. Сьогодні ці експонати в колекції музею.

**Історія міського і з'єднаного банків, що були в тих
будинках, які зайняв музей**

Сумський міський громадський банк був відкритий 1 лютого 1869 р. Банк обслуговував міську громаду. Статутний фонд банку був створений Д. І. Сухановим, Н. Д. Кондратьєвим, О. М. Медведєвим і становив 24 тис. крб. Директор банку та його заступники обиралися на засіданнях міської думи. З моменту заснування і по 1918 р. директорами банку були В. Ткаченко, І. Півоваров, М. Скубенко, І. Сазонов, Г. Кулішов.

На 1916 р. штат банку складався з директора Григорія Григоровича Кулішова, товариша директора В. С. Столбіна, В.К. Костюкова, бухгалтера С. О. Островерхова, контролера В. Є. Роше. Помічниками бухгалтера були: Л. С. Мирошниченко, І. А. Псаренко, М. Б. Ривін, І. Ф. Бондаренко, В. А. Іллінський, С. Л. Колдовський.

При банку працював обліковий комітет завданням якого було зменшення ризиків видачі кредитів.

Банк під свою діяльність з 1886 року наймав приміщення в будинку Олександра Богатирьова, на другому поверсі, за адресою вул. Соборна, 13.

З'єднаний банк це колишній Орловський. У 1908-1909 рр. три банки було злито в один банк. В 1916 році штат банку складався з директора П. О. Расторгуєва і працівників банку: Ф. І. Осипова, С. В. Голенєва, М. Ф. Землякова, О. Г. Трепка, М. Ф. Землякова, А. В. Строна та інші. Банк орендував приміщення на вул. Соборній, 11. Згідно з „Окладною книжкою” за 1917 р. цей будинок належав Миколі Івановичу Скубенку.

Документи з родинного архіву Наталки Онацької

Не всі документи цього архіву добре видно і треба їх передруковувати, щоб можна було читати.

Службовий статус Н. Х. Онацького

- 1) З 26 вересня 1906 року по 26 липня 1913 року – вчитель Лебединської чоловічої гімназії.
- 2) Одночасно викладав у Лебединській жіночій гімназії.
- 3) З 26 липня 1913 року по 15 серпня 1916 року викладав у Сумській реальній школі.
- 4) З 15 серпня 1916 р. по 21 листопада – Сумський кадетський корпус, а потім гімназія військового відомства.
- 5) З 21 листопада 1918 року по 1 грудня 1925 року – трудова школа №3.
- 6) З 21 червня 1919 року по серпень 1919 року – на радянських піших курсах Р.С. Червоної Армії.
- 7) З 1 березня 1920 року по 1 січня 1932 року – директор музею.
- 8) З 6 жовтня 1920 року по вересень 1924 року на третій, сімдесят сьомих піших командних курсах, а потім десяти піхотні курси.
- 9) З 15 грудня 1924 року по 1 жовтня 1930 року – лектор педагогічного технікуму.
- 10) З 12 лютого 1927 року и по цей час викладач школи ФЗС №15.
- 11) З 1 січня 1928 року по 1 серпня 1930 року по цей час – лектор інституту соціального виховання.

З цього документу видно, що Онацький з основною роботою мав і роботу за сумісництвом. Він не вказав, що працював і в жіночому училищі при Сумському притулку у 1914 році.

Список работ в мае Н. К. Окаевского

- 1) 3 26 апреля 1913 г } в саду Ледянского и Ледянского в саду
и 26 июня 1913
 - 2) В саду Огородов в саду и в саду. в саду в саду
3 4 апреля 1910 г и 26 июня 1913 г.
 - 3) 3 26 июня 1913 } В саду. Садом в саду в саду
и 15 апреля 1916
 - 4) 3 15 апреля 1916 г } Садом. В саду в саду в саду
и 21 мая 1918 } в саду в саду в саду в саду
 - 5) 3 21 мая 1918 } в саду в саду в саду
и 1 апреля 1925 } в саду в саду в саду
- В саду в саду в саду:
- 6) 3 21 апреля 1919 г } на радиальных дорожках в саду в саду
и 26 апреля 1919
 - 7) 3 1 апреля 1920 г } в саду в саду в саду
и 1 июня 1922 г
 - 8) 3 6 апреля 1924 г } на 3-й, 4-й и 9-й в саду в саду в саду
и 15 апреля 1924 } в саду в саду в саду в саду
 - 9) 3 15 апреля 1924 г } в саду в саду в саду
и 1 апреля 1930
 - 10) 3 12 апреля 1924 г } В саду в саду в саду в саду
и 1 мая 1924
 - 11) 3 1 апреля 1928 г } в саду в саду в саду в саду
и 1 апреля 1930
 - 12) 3 1 апреля 1930 г } в саду в саду в саду в саду
и 1 мая 1930

11	1918 лист 21 90 1925 груд 1	Викладач Сумської Радянської школи №3 Односторонньо працював:
12	1919	викладачем на радянських нічних командних курсах робітничо-селянської Червоної армії Стівка робітників Освітню діяльність до новітнього вступу Наркомату на завідувача секції образотворчих мистецтв
13	1920 берез 1	Привітано на завідувача секції образотворчих мистецтв при Новітньому вступу Наркомату, а також завідувача й організатора Сумського художньо-історичного музею.
14	1920 берез 1 1920 квітень 23 90 у цей час	Односторонньо працював на посаді викладача на 3-х Радянських Сумських нічних командних курсах, що реорганізовано на 4-мі, 5-мі, а також 10-му нічну школу Колективу Троцька.
15	1920 лист 6 90 1924 сер 15	Привітано на голову Комісії по збудуванню пам'ятника М.Т. Щеглецькому в Сумах, а також керівником дослідницьких екскурсій
16	1920 лист 20	Викладач Сумської художньої школи
17	1922 лист 2	

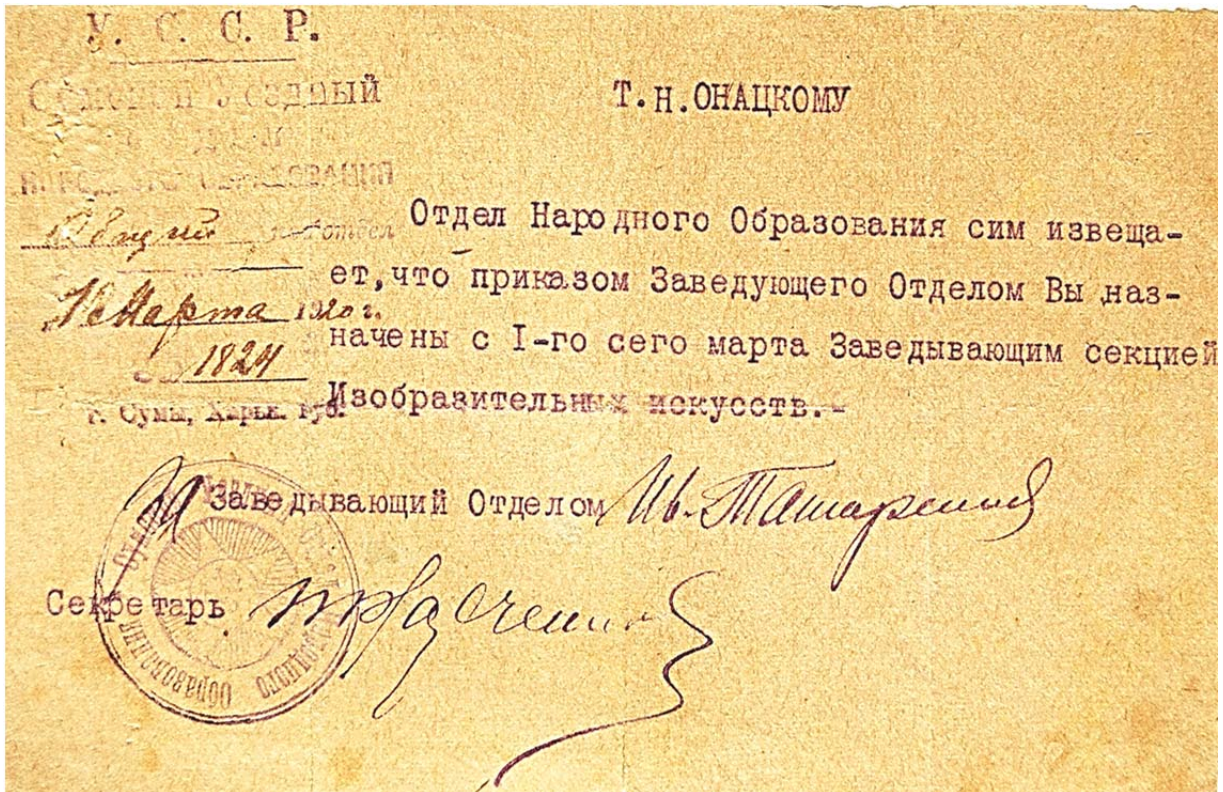
Тепер давайте проаналізуємо трудову книжку Н. Онацького. Під 14 номером записано, що Онацький призначений завідувачем секцією образотворчих мистецтв 1 березня, а також (вже без номера) завідувача й організатора Сумського художньо-історичного музею з 23 квітня 1920 р.

На іншій сторінці після 1933 року за номером 26 записано, що в березні 1920 року він призначений директором музею.

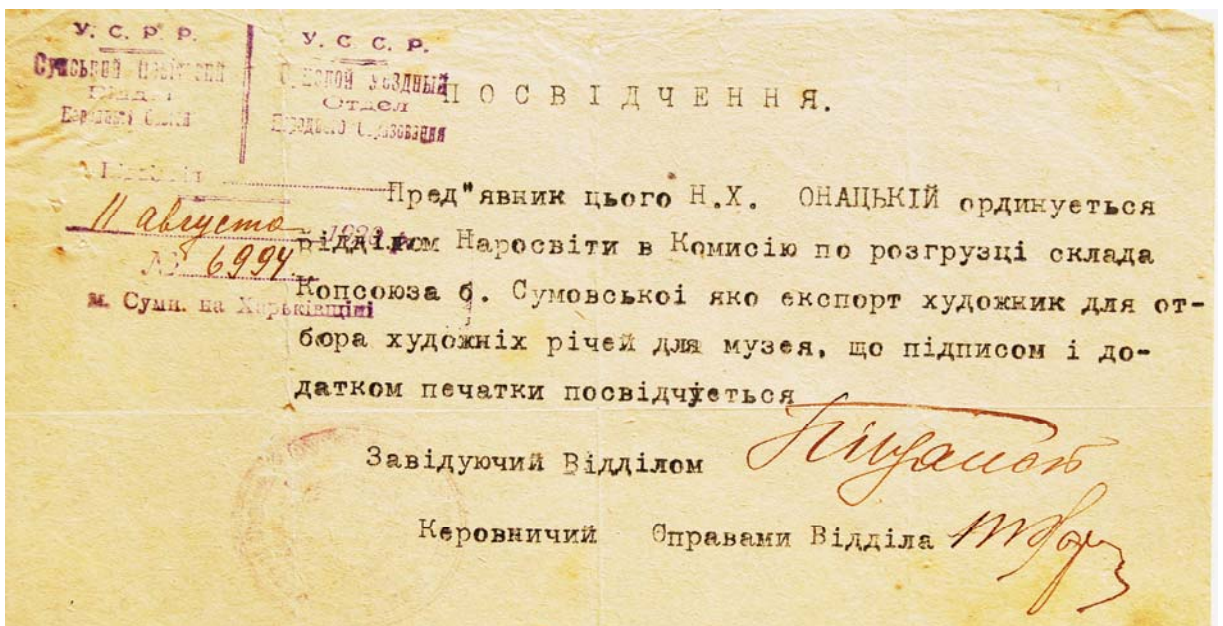
су	1	2	3
25	1920		Від Сумської Округової Ради Кашан-Фурован, як у Новомавчаного, туди ж на вулиці міста до Тернопільського району для переведення Кашанської гімназії у приміщення Сурганової
26	1920	лютий	1. Актів Сумської Територіальної Суди-ного Виховання, а на підпис Педікети-туту
	1923	IX	1. туту
	1920	березня	1. Фіскаль Сумського Суду
27	1932	січень	1. Кшишчинського музею
	1928	березня	1. Заступар Сумської Суду
	1931	січень	1. Суду
28	1933	липень	5. Заступар ввідію етнографії Пашовської Фермоної музею
29	1934	липень	3. Заступар фіскаль музею з Сумського району Сумського Суду Зоріною згідно Сергія Б. Паш

Цей запис зроблено через 13 років. Хіба ви можете визначитися, коли Онацький став директором у березні чи квітні. Повна дурниця. Онацький плутався у визначенні дати заснування музею, чиновники на освіті не змогли вчасно видати наказ про призначення його директором і зробити відповідний запис в трудову книжку, то як з допомогою такого сумнівного запису можна спростувати газетні публікації.

Запис є, а архівного документа на призначення директором з 1 березня або 23 квітня 1920 року немає.

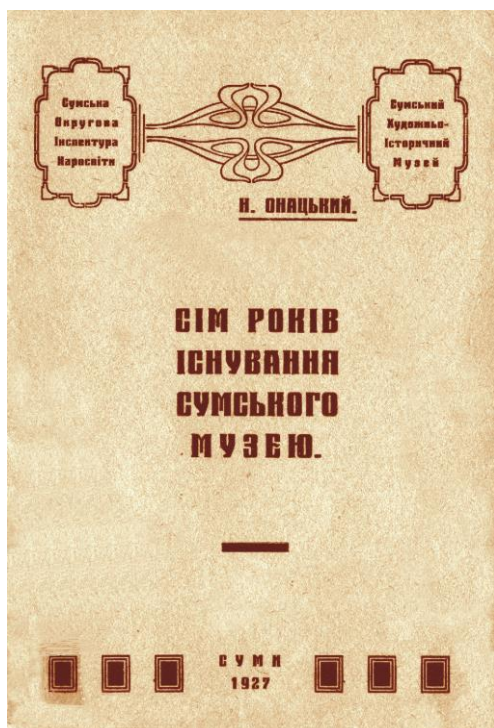
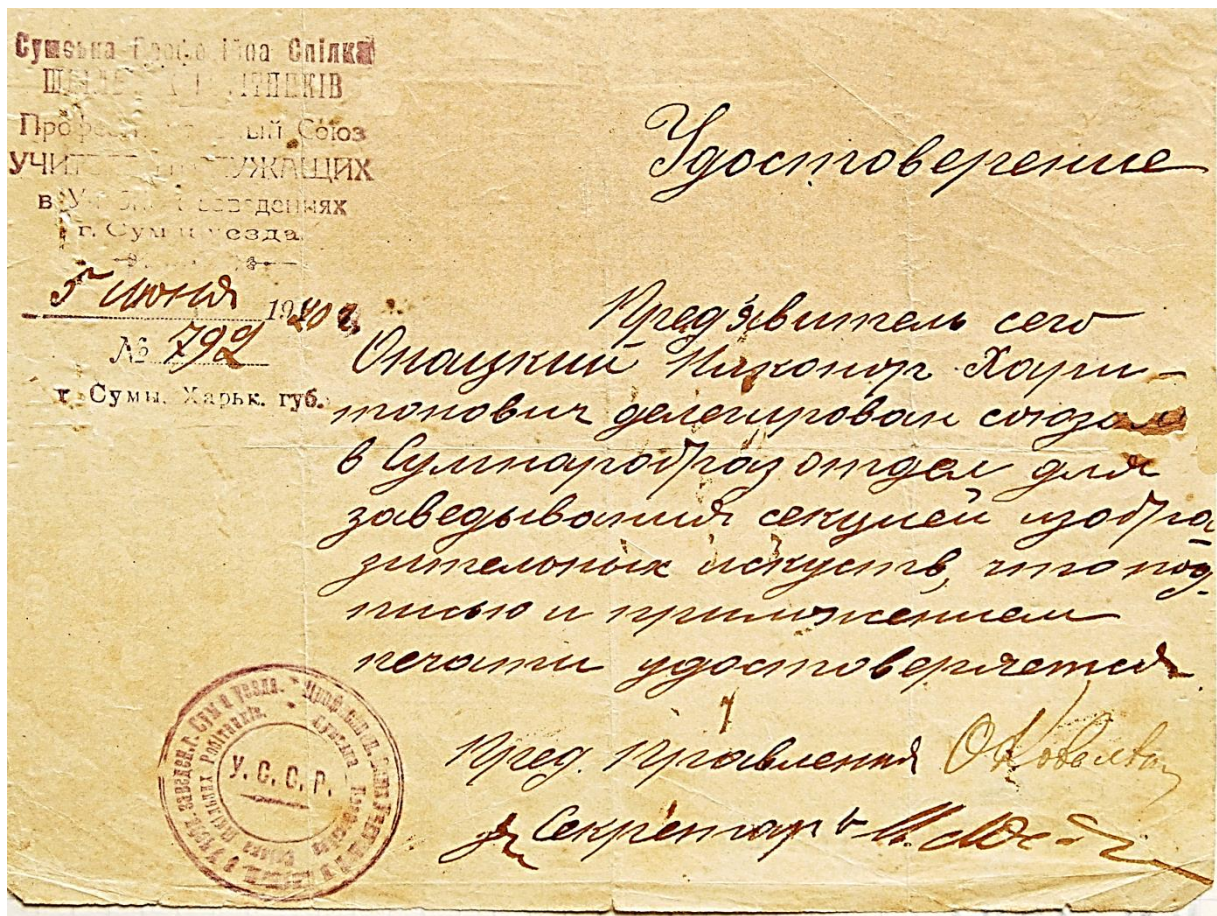

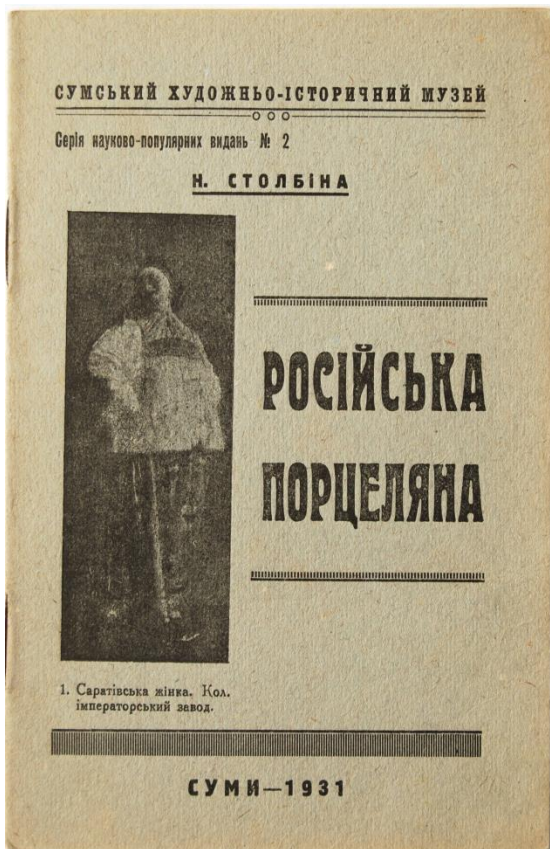
Чому ж не написали 1 березня 1920 р., що він одночасно і директор музею, а зробили це через 13 років?

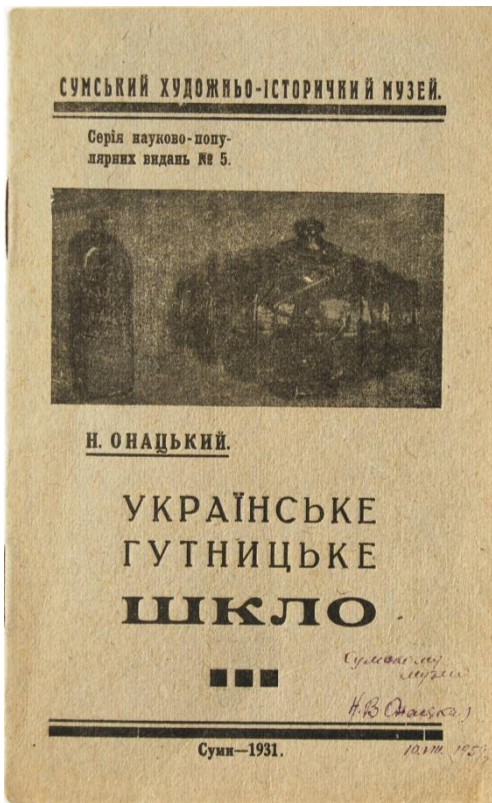
Чому тут він в серпні 1920 року представлений, як експерт-художник, а не директор музею, що відбирає художні речі? Та все

тому, що музею ще немає. Висновок можна зробити тільки один, що всі свята по відзначенню дати заснування Сумського художнього музею 1 березня 1920 р. є суцільним божевіллям.

Відкриття пам'ятника Т. Г. Шевченку 27. 10. 1918 р.

Дійсне по 1 січня 1932р.

У. С. Р. Р.
НАРОДНИЙ КОМІСАРІАТ ОСВІТИ
УКРАЇНСЬКИЙ КОМІТЕТ
ОХОРОНИ ПАМ'ЯТНИКІВ
КУЛЬТУРИ
при УПРНАДУЦІ

15. лютого 1931р.
Ч 465

м. Харків, вул. Артема, 29.
Телеф. 23—79.

ПОСВІДЧЕННЯ. № 93

Гр-нин Онацький Н. Х. ...
є кореспондент Українського Комітету Охорони
пам'яток культури при НКО УСРР.

Гр-ну Онацькому Н. Х. ...
дорується виконання обов'язків, що зазначені
в інструкції "Про утворення мережі кореспондентів
у справі охорони пам'яток культури й природи". /див. додаток/.

ЗАВ СЕКТОРУ НАУКИ НКО
УСРР
КОМПЕТЕНТНИЙ УПР КОМІТЕТУ ОХОРОНИ
ПАМ'ЯТОК КУЛЬТУРИ

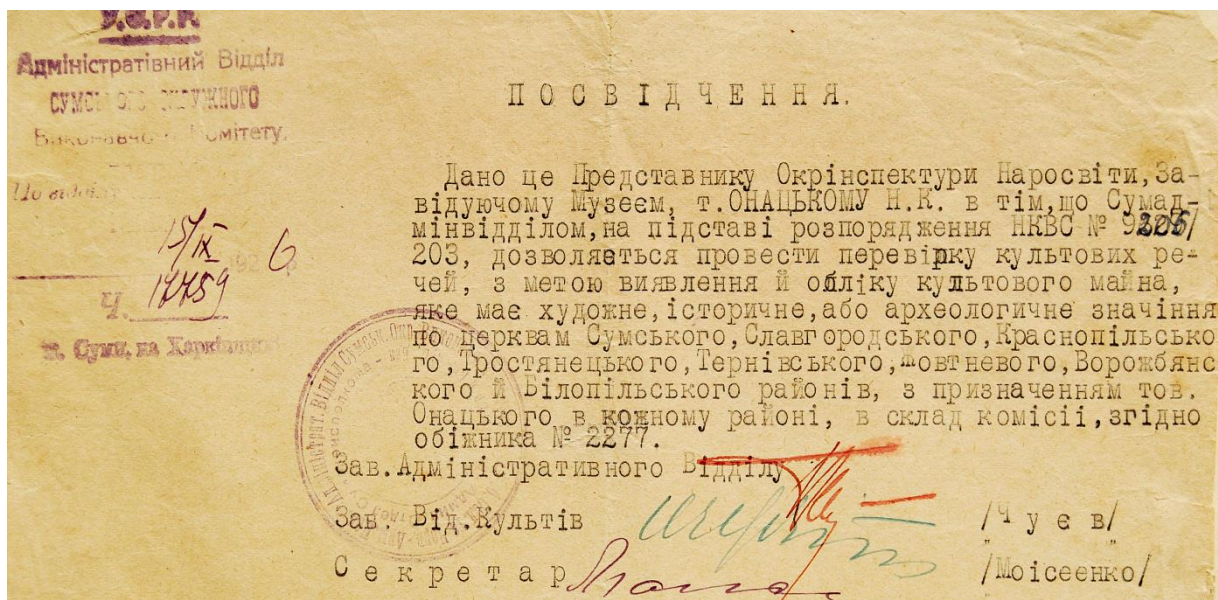
ВЧЕНІЙ СЕКРЕТАР *М. Гусак*

Світлиця
ДУБРОВСЬКИЙ
ТИХИЙ

Художня студія зі Старого (Червоного) села

Ось тільки в довідці за 1926 рік він названий завідуючим музеєм і представником Окресної Інспекції.

М. И. Д.

Художественное училище

ОБЩЕСТВА

ИЗЯЩНЫХЪ ИСКУССТВЪ

въ Одесѣ.

9 августа 1905г.

№ 265

ОДЕССА.

Преображенская, № 12.

Удостовереніе.

Художественное училище Одесскаго Общества изящныхъ искусствъ симъ удостоверяетъ, что документы предъявителѣ сего *Никанора Снаукаго*, нынѣ окончившаго училище, отосланы въ Императорскую С.-Петербургскую Академію Художествъ по мѣсту поступленія въ оную вышеупомянутого ученика.

Директоръ - Академикъ

А. Панаф.

М. Д. Письмоводителя

Шевц.

Из письма Татьяны Грищенко (дочь Анни Петровны
Прянишниковой) 1931 год в адрес Елизаветы Ивановны
Прянишниковой

„Знаете ли вы, что Сумской музей уничтожен, помещение занято... Вся старинная мебель, все картины свалены в одну комнату. Быть может, отправятся за границу, если не в наши большие центры”.

А это из её письма 1936 года. „Вчера мы все с умилением рассматривали книгу, которая еще в детстве так интересовала в Куяновке. Ты её знаешь. Французская книжка с одуванчиками, с прелестными цветными гравюрами. Это именно твоя книга. Куплена была Сумским музеем у кого-то за два рубля (вот и подтверждение об экспроприации чужого имущества местным куяновским населением). Примечание Траскина Н. В. С уничтожением музея в Сумах часть картин, очевидно, передано в Харьковский музей. Знакомая, служащая там, принесла нам её показать”. В нашем же музее (имеется в виду Харьковский музей, примечание Траскина Н. В.) в живописи есть миниатюра на одном листе: по бокам две группы - Элеонора Яковлевна Куколь-Яснопольская, урожденная Мартинсон (1824-1899) супруга Куколь-Яснопольского Ивана Андреевича (1797-1869), похоронена в с. Куяновка, сохранилось надгробье (Ю.К.) с тобой и молочница с твоим братом, а с другой стороны - наша бабушка с дядей Александром (Александр Петрович Прянишников).

Посредине портрета мужчины. Я не видела этой работы, но Маргарита (сестра Татьяны Грищенко) видела и интересуется, кто этот мужчина? Работа, очевидно, тети Бибы (сестра матери Татьяны Грищенко). Принадлежащая Вам картина Рациони (Женская головка) у нас. Невозможно переслать...

Тепер я вам пропоную статті Валентини Обозної. Хай кожен сам дасть їм оцінку, але мені зразу тут не подобається, що вони присвячені 95-й річниці утворення Сумського обласного музею. Знову таки область то утворена в 1939 році. Якби мова йшла просто за історію Сумського художнього музею, то тоді можна було погодитися. Слід визнати, що Обозна багато робить для

вивчення історії нашого краю і мої творчі зустрічі з нею носять завжди позитивний характер.

Валентина Обозня

2016

Опубликовано:

Петербургские искусствоведческие тетради. Выпуск 39. С.-Петербург. 2016. С. 155-161.

К ОБЩЕЙ РОДОСЛОВНОЙ ГЕРМАНА И ОСКАРА ГАНСЕНОВ – БЛАГОТВОРИТЕЛЕЙ И КОЛЛЕКЦИОНЕРОВ

*К 95-летию Сумского областного художественного музея им. Н. Онацкого
(Украина)*

Данное исследование ставило задачей выявление связующего звена между биографиями двух замечательных представителей отечественной культуры XIX–XX столетий: авантюриста-романтика, удачливого предпринимателя и благотворителя норвежца Германа Гансена (1821–1892), оставившего заметный след в истории российской северной столицы и добрую память на своей родине, и крупного киевского коллекционера Оскара-Германа Германовича Гансена (1881– после 1921), петербуржца по рождению, памятью о собирательской деятельности которого остались произведения искусства, обогатившие фонды нескольких музеев.

Редкие публикации об этих людях, осуществленные в последние годы российскими и украинскими исследователями, к сожалению сейчас малодоступны не только широкому кругу читателей, но даже специалистам-музейщикам разных стран, и видимо потому носят никак не связанный друг с другом характер.

Имя Германа Гансена хорошо знакомо петербуржцам, интересующимся историей своего города. Так называемый дом Гансена, упоминаемый в

краеведческих изданиях, является примечательным архитектурным объектом напротив Казанского собора, рядом с нынешним Домом Книги (на перекрестке Невского проспекта и Малой Конюшенной). Однако приводимые в исторических очерках сведения обычно касаются бытования самого строения – элитного доходного дома, в котором располагалось, да и сейчас находится немало респектабельных заведений – при этом за кадром остается судьба непосредственных владельцев. В 1873-1874 годах ранее существовавший здесь дом был капитально перестроен архитектором В.А. Кенелем. Заказчиком стал новый владелец участка – норвежский предприниматель Г. Гансен, которой приобрёл его 18 июня 1870 года¹.

О полной приключений жизни хозяина дома Германа Гансена (1821–1892), прозванного Апельсиновым Германом, нам удалось узнать из статьи петербургского архитектора Виталия Пономаренко, напечатанной в историческом журнале «Автобус». Именно апельсины помогли составить первоначальный капитал юному Герману – сыну артиллериста Ганса Германсена. Уже в пятнадцать лет он удачно продавал экзотические фрукты, скупаемые им оптом в гавани у моряков для магазинов. Однако неумная натура влекла его к новым горизонтам. Впечатленный выступлением странствующих циркачей, он создал первую в Норвегии бродячую цирковую труппу, где сам выступал в качестве директора, клоуна, акробата и дрессировщика зверей. Судьба гастролера привела его в 1843 году в Архангельск, откуда началась русская история Гансенов. Здесь, в России, Герман пережил цыганские любовные страсти, потерял труппу (зверей перебили монахи, мнившие цирковое искусство греховным), нашел алмазы и друга-компаньона, приумножил свой капитал, продавая военную форму для армии в период Крымской кампании. Примерно с 1870 года Герман Гансен окончательно обосновался в Петербурге, где выстроил на Невском проспекте огромный пятиэтажный дом-дворец в стиле эклектики, с большими застекленными окнами двух нижних этажей для служебных помещений. На остальных трех

располагались апартаменты: выставочный зал, сдаваемые внаем меблированные комнаты – все было богато украшено произведениями искусства. Арендаторы приносили немалый доход – многочисленные банки и торговые конторы, ювелирный магазин компаньона по алмазным делам «Ганн и К^о», часовщики фирмы "Г. Мозер и К^о", табачная торговля, книжный магазин, лечебница, в 1882 году здесь начала работу первая в столице телефонная станция Белла... После кончины Германа Гансена дом отошел его петербургским наследникам, однако большая часть состояния предназначалась сестре, проживавшей в Норвегии. На средства Гансена в норвежской столице Осло был построен медицинский центр и больничный городок (как тут не вспомнить его соотечественника, знаменитого врача-лепролога Герхарда Гансена (1841–1912). Норвежские родственники Германа Гансена недавно посещали Санкт-Петербург, чтобы почтить память достойного предка и ознакомиться с историческим наследием. Благотворителю на родине установлен бюст, о его удивительной судьбе написана книга. Знали ли гости о судьбе Оскара Гансена, чья судьба тоже была связана с этим домом, – нам пока неизвестно².

Жизни и деятельности киевского коллекционера Оскара-Германа Германовича Гансена посвящены труды украинских искусствоведов-музейщиков Аллы Илинг, Ольги Друг, Ольги Ивановой и Людмилы Федевич, интересовавшихся историей происхождения отечественных собраний. Ими установлено, что Оскар Гансен родился в Петербурге, обучался в частной школе Карла Мая и в 5-й гимназии, затем на экономическом отделении Петербургского политехнического института и на юридическом факультете Петербургского университета³.

Вероятно, именно в старейшей в городе школе К.И. Мая, по сию пору славящейся своими педагогическими традициями и выдающимися выпускниками, отличившимися на поприще науки и культуры, – заведения, где и сейчас существует превосходный музей школьной

истории (воссозданный и возглавляемый старейшим выпускником этой школы Никитой Владимировичем Благово), В создании какого со времен основания заведения, начиная с 60-х годов XIX века, принимали участие сами гимназисты, – получил Оскар Гансен «прививку» к собирательству и музейному делу, всецело захватившему его со студенческих лет.

Вынужденный по причине деловых интересов родителей переехать на Украину, в 1907 году Оскар становится студентом юридического факультета Киевского университета. Именно в Киеве, помимо другой деятельности, ярко проявился его талант собирателя, устроителя выставок, знатока-искусствоведа. Огромная коллекция, какую он составлял на протяжении многих лет и на основе которой им был открыт частный музей, содержала произведения живописи, графики и скульптуры, старинные книги, мебель, произведения декоративно-прикладного искусства – вышивки, ковры, фарфор и керамику, церковные принадлежности, оружие, ордена и медали, масонские ритуальные предметы и прочие редкости.

В первые годы революции и гражданской войны часть коллекции Гансена оказалась в украинском городе Сумы, в доме его матери, и впоследствии обогатила фонды образовавшегося здесь музея. На основе оставшейся части национализированного собрания в киевской квартире Гансена в 1919 году был учрежден III Государственный музей, при котором сам хозяин стал числиться в качестве консультанта. Однако в 1921 году музей подвергся расформированию, а его ценнейшие экспонаты были распределены в различные учреждения культуры. Судьба самого 58-летнего собирателя, намеревавшегося выехать из страны, с той поры не прослеживается. Фамилия его в контексте истории отечественной культуры на долгие годы оказалась предана забвению.

Ныне предметы из разрозненной коллекции Оскара Гансена, помимо поступивших в Сумской областной художественный и Сумской областной

краеведческий музей, украшают собрания нескольких киевских музеев – Национального художественного музея, Национального музея истории Украины, Музея истории Киева, Национального музея украинского народного декоративного искусства, Национального музея искусств имени Богдана и Варвары Ханенко, а также Одесского музея западного и восточного искусства, Харьковского художественного музея, Московского Музея изобразительных искусств им. А.С. Пушкина (коллекция западноевропейских орденов и медалей).

Целью нашей работы являлось уточнение родственной связи Германа Гансена (Апельсинового Германа) и коллекционера Оскара Гансена, обозначенных в числе владельцев «дома Гансена». Именно этот факт был положен в основу расследования, проведенного нами по материалам адресных книг Санкт-Петербурга из фондов Российской Национальной библиотеки (РНБ).

Линия рода Гансенов (доказуемая):

1. Германсен, Ганс (Норвегия, конец XVIII века) – артиллерист.
2. Гансен, Герман Гансо(но)вич, иначе Герман Иванович (1821, Осло – 1892, СПб) – сын артиллериста, по прозвищу Апельсиновый Герман, – предприниматель, первый владелец «дома Гансена» в Санкт-Петербурге.
3. Гансен, Герман Германович – с середины 1890-х годов в адресных книгах указан как один из владельцев «дома Гансена»; сын Апельсинового Германа.
4. Гансен, Оскар-Герман Германович (род. 18 фев.1881, СПб – ум. после ?), коллекционер, с 1921 года сведений о нем не имеется; при рождении записан по купеческому сословию (2-й гильдии), с 1894 года указан как совладелец «дома Гансена»;

Ход расследований:

Были просмотрены соответствующие адресные книги-справочники «Весь Петербург» из собрания РНБ (большинство из них оцифрованы и представлены в электронном виде). Авторами-составителями поясняется, что записи в книгах носят заявительный характер, лица в возрасте до 16 лет не указываются, не представлены также крестьяне-безземельники и рабочие люди. О необходимых поправках издатели просят сообщать редактору и обязуются в очередных изданиях исправить ошибки.

Источник (ссылка общая):

Весь Петербург: Адресная и справочная книга г. Санкт-Петербурга на (...) год / ред. Н.И. Игнатов. [Санкт-Петербург]: А.С. Суворин: [1894]-1914. <http://isl.livejournal.com/412534.html>.

Далее цитируемые записи из адресных книг даются курсивом, стиль и орфография сохраняется⁴.

1. Весь Петербург, 1894 (самое раннее из хранящихся в РНБ изданий):

Конюшенная Малая улица (от Шведского переулка до Невского проспекта), левая сторона. Дом №16.

– *Гансень, Германа Гонсон. насл.*

Ссылка: Весь Петербург, 1894. Раздел: Улицы, домовладельцы, телефоны и доктора. Ст. 149. <http://leb.nlr.ru/edoc/287374/> (С. 101/843).

Примечание: В записи *Гонсон. (?)* очевидно допущена неточность (сокращенное написание отчества Гансонович).

Как следует из записи, владельцем дома в 1894 году уже являлся некий *Гансень, наследник Германа Гансон(овича)* – то есть Апельсинового Германа, умершего в 1892 году. Особо отметим: этот *Гансень* представлен в адресной книге только по разряду домовладельцев. В общем разделе, а именно в рубрике «Алфавитный список жителей СПб», такой житель не значится, что может объясняться отсутствием его на тот момент в столице. Вероятно, именно этот факт вызвал затруднения в работе предыдущих исследователей, не обнаруживших искомую фамилию в общем списке и

потому не продолживших поиски по другим рубрикам. Вероятно, дом мог перейти прямому наследнику, то есть сыну Апельсинового Германа. Заметим, в этой адресной книге еще нет упоминаний об Оскаре Гансене по причине его несовершеннолетия.

2. Весь Петербург, 1895 (адресной книги в РНБ не имеется).

3. Весь Петербург, 1896:

– *Гансенъ Герм. Герм. М. Конюшенная, 16. Дмвл. – 123,197.*

– *Оск. Герм. Невский, 26. Дмвл. – 197–123.*

Ссылка: Весь Петербург, 1896. Раздел: Алфавитный указатель жителей СПб. Ст. 73. <http://book-old1.ru/1896vesspb2/Indexfr.html> (С. 677 / 1143).

Здесь впервые *поименно* названы ранее обозначенные *наследники* Апельсинового Германа, конкретно Герм(ан) Герм(анович) и Оскар Герм(анович) Гансены, Оба адреса относятся к угловому дому по Невскому проспекту, 26, и Малой Конюшенной ул., 16, – что так же двойной нумерацией проходит по перечню домовладений (*Дмвл. –123,197 и Дмвл. –197–123*).

4. Весь Петербург, 1902. Для подтверждения норвежского происхождения коллекционера Оскара Гансена:

– *Гансенъ Оскар Герм., норвежск. подд., дмвл. (202, 321);*

– *Герман Германов., норвежск. подд., дмвл. (202, 321).*

Ссылка: Весь Петербург, 1902. Раздел: Список домовладельцев. С. 206.

У Германа Германовича и Оскара Германовича Гансенов имелись в Санкт-Петербурге и другие домовладения (так, их имена упоминаются в связи с адресами Екатерининский канал, 119, Чебоксарский переулок, 16). В более поздних адресных книгах (начиная с 1905 года) в числе

совладельцев дома Гансена вместе с Оскаром Германовичем появляется новое лицо – Карл Германович, (упоминаемый как врач), но исчезает из числа домовладельцев Герман Германович Гансен (по сообщению киевских исследователей, коллекционер Оскар Гансен в одном из официальных документов, относящихся к 1919 году (где он объясняет источник своих доходов), упоминает о смерти отца и о том, что наследство было разделено между ним, братом и матерью; вскоре после того и последовал его переезд в Киев, обретение отчима и т.д.). По разным петербургским адресам со временем стали регистрироваться и другие Гансены – однофамильцы или возможно родственники. Однако детальное рассмотрение этих вопросов выходит за пределы поставленной задачи.

Примечания:

1. *Кириков Б.М., Кирикова Л.А., Петрова О.В.* Невский проспект: Архитектурный путеводитель. М., 2004. С. 115–118; *Аксельрод В., Манькова А.* Конюшенная площадь и Малая Конюшенная улица. М., 2011. С. 128–135.
2. *Пономаренко В.* «Апельсиновый Герман» // Автобус (СПб). №3. 2000.
3. *Илинг А.* Возвращенное имя – О. Гансен. К истории частного собирательства в Киеве // Художній музей: Минуле та сучасність. Матеріали наукової конференції, присвяченої 80-річчю заснування Сумського художнього музею ім. Никанора Онацького. Суми, 2001. С. 29; *Федевич Л.* «Коллекционер – это стиль жизни...». <http://creativrodiya.com/?p=13621> (опубл. 18.02.2014); *Друг О., Федевич Л.* Оскар Гансен і доля його київського та сумського зібрання // "Пам'ятки України": Суми [від Кондратьєвих до Харитоненків]. №4, квітень 2014.
4. *Весь Петербург: Адресная и справочная книга г. Санкт-Петербурга на 1894 год / ред. Н.И. Игнатов.* [Санкт-Петербург]: А.С. Суворин: [1894]-1914. <http://isl.livejournal.com/412534.html>; аналогично рассматриваются адресные книги (в электронном виде) на 1896 и 1902 годы.
5. *Обозная В., Дервянко О.* «Женский портрет» Н. Рачкова из собрания Сумского художественного музея в иконографии семейства Харитоненко // Экспертиза и атрибуция произведений изобразительного искусства: Материалы XII научной конференции 22 ноября – 24 ноября 2006 года, ГТГ, Москва. Издание объединения Магnum Арс. М., 2009. С. 160–161.

Документы Сумского художественного музея в Отделе рукописей Государственной Третьяковской галереи

Предлагаемые вниманию читателя архивные материалы относятся к малоизвестным страницам истории Сумского областного художественного музея, касающиеся сохранения эвакуированных ценностей в период Великой Отечественной войны 1941–1945 годов.

О событиях тех лет известно немного. Наиболее ценные художественные вещи стараниями директора музея Александры Ивановны Маршалы-Чаловской и музейных работников были эвакуированы и находились под наблюдением специалистов из Третьяковской галереи в Новосибирске; то, что не успели эвакуировать, а это картины, графические листы, изделия декоративно-прикладного искусства, библиотеку в 6000 томов и научный архив, фашистские варвары разграбили и уничтожили; в 1945 году спасенная часть коллекции вернулась в Сумы и в феврале 1946 года музей принял первых посетителей в помещении филармонии; одно из зданий, где до войны располагалась экспозиция, было разрушено до основания, два других повреждены.

Как складывалась судьба коллекций вне родных стен – о том могли знать лишь немногие старые сотрудники музея. Принято считать, что почти вся документация музея в годы войны была утеряна. Нам удалось отыскать некоторые материалы, проливающие свет на события той поры.

Будучи участниками научной конференции по атрибуции произведений искусства, проводимой Третьяковской галереей, и из разговора с Сергеем Васильевичем Кузаковым (архивистом-экспертом отдела перемещенных культурных ценностей Министерства культуры Российской Федерации) мы узнали, что при работе над собственной научной темой в Отделе рукописей Государственной Третьяковской галереи он видел в перечне хранящихся там документов упоминание о неких материалах, имеющих отношение к Сумскому художественному музею. Новость удивила нас и заинтересовала, и мы обратились по поводу данной информации к архивистам ГТГ. Действительно, указанные материалы в Отделе рукописей имеются*.

К сожалению, в связи с нехваткой времени знакомство с документами оказалось фрагментарным – хотя достаточным, чтобы получить о них общее представление. Возможности фотосъемки документов мы не имели: оформление разрешения, как нам объяснили, потребовало бы дополнительных многодневных хлопот. К тому же в любом случае фотографирование оказалось бы мало результативным: многие документы

(например, акты передачи) напечатаны третьим экземпляром под копирку на тонкой бумаге, и разобраться в просвечивающихся двусторонних текстах было непросто. Легко читались лишь письма-автографы, которые и приводятся в данной публикации.

Тем не менее, думается, знать о наличии таких документов было бы небесполезно, особенно исследователям, занимающимся историческими и искусствоведческими изысканиями. Их вниманию в первую очередь и предназначена информация, которая в дальнейшем позволила бы ввести представляющие интерес материалы в научный обиход.

Орфография, пунктуация и принятые сокращения слов в публикуемых текстах соответствуют оригиналам, нумерация листов указывается там, где она имеется, личные подписи фигурантов выделены жирным курсивом. Для тематического разграничения и удобства чтения материалы нами условно пронумерованы (например, Документ 1), пояснения и комментарии к ним даются в угловых скобках.

Авторы

Документ 1

<В Отделе рукописей ГТГ сохраняются следующие документы (приводятся выдержки из нумерованного перечня)>

73.1944. Опись художественного имущества украинских музеев, хранившегося в филиале ГТГ. 1.9 <расшифровка: Ед. хр.1. Листов 9>.

77.1942–1944. Протоколы, акты вскрытых ящиков Укр. музеев. 1.122.

78-79. 1942–1944. Спецификации на ящики, акты вскрытия ящиков, акты передачи Украинским музеям. 1.99; 1.147.

80. 1942–1944. Акты вскрытия и переупаковки ящиков Сумского музея филиалом ГТГ. 1.118.

81. Книга актов вскрытия ящиков Сумского музея. 1.52.

114. 18.04.1996. 1942–1944. Акты (дубликаты) вскрытия и переупаковки ящиков, приема и выдачи произведений Сумского музея в филиале ГТГ в Новосибирске и дополнения к ним.

115. 16.07.1996. 1942–1944. Спецификация ящиков Сумского музея, акты переупаковок ящиков, сметы музея (в филиале ГТГ в Новосибирске).

Документ 2

л.1

АКТ

г. Новосибирск

30 июня 1944

Составлен настоящий акт и.о. Директора Филиала Гос. Третьяковской Галереи Кудрявцевым Е.В., гл. хранителем ГТГ Битюцкой С.И. и

директором Горьковского Худож. Музея Александровской Г.А. в том, что на основании распоряжения Комитета по делам Искусств при СНК СССР от 13/І-1944 г. за №ИЗО-7 т. Александровская сдала, а т.т. Кудрявцев и Битюцкая приняли, направленное летом 1941г. в г. Горький, музейное имущество украинского Сумского музея, эвакуированное затем в г. Новосибирск, и находившееся под ответственностью т. Александровской в количестве сорока четырех (44) мест в ящиках и тюках.

Все ящики и тюки были вскрыты комиссией филиала Гос. Третьяковской галереи с составлением актов вскрытия. Спецификаций в ящиках не оказалось, почему после проверки наличия ящиков в них вложены охранные описи с отметкой новых повреждений предметов, как и старых, если были отмечены значительные отклонения от записи в инвентарных книгах Сумского музея.

Все крупные предметы (керамика), упакованные в фанерные ящики, подлежат переупаковке их в более прочные тесовые, т.к. фанерные ящики под давлением дали пробоины и промятости, и часть хрупких предметов оказалась разбита вновь или распалась по следам реставраций.

Весь бой упакован в отдельных пакетиках /керамика/ с надписью «бой», в тех же случаях, когда позволяла возможность упаковать его вместе с предметом – привязан к предмету или вложен внутрь предмета – упакованы при предмете.

Картины, накатанные на картонные валы, оказались помяты, дали ряд осыпей. Все угрожающие осыпи заклеены бумагой (на 40 картинах). Крупного размера картины накатаны на вал новый.

Ковры, служившие упаковочным материалом или же упакованные в тюки и сквозные клетки, и частично побитые молью – просушены, пересыпаны нафталином и упакованы в надлежащие ящики.

К настоящему акту приложены 44 акта вскрытия ящиков и дополнения к ним.

И.о. Директора Филиала ГТГ: *Подпись* /Кудрявцев/

Гл. хранитель ГТГ: *Подпись* /Битюцкая/

Директор Горьковского Художеств. Музея: *Подпись*
/Александровская/

Документ 3

<Рукопись>

1.VII.1944

2.

л. 112

Искренно уважаемая Софья Иннокентьевна <Битюцкая>!

Извините за беспокойство, но я обращаюсь к Вам с большой просьбой.

Пожалуйста, обратите внимание на экспонаты, оставленные Горьковским музеем (принадлежащие Сумскому Областному Художественному Музею).

Эти экспонаты были эвакуированы в г. Горький, а последним были переправлены или перевезены в Новосибирск. Я получила письмо, посланное Директором Новосибирского обл. Краеведческого Музея Генкиным, копию этого письма я послала /с просьбой о проверке сохранности наших экспонатов/ Вашему директору т. Замошкину, думаю, что он не оставит без внимания мою просьбу, одновременно прошу и Вас посмотреть в чем дело? С письмом Генкина прошу Вас познакомить и Вашего директора Замошкина. Генкин пишет, что в Новосибирске находится только 38 мест наших экспонатов, а я лично оформляла актом передачу в Горьком 44-45 мест (сейчас у меня нет под руками акта). Из этого количества 6 или 7 мест живописи, может быть живопись выделили в другое помещение от других экспонатов? Я очень беспокоюсь, между прочим Горьковский обл. отд. Искусства прислал извещение, в том что наши экспонаты находятся в полной сохранности и будут переданы нам в целости. Узнав, что наши экспонаты находятся в ведении работников Третьяковской Галереи, я была совершенно спокойна, да и сейчас не хочется верить Генкину, а посему пишу Вам и т. Замошкину, прошу Вас извините за беспокойство. Если Вы вскрыли нашу живопись, то обратите внимание на эскиз «Христос на соломе».

Инвентарные книги мною вложены в один из ящичков, кажется в тот, где оружие. <Рядом с текстом на полях пометка: там были!>. Сумской худож. музей немецкий генерал обворовывал четыре раза – просто грабили мадьяры, немцы и при своем бегстве все оставшееся сожгли 1 сент. 1943 г. Весь художеств. мрамор, мебель, металл, остальн. живопись, керамика, ковры и музейная обстановка, библиотека по искусству в количестве 4000 томов, все погибло в пожаре. После пожара случайно сохранилась в несгорающем сейфе часть экспонатов, в основном фарфор, фаянс, стекло всего около пятисот штук. Мы ведем подготовку к приему и перевозке наших экспонатов с Новосибирска, но пока нам этого не позволяют.

От души желаю Вам здоровья. С искренним уважением *А.Маршала*.
Директор Сумского Областного Художественного Музея.

УССР, г. Сумы – область, ул. Ленина, 15.

<Продолжение рукописного текста на том же листе>
КОПИЯ

Зав. Сумского Об. Отд. Народного Образования

Довожу до Вашего сведения о том, что в Новосибирске находятся эвакуированные экспонаты и ценности Сумского Област. Художественного Музея. Эти экспонаты были раньше эвакуированы в г. Горький из г.Сумы, бывшим директором музея, и оставлены там. В

настоящее время ценности Вашего музея находятся упакованными в 38 ящиках, но за последнее фактически никто не отвечает, необходимо Ваше срочное вмешательство для спасения ценностей Сумского музея. За все время не было никаких реставраций экспонатов, соблюдается неправильное хранение имущества.

Пишет Вам бывший Зам. директора по научной части Украинского центрального музея революции Генкин М.М., эвакуированный из Харькова в Новосибирск. В данное время работаю директором Новосибирского обл. краеведческ. Музея. По Вашему разрешению я могу временно взять на себя ответственность за сохранение ценностей Сумского музея, для этого необходимо прислать справку, что Вы назначаете меня уполномоченным данного музея. О моей личности Вы можете <спросить> у т. Гуленко, Замнаркомпроса Украины по кадрам, а также в Харьковском музее.

С коммун. приветом Генкин М.М. Мой адрес:

г. Новосибирск-15, Волочаевская ул., дом 2, кв.8. Генкину М.М.

<Круглая Печать Сумского музея> С подлинным верно: Директор Сумского Областного Художественного Музея **Маршала А.И.**

<Рукопись>

Директору Филиала Госуд. Третьяк. Галереи тов. Замошкину

Уважаемый Александр Иванович.

Прилагаю копию письма т. Генкина. Прошу Вас проверить сохранность наших экспонатов, оставленных Горьковским музеем. Я лично сдала 44-45 мест, Генкин пишет, что налицо имеется 38 мест, это меня беспокоит. Я знаю из извещения Горьков. Обл. Отдела искусств, что все цело и в сохранности плюс к тому Зам. начальн. Украин. Управления по делам имущества мне сказал, что экспонаты наши находятся под наблюдением работников Третьяков. Галереи до нашего приезда. Получив письмо Генкина я узнала, что именно Вы находитесь в Новосиб., а поэтому прошу Вас обратите пожалуйста особое внимание на экспонаты Сумского обл. худ. музея. Здесь на месте мы тоже кое-что собрали, но основное для нас то, что находится в Новосибирске.

Примите мою искреннюю благодарность за заботу.

Директор Сумского Обл. худож. музея **Маршала А.И.**

<Приписка на листе:>

Акты вскрытия и переупаковки ящиков Сумського музея.

Филиал Гос. Третьяковской галереи. 1942–1944 годы.

г. Новосибирск – Харьков.

8.10 / 80

Фонд 8.10. Опись 80. №4. Лист 112, 113.

1 ед. хран. на 118 листах.

<Примечания (Авт.):

1. К данным письмам имеются Приложения:

а) Фрагмент (обрывок) лицевой стороны конверта (без почтового штампа) с адресом получателя: Новосибирск, Дом Науки и Культуры, Филиал Государст. Третьяковской галереи Главному Хранителю Фондов Софье Иннокентьевне Битюцкой

Обратный адрес: штамп «Сумський Обласний Державний музей»;

б) Фрагмент (обрывок) лицевой стороны конверта (без почтового штампа) с адресом получателя: Новосибирск, Красный проспект, Дом Науки и Культуры, Филиал Государственной Третьяковской галереи Директору Алек. Ивановичу Замошкину

Обратный адрес: штамп «Сумський Обласний Державний музей».

2. Датировка прилагаемых посланий отсутствует; оба они являются дополнением к письму директора СОХМ Маршалы А.И. в Новосибирский филиал ГТГ от 1.VII.1944 (см. выше).

3. Судя по содержанию двух нижеследующих документов, в ответном послании из ГТГ (см. далее) неверно указана дата (месяц) написания письма, следовало бы: 18.VII.44».

Документ 4

<Машинопись>

л. 111

18. VIII. 44.

Директору Сумского Областного Музея Тов. Маршала.

Нами получено Ваше письмо, в котором Вы просите обратить внимание на экспонаты Сумского музея. Ставлю Вас в известность, что по распоряжению Комитета по делам Искусств при ОПК СССР все экспонаты Сумского музея, до сих пор находящиеся на хранении под ответственностью директора Горьковского музея, приняты нами, согласно составленных описей на все ящики. Ящиков налицо 44, из которых все вскрыты и вновь переупакованы. Акты о передаче упакованных ящиков по напечатании будут посланы в комитет и копии Вам. До настоящего времени они хранились в таких условиях, как и экспонаты других музеев, находящихся в этом же помещении.

Чем вызвано письмо Генкина, нам неизвестно.

Из находящейся живописи В/музея нашими реставраторами произведены профилактические мероприятия, а именно 40 картин были закреплены в местах осыпей. Все отмеченные дефекты отмечены в актах. Ковры все пересушены, вычищены и пересыпаны нафталином.

Все ящики с фарфором подлежат более прочной упаковке в новые ящики, о чем подана смета в Комитет на отпуск необходимых средств и материалов.

И.о. Директора Филиала Гос.Третьяковской Галереи: *Кудрявцев*
Ответственный Хранитель: *Битюцкая*

Документ 5

<Рукопись>

28. VII. 1944

л.

110

<Прямоугольный штамп «Сумський Обласний Художній Музей»>

Директору Филиала Гос. Третьяковской гал. т. Кудрявцеву

Выражаем Вам искреннюю благодарность за быстрый ответ на наше письмо и за проявленную Вами заботу об экспонатах нашего музея.

Просим Вас выслать счета на произведенные Вами затраты:

1. По реставрации картин и составлению описей на экспонаты Сумского музея.
2. По приобретению новой тары и переупаковке экспонатов.

Помимо этого просим по возможности быстрее выслать копии описей экспонатов Сумского художественного музея, составленных Вами. Наличие их весьма облегчит нашу работу по составлению актов на принесенные Сумскому музею убытки немецко-фашистскими захватчиками.

Здание, в котором находились не вывезенные экспонаты, дважды подвергалось разрушению фашистскими варварами и осенью 1943 г., при отступлении, было окончательно сожжено ними. Экспонаты подвергались разграблению. Чрезвычайная комиссия по установлению убытков требует списка главных утраченных ценностей музея, а для составления таких – списков эвакуированных экспонатов, так как мы не представляем их состояния после длительной транспортировки. В частности мы имеем в виду наши опасения относительно сохранности хрупких предметов – венецианского стекла и др.

Директор музея *Маршала*
Научный работник *Пелешук*

28. VII. 1944. P.S. Просим указать № В/текущего счета в Новосибирском отд. Гос. Банка.

Документ 6

<Машинопись>

Смета по Сумскому музею

- I. Изготовление тесовых ящиков 38 шт. по 2508500 р.
II. Чистка, проветривание ковров и тканей (52 ковра + шерст. ткани)....1500 р.
III. Напечатание актов в 3-х экз. и спецификаций, которых в наличии не было. 45 актов, 10 дополнений к ним, передаточный акт (102 стр. по 8 р. лист)280 р.
III. Переноска 45 ящ. из помещения VI этажа на 2 этаж Гл. хранилища по 15 руб. за ящ.675 р.
V. Гвозди, наугольники по 20 руб. с ящика900 р.

<Всего> 11875 р.

Кроме того:

Упаковочн. материал

- 1) бумаги оберточной 50 кг
- 2) клеенки для 10 ящ. 50 м
- 3) бумажной ткани для зашивки ковров, часов и др. 30 --/--

См. на об.:

Почти весь худож. и музейн. материал Сумского музея был упакован в ломкие фанерные ящики, ковры и ткани защиты в ковры или упакованы в сквозные клетки. Ткани же служили и упаковочным материалом для картин и др. Произведена переупаковка и перегруппировка материала: изъяты и отдельно упакованы ковры, шерстяные ткани. Весь материал (картины, фарфор, стекло, фаянс) необходимо переложить в крепкие тесовые ящики. Пока они за небольшим исключением (7 ящ.) оставлены временно в старых ящиках. Преобладающий материал музея – керамика и картины <подчеркнуто>.

Желательно прикомандировать в Новосиб. филиал сотрудника-хранителя украинских музеев, чтобы в его присутствии произведена была переупаковка материалов в новые ящики и фактически проверено им здесь наличие музейного имущества, что значительно облегчит и не затормозит сдачу при реэвакуации ящиков Украинским музеям.

<Примечания (Авт.):

1. Помимо Сумского музея, здесь имеются в виду киевский Музей Т.Г. Шевченко, Харьковская картинная галерея и некоторые другие

украинские музеи, чьи экспонаты также оказались в Новосибирске, – что нашло отражение в архивных документах Отдела рукописей ГТГ.

2. Копии всех документов о передаче берегаемого в Новосибирске имущества Сумскому музею (по количеству переупакованных мест хранения) имеются в архиве ГТГ. Каждому вскрытому по причине имевшихся внешних повреждений упаковочному месту (ящику, тюку) прилагается:

а) сделанная работниками ГТГ спецификация (подробное описание содержимого вскрытой упаковки с указанием степени сохранности каждого отдельного экспоната);

б) описание произведенной переупаковки с отметкой о предпринятых действиях по обеспечению дальнейшей сохранности перечисленных в акте пакуемых единиц.

Фрагменты актов:

<Машинопись>

<Фрагменты документов представлены так, чтобы ориентировочно показать многообразие берегаемых ценностей. – *Авт.*

Акт №7

Составлен настоящ. акт 17 февр. 1944 г. в г. Нов<осибирс>ке в том, что реставрационно-консервационная комиссия в составе реставраторов Федорова К.А., Чуракова С.С., хр. Битюцкой С.И., дир. Горьк. худож. музея Александровской Г.А. вскрыли ящ. №27 Сумского музея и обнаружили в нем нижеследующее:

<1 – 9, перечень предметов>

10. Бумажная папка: печатный каталог Сум. музея с фотографиями. <Обратим внимание на тот факт, что имевшийся печатный каталог был передан Сумскому ХМ в сохранности. – *Авт.*>

11. Книга. Измайлов. «Гор. Сумы и Сумской уезд».

12. Залесский. «Очерк природы и населения Сумского края».

13. Десять штук фото с картин Н.П. Чехова.

14. Два пакета с документами и фотографиями Н.П. Чехова.

Вещи переупакованы в тот же ящик и туда же добавлены три ковра.

Акт №12

Фарфор < далее нумерованный перечень предметов с описанием степени повреждений; в основном Гарднер, Межигорье, Барановка>

Стекло < далее нумерованный перечень предметов с описанием степени повреждений, например: стакан синий с портретом Марии Александровны>

Акт 17

Мужской бюст с надписью на пьедестале: 1849, 25 марта

Акт №18

Мужской портрет в рост. Трубецкой П. Москва 1899 г.

Бюст Жуковского.

Часы голубые фарфоровые с двумя читающими детскими фигурками.

Лампада синего стекла.

Вазы парные <...>

Подзорная труба (одна красного дерева и одна металлическая).

Части от телескопа (ножка, труба и др.)

Одна географическая карта изд. 1914г.

6 пистолетов, 2 сабли, 2 секиры.

Четыре чистые черные тетради в клетку.

<Как можно видеть, сотрудниками филиала ГТГ были составлены акты по вскрытию поврежденных при перемещении упаковок с перечнем того, что и в каком состоянии находилось в каждой упаковке; как выше указывалось, к каждому такому акту прилагался дополнительный акт о переупаковке предметов, например:>

18 / IX-1944.

Г.

Новосибирск

Составлен настоящий акт в том, что переупакован ящик из Сумского музея, вскрытый п/а №5 от 11/II-1944.

Все содержимое – ткани переложены в специальный ящик, туда же упакованы инвентарные книги Сумского музея в количестве /9/ девяти. <Обратим внимание на тот факт, что все инвентарные книги были переданы Сумскому ХМ в сохранности. – Авт.>

Кроме того, часть картин. Все осыпанные картины и гравюры оставлены в прежнем ящике, который исправлен, обит розовой клеенкой внутри и укреплен. Таким образом, ящику с тканями дан шифр 3/1. Ящику с картинами 3/2. Кроме тканей, в ящик 3/1 вложены следующие картины:

1. Шк. Вуверман... пор. №78
2. «Парк» пор. №84
3. Апостол Матвей пор. №86
4. Н.Х. уголок цветника пор. №63
5. Кугленбург «Уголок кухни» пор. №64
6. Ольшаницкий Н.-М. пор. № 66
7. Шренберг «Пейзаж» пор. №69
8. Яблочкин «Кошечки» пор. №73

ОК... <Подпись неясно, без расшифровки>

<Характеристика состояния некоторых картин, к примеру:>

М. Башкирцева. «Горе». 35 чиненых прорывов, края сильно порваны.
Состояние плохое 140 / 45 / Заклеить.

<Рядом пометка карандашом:> Заклеена.

Брянский. 1862. Портрет Невревой. Х., м. Дублирована подпись слева.
Многочисленные старые чинки, потертости.

Рачков. Украинка /в синем платке/. Х., м. Овал. Внизу на рукаве и на фоне осыпи красочного слоя. Подлежит закреплению.

<Рядом с длинным перечнем живописных полотен пометка:> Картины заклеены бумагой для предохранения от дальнейшей осыпи.

* Отдел рукописей Государственной Третьяковской галереи (Москва). – Акты вскрытия и переупаковки ящиков Сумского художественного музея. Филиал Государственной Третьяковской галереи в городе Новосибирске (1942 –1944). – Фонд № 8.Х. Ед. хр. 80.

P.S. Думается, что ознакомившись с вышеприведенными документами, читатель сумеет достойно оценить беспрецедентную заботу и совместные усилия многих людей – как на Украине, так и в России, благодаря которым ныне имеется возможность знакомиться с художественными экспозициями музея. Эта публикация особо значима в период, когда страна отмечает 65-летие Победы над фашизмом, а Сумской областной художественный музей им. Н. Онацкого – 90-летний юбилей своего основания.

Коментар. На сьогодні існує два погляди на збереження картин Сумського музею. Перші стверджують, що частина колекції музею була забрана до Трет'яковської галереї, а Валентина Обозна доводить протилежне. Думаю, що висновок кожен зробить сам.

Директор Сумського художнього музею Олександра Іванівна Маршала-Чаловська (друга праворуч) зі співробітниками музею. Світлина середини 50-х років з архіву СОХМ.

Те, що стосується пограбування музею німцями. Так. Німецькі керманічі збирали на окупованих територіях музейні цінності з допомогою певних команд знавців мистецтва для своїх колекцій. Військові командири повинні були надавати всіляку підтримку роботі цих комісій, але те що їх не цікавило виставлялося в місцевих музеях.

Я не можу погодитися тільки в одному, що 1 вересня німці спалили музей. Німців в місті не було вже декілька днів, що і підтвердив командир взводу розвідників Ледяєв, а лупили по місту в ніч з першого на друге вересня радянські війська, і це вони спалили два квартали в місті. Слова Маршали, що вона тут в Сумах в 1943 р. знайшла щось з музейних експонатів підтверджують думку, що не все пропало. Покажіть мені сейф, куди влізе 500 найменувань порцеляни, скла і т. д. Всією більшовицькою літературою з бібліотеки музею окупаційна влада дозволяла топити печі. Значна частина бібліотеки згоріла під час обстрілу міста в ніч з 1 на 2 вересня з „Катюш”. Окупаційна адміністрація і гарнізон покинули місто ще 18 серпня 1943 р., а

підривні групи знищили мости за 4 дні до підходу радянських військ і теж пішли з міста.

Я вважаю, що Сумський музей проявив злочинну бездіяльність не знявши копії всіх актів збереження експонатів Сумського музею в евакуації. Часу було вдосталь. Відносини з Росією змінилися і виконати цю роботу сьогодні важко.

У 1944 році в документах Маршала називає наукового співробітника музею Пелешука. В окупаційному музеї працював Павло Іванович Пелешук. Мені не відомо чи це одна і та ж людина чи різні. У 1944 році Маршала вказує адресу музею Леніна 15, що поряд з 13 номером. Ми знаємо, що музей складався з 3-х будинків. Соборна (Шевченківська, а потім Леніна) № 11, № 13, а третій будинок рахувався по Суругінському (9-го травня) провулку. Влада змінила нумерацію будинків і той, що по Суругінському провулку став під 15 номером. Там і була контора музею з якої і вела переписку Маршала. Музей почав діяти в приміщенні філармонії з лютого 1946 року

Педагогічний технікум 1927 р.

Зліва на право. Перший ряд зверху: Осмолівський, Вовченко, Літінський, Гусак, Ковалів, Журавлівна, Гермаш; другий ряд: Рибасова, Аснович, Крощенко, Вишнева, Патрикеева, Дорда, Стесенко, Дерновой; третій ряд: Ткаченко, Приходьківна, Сиченко, Осмолівська, Кислицький, Соловей, Дейніховський, Шоптенко, Пірожников, Онацький, Колісова, Бугаєнко; четвертій ряд: Пономаренко, Татаренко, Ключник, Литвинська, Зінченко, Свінарєнко, Забіліна, трохи нижче Полніцька; п'ятий ряд: Шерстюк, Кулішов, Крижанівська, Власенко, Міщенко, Демченко, Потімков.

Світлина відомого сумського фотографа В. Любарського.

Використані документи

1. Фонди Музею історії Києва (далі – МІК). Ж-45. 24.05.1982 р. передані за актом Державним музеєм українського образотворчого мистецтва (зараз – Національний художній музей).
2. ЦДАВО України. – Ф. 166, оп. 1, спр. 707, арк. 29.
3. Ковалинський В. Меценати Києва. – К., 1998, с.291, 292, 307; Книжкові знаки киян. Упорядники: М. Грузов, А. Кончаковський. – К., 2000; Друг О., Малаков Д. Особняки Києва. – К., 2004, с. 465; Кончаковський А. Бібліотеки киян. Словник власників. – К., 2005, с. 32.
4. Банников А. П. Словарь русских коллекционеров 1700-1918 гг. // Дворянский вестник. 2005, с.9.
5. ДАК. – Ф. 16, оп.464, спр. 2185, арк.6
6. ЦДАВО України. – Ф. 166, оп. 1, спр. 707, арк. 109.
7. ДАК. – Ф. 16, оп. 464, спр. 2185, арк. 4, 24.
8. «Весь Петербург». – СПб., 1905, с.161, 254.
9. ЦДАВО України. – Ф. 166, оп. 1, спр. 707, арк. 109..
10. Фабрично-заводские предприятия Российской империи. (Издали Д. П. Кандауров и сын). – Петроград, 1914, №7872.
11. ДАК. – Ф. 16, оп. 464, спр. 2185, арк. 2 – 2 зв.
12. ЦДАВО України. – Ф. 166, оп. 1, спр. 707, арк.106.

13. Белянкін Павло Григорович (1841-1919), купець, власник магазину на Хрещатику, 29. Торгував порцеляною, фотоапаратами, мануфактурою.
14. МІК. Ф-422. Ф-475. (Див.: Друг О. Матеріали родини Белянкіних із фондів Музею історії м. Києва.// Київ і кияни. Вип.2. – К., 2002, с. 73-81.)
15. Гансен О. Межигорские клейма. // «Искусство». Живопись, графика, художественная печать. – К., 1911, № 6-7, с. 271-273.
16. В. Щербаківський. Українське мистецтво. Деревляне будівництво і різьба на дереві. – Львів – Київ, 1913, XIII, с. 59.
17. ЦДАВО України. – Ф. 166, оп. 1, спр. 690, арк. 80.
18. Там же, арк. 82.
19. Там же, арк. 86.
20. ЦДАВО України. – Ф. 166, оп. 1, спр. 707, арк. 115.
21. Виставка «Звено» відбулася в Києві у 1908 р., а «Кольцо» у 1914 р. Це були авангардистські виставки, де брали участь такі художники, як: О. Екстер, О. Богомазов та інші.
15. ЦДАВО України. – Ф. 166, оп. 1, спр. 707, арк.127 зв.
16. Там же, арк. 135 зв.
17. ЦДАВО України. – Ф. 166, оп. 1, спр. 707, арк. 135-137.
18. ЦДАВО України. – Ф. 166, оп. 1, спр. 690, арк. 42.
19. ЦДАВО України. – Ф. 166, оп. 1, спр. 707, арк. 154.
20. ЦДАВО України, фонд ВУКОПМІСу (ф. 166, оп. 1, спр. 707).
21. Русское и украинское искусство XVIII – нач. XX вв. Каталог. Живопись, графика, скульптура. Сумской художественный музей. – Сумы, 1991, с. 3.
22. ЦДАВО України. – Ф. 166, оп. 1, спр. 707, арк. 60.
23. Г. Нарбут в екслібрисі. Бібліографічний покажчик. Випуск 1. – Суми, 1988.
24. ДАК. – Ф. 304, оп. 1, спр. 27, арк. 20.
25. ЦДАВО України. – Ф. 166, оп. 1, спр. 707, арк.109.
25. ДАСО: Р. 18, оп.1, спр. 4; Ф. 32, оп. 1, спр. 1474, арк. 13; Р. 1869, оп.1, спр. 20, 22, 50; Р. 33, оп. 1, спр. 27,39; Р. 1868, оп. 1, спр. 22; Р. 34, оп 1, спр. 118.

Всі інші документи подаються за текстом.

Коли книжка вже була закінчена, в поле зору попала стаття Решетньової Г.О. з Національної академії образотворчого мистецтва і архітектури „Оскар Гансен: Нові біографічні відомості”. Ця стаття є ще одним доповненням. Подається частковий передрук статті. УДК 7.074(477-25)”19”Гансен ID ORCID 0000-0002-5716-3797

Решетньова Г. О.

Національна академія образотворчого мистецтва і архітектури

ОСКАР ГАНСЕН:

НОВІ БІОГРАФІЧНІ ВІДОМОСТІ

Решетньова Г. О. „Оскар Гансен: нові біографічні відомості”

Дослідження присвячено одному з видатних колекціонерів кінця ХІХ-першої половини ХХ ст. Оскару Герману Гансену. На основі його зібрання було створено Третій державний музей, який з часом було розпорошено між різними музеями України, а історія колекціонера залишалася невідомою.

В статті автор оприлюднює нові біографічні матеріали стосовно постаті Гансена. Установлено і остаточно підтверджено, хто був справжнім батьком Оскара Германа та що стало причиною відсутності цих фактів в українських архівах. Досліджено та з’ясовано, що колекціонер не загинув у 1920–х роках, а виїхав із країни. Уперше опубліковано історію Гансена після зникнення, визначено рік та місце смерті збирача.

З метою створення загального каталогу колекції Гансена, автор, завдяки допомозі музейних співробітників, виокремив та дослідив частину порцелянової старовини, що зберігається в національному музеї українського народного декоративного мистецтва, яка була частиною великої колекції Третього державного музею.

Ключові слова: Оскар Гансен, Національний Музей українського народного декоративного мистецтва, Третій державний музей, фарфор, порцеляна, приватна колекція.

Постановка проблеми. В основу більшості музейних збірок покладено твори з приватних колекцій. Та чому ж музей майже ніколи не розглядається як експонування особистостей? Адже кожна колекція – це відображення особистостей, яка за нею стоїть, яка її збирала. Якщо в радянський період, за часів націоналізації багатьох приватних збірок, таке нівелювання індивідуума було зрозумілим, то в XXI столітті, коли в розвинутих країнах створюються центри з дослідження історії колекціонування, українські музеї майже не звертають уваги на збирачів творів мистецтва.

Уже неодноразово ми закликали вказувати на експозиційних картках шляхи надходження виробів, не кажучи про конференції та пам'ятні дати для вшанування людей, які віддали свої надбання для загального споглядання. Лише одиниці з державних установ дотримуються наукової етики та згадують і вшановують своїх попередників. Одним з таких несправедливо забутих збирачів був Оскар Гансен, який не просто захоплювався збиранням творів мистецтва – на основі його колекції було сформовано Третій державний музей. З часом вироби було розподілено між різними музеями України, а історія Гансена від 1920-х рр. так і залишилася невідомою. Майже через 100 років після зникнення колекціонера ми пропонуємо ґрунтовно дослідити його біографію та колекцію загалом.

Це твердження не відповідає дійсності. На Сумщині завжди існував інтерес до Гансена і його колекції, його матері і садиби де спочатку перебувала колекція. Підтвердженням цього є і моя книжка перший випуск якої вийшов задовго до статті Решетньої. Якщо попала їй інформація з іноземного джерела, так зразу і стала великою (автор книжки О. Ленський).

Мета Статті. Оприлюднити нові біографічні матеріали стосовно постаті Оскара Гансена. пошукам яких автор присвятив певну кількість часу. Подати унікальні достовірні відомості, які раніше не було в повній мірі досліджено мистецтвознавчою наукою. Представити частину порцелянових виробів із Національного музею українського народного декоративного мистецтва, які були частиною величної колекції Третього державного музею .

Зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Статтю виконано згідно з планом науково-дослідних робіт кафедри теорії

та історії мистецтва Національної академії образотворчого мистецтва і архітектури.

Аналіз останніх досліджень і публікацій можна умовно розподілити на дослідження біографії Оскара Гансена та окремо – його колекції, адже змістовної повноцінної праці стосовно всієї збірки колекціонера виконано не було. Одним з перших дослідників, окрім Оскара Гансена, який зробив значний внесок у вивчення своєї колекції, був Никанор Онацький. Це не дивно, адже саме у його віддані в Сумах опинилася, напевне, найбільша частина колекції, на основі якої й було створено Сумський художній музей [2, с. 17]. Зберігся лист 1925 року до Ф. Ернста, де Н. Онацький подає відомості про Сумський музей, завідувачем якого на той час працював. Отож зі слів Никанора Онацького : „Організація Сумського музею почалась в 1920 році. В число експонатів Сумського музею увійшли, перш за все, велика збірка Оскара Гансена, що переховувалась в Сумах, потім деяку кількість музейних речей І.П. Прянишнікова з маєтку Куянівка , невеличка колекція Глінки. Окрім того до музею було взято все більш-менш цінне з різних комор державних установ і громадських організацій, а також передано деяку кількість речей з Сумського „Дворца Труда”, які були зібрані Безсоновим на початку 1920 р”.

Тут Решетньова відпочиває, бо за всі ці події я подав архівні документи і виписки з архівних газет. На той момент Онацький рахувався завідуючим секцією образотворчих мистецтв відділу освіти, а не директором музею. Решетньова не надає відомостей за брошуру Онацького „7 років років існування Сумського музею”(автор книжки О. Ленський).

„Зараз Сумський музей має біля дев’яти тисяч різних експонатів ...Експонати ці розподілені приблизно так: малярство 1463, різьбарство 29, порцеляна 3533...Книжки на 16 мовах Тут можна простежити історію книжки з кінця XV століття до 1925 року без перерви”¹ [3, арк. 2-5].

Після загибелі Н. Онацького та тимчасової перерви у дослідженнях, частину колекції Гансена, що зберігалася у Сумах, почала поступово описувати Л. Федевич [21; 22; 23].

Дослідженню ж біографії та Київської колекції Гансена присвятили свої статті, зокрема, й місцеві історики та працівники музеїв [1; 4; 8; 10; 18]. А. Ілінг, у виданні якої також зберігається частина речей з колекції, на науково-практичній конференції 2001 р. вперше назвала повне ім’я колекціонера, опублікувала біографічні відомості про нього [12, с. 29] та

написала статтю українською та російською мовами до кількох українських видань. Звісно, з плином часу з'ясувалися нові подробиці, які корегують або спростовують деякі твердження, проте будь-який внесок к спільну справу є цінним для науки [11; 14].

Максимально повну статтю, у якій порушуються питання щодо біографічних матеріалів Оскара Германовича уклали, використовуючи роботи попередників та архівні джерела О. Друг та Л. Федевич [9].

Ми ж, у свою чергу, викладаємо коротку біографію та внесемо нові унікальні біографічні відомості, які довелося віднайти під час даного дослідження. Цим заповнимо лакуни в біографії колекціонера. Велика вдячність висловлюється норвезькому досліднику Герману Бертельсену, книга якого відповіла на багато питань [29], та нащадкам Оскара Гансена, з якими мали нагоду спілкуватися.

До загальної скарбнички відомостей про Оскара Гансена можна додати і цю мою книжку. Перший раз вона вийшла у 2016 р. накладом 10 примірників. Спроба дістати бюджетні кошти через комісії і інформаційний відділ Сумської ОДА потерпіли повний крах. Чинovníки цього відділу надають перевагу різним книжкам, що піарять сучасну vadу або вони можуть використати їх у різних піаровських акціях. Що стосується книжок про мистецтво, то вони у них на останньому місці. Значний вклад в дослідження роду Гансенів в Петербурзі зробила і Валентина Обозна, статті якої я подаю в книжці, але зі скороченнями. Жаль, що Решетньова знає з Сум тільки Л. Федевич (автор книжки О. Ленський).

Виклад основного матеріалу дослідження. Народився О.Г. Гансен 18 лютого (2 березня за новим стилем, як зазначено у свідоцтві про громадянство) 1881 року у Петербурзі. У Державному архіві м. Києва зберігається документ, у якому міститься інформація з Євангелістсько-лютеранської шведської церкви Св. Катерини у Санкт-Петербурзі про те, що 14 квітня „пастором Гофрель вдома освячено: Оскар Гансен незаконнонароджений. Батьки: мати Олена Віттерсгейм]. ” [6, арк. 6]. Жодної інформації про батька хлопчика немає. Проте є імена хрещених батьків: Вільгельм Фредор (Фредер) Келель (Кігель) академік, та пані Амалія Олена Шмідт, яка за непідтвердженими даними, емігрувала до Німеччини. Ці дані вважаємо за необхідне оприлюднити, адже цілком ймовірно, що в російських архівах зберігається інформація про цих осіб, можливо, - листування, в якому може згадуватись їх хрещений син.

Що ж до батьків хлопчика, то А. Ілінг назвала батька Герман Гансович, який мав будинок у Петербурзі на Невському проспекті [11, с. 28-29]. Зовсім нещодавно, як нам стало відомо, у відповідності з розпорядженням Комітету з державного контролю, використання та охорони пам'яток історії та культури – структурного підрозділу Правління Санкт-Петербурга від 03. 07. 2017 р. – саме цей будинок, який уже має офіційну назву - „Будинок Г. І. Гансена“ (вул. Мала Конюшена, буд. 16/26), включено до єдиного державного реєстру як об'єкт культурної спадщини регіонального значення [7].

За наведеними даними, будинок з'явився на розі Невського Невського проспекту та Малої Конюшенної вулиці у 1776-1777 роках У власність до Гансена ділянка перейшла 1870 р. від генерального консула Швейцарії – Л.Ф. Лубе. Сам же Герман Гансович (Іванович) Гансен був норвезьким підданим, що пояснює, чому брат Оскара Гансена 1919 року проживав у Норвегії [27, арк. 109]. Ця інформація спростовує припущення О. Ковалевської, що батько Оскара Гансена був поляком [15, с. 34].

Цікаво, що у північних регіонах Європи прізвище Гансен досить популярне, так, 1908 року Карлом Гансеном (таке саме ім'я А. Ілін, О. Друг, та Л. Федевич) було засновано меблеву компанію, яка відома на весь світ та нині існує під назвою Carl Hansen Son. Багато людей із прізвищем Гансен емігрували з Норвегії до Америки (такі відомості віднайдено в американських архівах), тому пошук генеалогії Гансена в рамках дослідження нами здійснено ще й у цьому напрямку.

Відправивши запити до галузевих державних архівах СБУ та МВС України і дізнавшись про відсутність там жодної інформації про Оскара Германа, ми паралельно почали розробляти польські шляхи у пошуках нових матеріалів про Гансена, адже відомо, що він мав рахунки саме у петербурзькому та польському банках. Крім того, Оскар Герман мав значну колекцію полоністики (живопис, порцеляна, зброя, медалі, ордени тощо), фінансував польську друкарню у Києві (Хрещатик, 38) [12, с. 30; 14, с. 82] та влаштував виставки творів мистецтва направлену на допомогу бідним родинам поляків, які постраждали під час війни [31].

Таким чином, було віднайдено інформацію, що в Польщі працював відомий архітектор і теоретик Оскар Михайлович Гансен (1922- 2005) [30, с. 274] - син росіянки та норвежця, онук мільйонера Германа Гансена, який мав прізвисько „Апельсин”.

Герман Гансен

Фасад будинку Гансена з боку Невського проспекту

Такий збіг обставин видався цікавим, і дослідження було спрямовано на пошуки інформації про діда поляка. Відомості про нього зберігаються у вільному доступі мереж Інтернет. Проте повноцінне наукове дослідження про життя цієї людини було зроблено та опубліковано Германом Бертельсеном [29]. Нам пощастило спілкуватися з автором і зробити перший переклад його норвезького видання українською та російською мовами, що є унікальним матеріалом до біографії Оскара Германа Гансена.

Герман Гансен відомий як „Апельсин Герман” (11.12. 1819 – 30. 11.1892 р.), - один із перших норвезьких артистів, який народився у Христианії у збіднілій родині. З 12 років Герман почав важко працювати: спочатку він займався рибальством, а потім продажем рідкісних на той час апельсинів, за що і отримав прізвисько „Апельсин”. Після довгих шляхів пошуку та спроб норвежець потрапив на Урал (працював з цирковими тваринами). Історія його бурхливого життя висвітлена у книзі Бертельсена, тому ми зазначимо лише, що саме на Уралі, після невдалого турне Г.Гансен почав займатися добуванням алмазів та продажем дорогоцінного каміння (потім додалися шовкові вироби, килими тощо). На початок 1870 років Герман-

„Апельсин” у зрілому віці та з солідним капіталом переїжджає з Тифлісу до Санкт-Петербурга. Місто здавалось йому прозахідним та сучасним, крім того - портовим, що сприяло торгівлі. Після переїзду Гансен купує майно і виникає та будівля вздовж Невського проспекту, про яке йшлося вище. Це будок величезний, один з найкращих в ті часи, п'ятиповерховий будинок з видом на Казанський собор (загальна забудова міста була переважно

триповерховими будівлями). Власник за спогадами сучасників, займав у будинку лише одну скромну квартиру в одному з флігелів „палацу” [29, с. 91], інші здавав в оренду. На першому поверсі працювала ювелірна крамниця Гансена та його партнера, де продавалися діаманти (клієнтами були навіть імператорська родина: Олександр II, Марія Федорівна, Великі князі Костянтин Миколайович та Михайло Михайлович та інші). Крім згаданого будинку, у власності колишнього циркового актора згодом з’явилися і інші будинки.

Для дослідження дуже цікавою є інформація, яку дізнаємося від Г. Бертельсена. Після досить аскетичного життя Гансен раптово переїздить у розкішні апартаменти свого володіння, це пов’язане з появою жінки. 1876 року Герман Гансен, здійснюючи відрядження до Варшави, знайомиться з донькою свого приятеля – польського офіцера, Хеленою Віттерсгейм (українські дослідники помилково публікували прізвище Віттерлейм). Норвезький мільйонер закохується та пропонує білявій красуні супроводжувати його до Санкт-Петербурга [29, с. 92-93]. Жінка погоджується, але, враховуючи різницю у віці (Герману 55, Хелені - 17), стосунки офіційно не оформляються. 1877 року у пари народжується син Карл Герман (в основному було використовуватися ім’я Герман, в одному з документів рік народження 1876, через три роки – Оскар Герман). Тут виникає питання, адже Г. Бертельсен стверджує, що рік народження Оскара – 1880 [29, с. 93]. А. Ілінг у матеріалах однієї з конференцій наводить дату 1879 [14, с. 81], що могло бути, якби рахувати три роки після народження першого сина і брата за відлік 1876 р. Проте в українських архівах і родинних архівах Гансена, які нам демонстрували нащадки, дата народження 1881 р. Це питання залишається відкритим (схиляємось до 1881 р.), але думки О. Друг і Л. Федевич, стосовно того, що батьком колекціонера міг бути пастор лютеранської церкви св.. Анни – Герман Федорович Гансен [9, с. 54] – скореговано. Таємницю про справжнього батька О. Гансена повністю розкрито.

Тепер слід пояснити, чому розвідки наших попередників стосовно батьківства не увінчувалися успіхом. Справа в тому, що Герман Гансен обожнював свою родину, проте молода Хелена часто сумувала через тривалі відрядження чоловіка. Довідавшись про зраду, Гансен виставив Хелену за двері будинку і тільки зважив на материнські почуття - віддав їй одного з синів. Таким чином первісток Гансена, Карл Герман залишився з батьком, Оскар – з матір’ю. Хелена найближчим часом, як нам уже відомо, одружилась з етнічним поляком та патріотом Іоакімом Адольфовичем

Сумовським. Це ще одне пояснення тому, з якої причини Оскар захоплювався полоністикою: мати і вітчим є полякам. За даними Бертельсена, окрім цукрових плантацій, Сумовський володів музеєм порцеляни в Києві [29, с. 94]. Цей факт ще доведеться встановити, адже жодних матеріалів про такий музей у нашій науковій діяльності ще не зустрічалося.

Хелена з Карлом і Оскаром

Карл і Оскар

Мартина Гансен

По адресним книжкам Петербурга В. Обозна знайшла дату народження Оскара 1881 р. Можна вважати це питання закритим. Багаті люди, як правило, крім дружини, завжди мали по декілька коханок. Ми не маємо відомостей про їх подружнє життя і тому ситуації можуть бути різні (автор книжки О. Ленський).

В останні роки свого життя Герман Гансен втратив зв'язки з Оскаром, Карл же навчався в Казані, потім подорожував до Німеччини, Фінляндії, Польщі. Урешті-решт отримав польське громадянство. Відомий польський архітектор, що з вивчення його біографії ми починали пошуки, Оскар Миколай Герман його син та, відповідно племінник Оскара Германа. Він установив у Варшаві меморіальну плиту на честь свого діда Германа Апельсина. Про інших нащадків з боку Карла Германа можна написати окреме дослідження. Та повертаючись до родоначальника – Германа Гансена, варто зазначити, що після загострення захворювання нирок 18 (30 за новим стилем) жовтня 1892 року, у віці 71 рік він помирає. Місце поховання досі остаточно не з'ясовано. Висунуто два припущення: Митрофанівське кладовище (1927 року було закрите) або Смоленське лютеранське кладовище, адже саме воно до 1919 р. було у віддані лютеранської церкви Св. Катерини (пастор якої, як зазначено вище, хрестив сина Гансена).

За заповітом, який було укладено Г. Гансеном 1885 року, його спадок було розподілено між двома синами, Хеленою та власною сестрою Мартіною, яка була його вірним супутником до кінця життя. Таким чином, Оскар та Карл успадкували близько 2,5 млн. крон та будинок на Невському проспекті [29, с. 97]. Це відразу дає відповідь на питання, звідки у молодого Оскара було стільки коштів на укладання своєї колекції. Що ж стосується Мартіни Гансаен вона успадкувала інший будинок у Санкт-Петербурзі. Сестра Германа (важко хворіла та померла за кілька місяців після брата) була глибоко релігійною людиною і не мала власної родини. Після того, як вона дізналася про заповіт Германа, аби не розбещити племінників коштами, змінила власний заповіт [29, с. 108] і більшість отриманих коштів заповіла на благодійну діяльність: підтримка лютеран, бідних, хворих, а також дитячих будинків у Християнії. Від імені брата Мартіна заповіла близько 55 тис. рублів для норвежців та шведів у Санкт-Петербурзі. Саме завдяки їй прізвище Гансен було увіковічено – більшу частину статків було надано на будівництво лікарні (у Санвіку, околицях Осло), для бідних дітей, хворих на туберкульоз (збудовано 1 квітня 1936

р.) З 1969 року пікарня змінила свій напрямок, але називається іменем людини, яка її заклала, - Martina Hansens Hospital.

Що стосується Хелени та юного Оскара, то при дослідженні київських архівів стало відомо, що мати – на той час дружина колезького асесора Сумовського – подала прохання на усиновлення Оскара Германа Гансена лише 1902 року [6, арк. 7], коли він уже значився купцем другої гільдії та був покликаний до виконання воєнних обов'язків. Можливо це певним чином пов'язано з судовою справою, яка продовжувалась до 1903 року та була порушена через невдоволеність Хеленою умов заповіту (вона хотіла отримати ще й інший будинок чоловіка) [29, с. 100], а можливо факт усиновлення міг вплинути на відсторонення Оскара від воєнних обов'язків.

Повертаючись до київського періоду юного О. Гансена, зазначимо, що 1907 р. він пише на ім'я ректора Імператорського університету Св. Володимира для перевodu з юридичного факультету Петербурзького університету на такий самий факультет київського навчального закладу. Мотивація до переведення: „Мотивом переходу мого з Петербурзького університету послугував переїзд родичів моїх до Києва” [6, арк. 24]. Там же написано і відому адресу: Петербург; Невський 26, власний будинок. У державному архіві Києва зберігаються й інші документи стосовно навчання, успішності Гансена.

Щодо культурної діяльності Оскара, для нас важливим є документ, у якому він згадує про створення музею – протест стосовно податку, який зобов'язували сплатити. У документі Оскар Герман зазначає, що більшу частину своїх статків він витратив на своє музейне зібрання, коштів на його нинішньому рахунку недостатньо для сплати податку: „Як, ймовірно, відомо деяким членам Комісії, як і кожному хто мене знає, я ніколи не належав до тієї категорії молодих людей, котрі маючи надлишок матеріальних засобів пропалювали все своє життя, вели розкішний образ життя, витрачали свої кошти на забаганки, розгули і т. п., одним словом мене ніхто по моєму скромному способу існування, не насмілиться зарахувати до так званої „золотої молоді”...

Усі ж мої матеріальні засоби, тобто весь прибуток, який я отримував, був мною виключно витрачений на створення моєї музейної збірки...

Музей у даний час повністю націоналізовано (3 квітня 1919 р.) та перейменовано у 3-й Державний Музей, більша частина його тимчасово

зберігається у м. Сумах (евакуйована з Києва 1915 р.) [27, арк. 108-108 зв.]. Гансен також перераховує наукові праці, каталоги до виставок, літературу, де згадується збірка [17; 28]. Серед них є й власна праця колекціонера „Межигірські клейма” [5], адже, як написав М. П. Денісов при описі та реєстрації музею Гансена (за дорученням Нарбути): „Така збірка Межигірського фаянсу єдина у світі по повноті та рідкості...” [27, арк. 136], налічувала вона близько 1000 предметів. Згадується тут і відома мистецькознавча праця О. Селіванова, присвячена маркам на фарфорових та фаянсових виробах, де автором у передмові було виражено вдячність Гансену за надання матеріалу для роботи.

Згодом цю книгу та один із журналів будуть шукати та просити повернути до музею, адже: „Звичайні екземпляри цих праць коштують багато сотен рублів і зустрічаються дуже рідко виданий же у свій час 3-ім Державним Музеєм екземпляр книги Селіванова містить його власноручний підпис, що надає йому особливішу цінність. ...» [27, арк. 136].

Музей Гансена розташовувався в його колишній квартирі, в будинку, який належав Л. Родзянку, по вул. В. Підвальної, 14 а. Документи про інших власників квартир яких змушували до переселення у зв'язку зі створенням музею, зберігається і архівах. Сумська колекція розміщувалася в у власному будинку Сумовських на Петропавлівській вулиці, 58 (нині – Інститут прикладної фізики НАН України)

Сам Гансен певний час іще працював співробітником музейного відділу Комітету з охорони пам'яток старовини та мистецтва [24, арк. 82], консультантом при Третньому державному музеї: «...через відсутність нині детального каталогу я необхідний, як класифікатор і лектор популяризатор...» [27, арк. 109 зв.], його помічником був Микола Миколайович Фліге (нар. 03.06.1876 р.) [27, арк. 154] (стосовно інших співробітників музею див. цитовані у даній статті архівні матеріали).

Гансен навіть частково робив опис предметів у Другому державному музеї (Б. І. та В. Н. Ханенків): колекції зброї, порцеляни, скла, килимів, гобеленів [25, арк. 16-17 зв., 21 зв.]. Співпрацював із Біляшівським, Шифріном, Вержбіцьким як експерт при Надзвичайній Об'єднаній Комісії ВУКОПМС для забезпечення та визначення місцезнаходження надзвичайно цінних предметів старовини та мистецтв [24, арк. 7, 8, 28, 30; 26, арк. 74].

Цікаво, що, як вважають зараз науковці, колекція Гансена була дуже вивіреною та поміркованою, але деякі очевидці на початку ХХ ст., навпаки, називали його безсистемним збирачем, «...вічною жертвою різних антикварів-барішників, які продавали йому усіяке сміття під виглядом херсонських розкопок» [19, с. 235].

Улітку 1919 року Третій державний музей із київською колекцією було відкрито для публіки. Очевидець згадував: «Київська частина цієї націоналізованої збірки складалася із таких відділів: 1) Картини старинних майстрів і сучасних, рисунки, гравюри і мініатюри 2) фарфору і фаянсу; 3) меблі; 4) скла і хрустала; 5) бронзи; 6) предметів церковного обіходу; 7) зброї; 8) предметів, що належали до масонських лож; 9) бісерних робіт; 10) маленьких ювелірних речей. Відділ картин поділяється на дві частини: картини старинних майстрів виключно російських і сучасних майже виключно польських... Декілька предметів закордонних старих авторів, наприклад, Верне, Ж. і інших. Між картинами сучасних майстрів, де переважно місто дано польським малярам де кілька творів є Нарбута, Рилова, Лукомського, Бродського Бурачека, Мурашко, Юон, Крюгер-Прахо-вой, Айвазовського Виноградова, Ярового...

Фарфор і фаянс музею має особливу вартість. Власник звернув увагу на предмети заводів Корець і Барановки, а ще більш мається фаянсу Межигірського заводу... Шкло і хрусталь поділяються на дві частини: польського походження хрусталь і українського — шкло, переважно бокали, стакани і графини... Ціла кімната зброї майже виключно польських військ, між котрою трапляється не мало предметів, що належали історичним особам, наприклад: шабля 1680 р. Сигізмунда III-го (роки життя Сигізмунда III — 1566-1632 рр. — Г. Р.)... Досить численна збірка речей масонських: документів, печатей, знаків масонських лож, між котрими — цікаві речі належали до ложі Київської, а також польських масонських лож...

Після видання наказу о денационалізації власник цього музею запрохав передати музей в його розпорядження. В сучасний момент музей не має доступу для огляду публікою, крім випадкових оглядів з дозволу власника» [13, арк. 1—3]. Враховуючи неповний виклад матеріалу як у даній статті, так і у попередників [16], вважаємо за необхідне опублікувати цей документ (іл. 8-10).

Що сталося з самим власником після 1920-х рр., для українських науковців було загадкою. У нашому дослідженні ми підняли це питання з надією, що Гансену усе ж таки пощастило виїхати, адже недарма його вітчим був інженером шляхів сполучення, а з 1898 р. — першим директором акціонерного товариства Білгород-Сумської залізничної дороги [22, с. 88]. Л. Федевич у приватній бесіді висловила припущення, що записка, написана олівцем, яка збереглася в архіві вищих органів влади, була чернеткою для посвідчення, яке Гансен собі виписав для вільного виїзду з країни. У ній йдеться про те, що Оскар-Герман «...відряджений в Остерський уїзд Чернігівської губ. та Київський на предмет виконання археологічних обстежень... Всім Керівним установам та особам пропонується сприяти товаришу Гансену при виконанні його обов'язків, і на залізничних шляхах та пароплавах надавати право позачергового проїзду. Посвідчення це дійсне з 1 вересня цього року» [27, арк. 155]. Невідомо, чи була задіяна ця записка, але кожен документ відіграє у дослідженні свою роль.

У нашій розвідці, завдяки сприянню Г. Бертельсена, встановлено та вперше в Україні подано відомості про Оскара Германа після 1920-х років. Справа в тому, що після написання книги про «Апельсина»-Германа відбулося урочисте встановлення пам'ятника Германові Гансену і до автора книги написала правнучка норвезького мільйонера — відповідно онука Оскара Германа Гансена.

Одним з членів правління Белгород-Сумської дороги був титулярний радник Микола Карлович Фліге і не випадково його син Микола

Миколайович Фліге працював разом з Гансеном в музеї. Сумовський не був першим директором залізниці, а всі вони були рівні і склад директорів змінювався. Ці архівні документи я подавав вище (автор книжки О. Ленський).

Герман Бертельсен залюбки допоміг нам познайомитися — таким чином, з перших вуст ми отримали відомості про родину Оскара.

Хелена Віттерсгейм

Донька Оскара Наталія

Оскар та Анна з онукою Мариною

було місто Фрайбург, де мати Марини Наталія під час навчання познайомилася зі своїм майбутнім чоловіком та одружилася. Марина народилася вже в місті Ройтлінген (1949 р.). Надалі вся родина знову переїжджає до великого міста Штутгарт. Саме у Штутгарті Оскар (07.01.1964), Анна (04.12.1969) та Наталія (19.08.1980) закінчують своє життя (Хелена померла у 20-ті рр. ХХ ст.). Через скрутні обставини за кілька десятиліть після смерті близьких Марина не мала змоги сплатити за могили, тому до наших днів вони не збереглися. Про життя Оскара Гансена ми готуємо на основі спогадів його онуки окреме ґрунтовне дослідження (іл. 14).

Стосовно української колекції, яку зібрав Оскар Герман Гансен та яку було оцінено у суму близько 5 млн. рублів [27, арк. 106 зв, 108 зв.], зазначимо, що вона так і не злилася в одне ціле, як радив Денисов, а навпаки — розпорошилася по різних музеях України. Музейні працівники наразі посилаються на відсутність «повних» актів передачі, що унеможлиблює стовідсоткове встановлення походження тих чи інших предметів. Проте в архівах збереглися описи предметів, що перебували як у київській, так і у сумській колекції. Музейні співробітники називають їх «сліпими» списками, які склалися поспіхом. Ми ж вважаємо, що складати список протягом двох місяців, як зазначено у документах, — це не такий уже маленький термін. Тим більш це стосується опису картин, до деяких із них було зроблено ще й інвентарні описи [27]. Стосовно ж порцеляни, яка цікавить нас у рамках дослідження, тут справа трохи гірша, адже частина київської колекції описана стисло, як-от: фігур — 8, ваз — 2. Із сумською частиною справи кращі: порцеляна серед опису займає 37 сторінок включно зі зворотами і поділена по заводах виготовлення. Опис предметів є достатнім для впізнання тієї чи іншої речі, особливо фігур: завод Попова — «Торговка грибами», «Трубадур», «Мавпа-підсвічник», чашка з жіночим портретом під золотою сіткою тощо.

Крім того, збереглися документи з реставрації фарфорових та фаянсових виробів, яку для Третього державного музею зробили в Художній майстерні живопису та фотографії В. Єгорова, де надано детальний опис предметів із цінами [27, арк. 130, 131 зв., 133].

Ми поставили завдання покроково виокремити хоча б порцелянові предмети з колекції Третього державного музею. Першим музеєм, який охоче відгукнувся на наш запит, став Національний музей українського народного декоративного мистецтва (НМУНДМ). За підтримки заступника

генерального директора з наукової роботи Л. Білоус та сприяння провідного наукового співробітника Т. Нечипоренко нами було проведено виокремлення предметів із колекції Оскара Германа.

Т. Нечипоренко підготувала для нас витяг із переліком виробів, котрі фігурують як вироби з колекції О. Гансена. Частина предметів, яка б могла належати до даної колекції, але не містить такої інформації в інвентарній книзі, — до розгляду не надавалася. Таким чином, нам стало відомо про 62 предмети, 27 із яких — вироби Києво-Межигірської фаянсової мануфактури (іл. 15—16). Порцелянові твори представлені виробами заводів А. Міклашевського (14 од.) (іл. 17-22), Ф. Гарднера (2 од.), також Баранівського фарфорового заводу (14 од.) (іл. 23) та Корецької порцелянкової мануфактури (5 од.). Крім наданого музейного списку, частину фарфорових виробів фабрики Міклашевського з НМУНДМ та посиланням на колекцію Гансена було віднайдено у каталозі Е. Самецької [20]. Таким чином, загальна відома кількість виробів: фаянсу — 27, порцеляни — 41, з них заводу Міклашевського — 20. Як простежуємо, більшість виробів — саме з українських заводів, що пов'язано не стільки з самим колекціонером, скільки з тематичним розподілом його колекції по відповідних музеях.

Автор висловлює велику подяку працівникам музею НМУНДМ за інтерес до відродження імен особистостей, які сприяли формуванню музейних збірок. Чи відгукнуться інші музеї на пропозицію простежити та умовно виокремити предмети з колекції Гансена — покаже час.

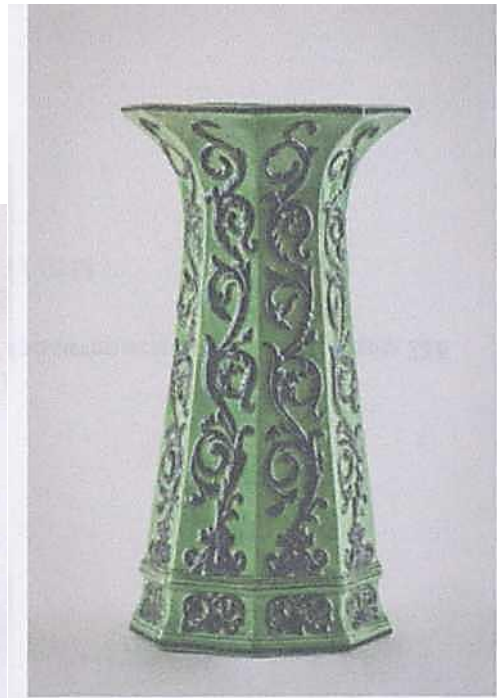
Висновки. У статті автор провів умовну генеалогічну лінію від батька Оскара Германа Гансена до онуки, тим самим заповнюючи лакуни у біографічних відомостях про колекціонера. У результаті дослідження було встановлено життєвий шлях засновника Третього державного музею після 1920-х рр. Дані відомості, як і дата та місце смерті колекціонера, публікуються у поданій статті вперше.

Зібрання Гансена в Національному музеї українського народного декоративного мистецтва (НМУНДМ).

Гл. 15. Сфінкс. Скульптура. Києво-Межигірський фаянс. 1834 р.

Гл. 16. Ваза. Києво-Межигірський фаянс. 1850 р.

Зібрання Гансена в Національному музеї українського народного декоративного мистецтва (НМУНДМ).

Автор з допомогою музейних працівників окреслив та виокремив по заводах порцелянові вироби з НМУНДМ, які були власністю О. Гансена. Їх опис та дослідження буде виконано у рамках подальшого дослідження.

Є велика надія структурувати та створити науковий каталог із повною колекцією Оскара Германа Гансена, виокремивши предмети з усіх українських музеїв. Проте унеможлиблює процес закритість багатьох музейних фондів для науковців, не кажучи вже про народ. Музейним працівникам потрібно усвідомити, що об'єднання зусиль заради спільної мети — це чудова можливість для створення толерантної дружньої музейної спільноти, яка наразі занепадає.

Ідея про відкритість музеїв, якої прагнули століття тому, знову злободенна та потребує державного перегляду.

Перспективи подальших розвідок автор вбачає у виокремленні та дослідженні предметів з Третього державного музею, які зберігаються у різних музейних установах, створенні повноцінного альбому та виставки з однойменною назвою. Крім розглянутих у статті біографічних відомостей про О. Гансена, вважаємо за необхідне розширити та простежити образ колекціонера за спогадами онуки.

Я повністю згоден з Решетнковою стосовно закритості музеїв. Мені відповіли зразу, що у фонди не пустять. У працівників музею існує дуже висока самооцінка і вести діалог з ним досить важко. Все іноді залежить від їх настрою. Були дуже рідко випадки, коли таж Арєф'єва і Федевич давали поради або дозволяли щось сфотографувати. Тому мені довелося зробити в цій книжці таку підборку матеріалів. Я думаю, що ця книжка стане універсальним довідником з зібрання Гансена і історії наших музеїв (автор книжки О. Ленський).

Література:

1. Амеліна Л. Екслібрис зі збірки НХМ України [Текст] / Лариса Амеліна // Пам'ятки України : історія та культура. — 2012. — № 9 (179). — С. 6-11.
2. Арєф'єва Г. Українська музейна справа і місце Сумського художнього музею серед українських музеїв [Текст] / Галина Арєф'єва // Художній музей : зб. ст. і матеріалів. — Суми, 2005. — С. 7-19.

3. Архівні наукові фонди рукописів та фонозаписів Інституту мистецтвознавства, фольклористики та етнології ім. М. Т. Рильського НАН України. Ф. 13-5. Од. зб. 359. 5 арк. 4 фото.
4. Бібліотеки киян. Словник власників [Текст] / авт,- упоряд. А. Кончаковський. — К. : Промінь, 2005. — 127 с. — ISBN 966-8512-19-7.
5. Гансень О. Межигорскія клейма [Текст] / О. Гансень // Искусство. Живопись. Графика. Художественная печать. — 1911. — № 6-7. — С. 271-273.
6. Державний архів м. Києва (ДАК). Ф. 16. Оп. 464. Од. зб. 2185. 27 арк.
7. Дом Г. И. Гансена на Малой Конюшенной улице стал региональным памятником [Електронний ресурс] // Комитет по государственному контролю, использованию и охране памятников истории и культуры : [Веб-сайт]. — Електрон, текст, і граф, дані. — СПб., 2017. — Режим доступу : <https://kgior.gov.spb.ru/press-centr/news/21446/>? (дата звернення : 06.12.2017). — Назва з екрана.
8. Друг О. Вулицями старого Києва [Текст] / Ольга Друг. — Львів : Світ, 2013. — 512 с.
9. Друг О. Оскар Гансен і доля його київського та сумського зібрання [Текст] / Ольга Друг, Людмила Федевич // Пам'ятки України : історія та культура. — 2014. — № 4 (202). — С. 52-61.
10. Іванова О. В. Київський колекціонер Оскар Гансен (1881 —після 1920 рр.) та історія його колекції [Текст] /
11. В. Іванова // Національному музею історії України — 110 : темат. зб. наук. пр. Ч. 2 /редкол.: Ніна Ковтанюк (голов, ред.) [та ін.]. — К.: Такі справи, 2009. — С. 33- 44. — ISBN 978-966-7208-53-0, 978-966-7208-51-6
12. Ілінг А. Повернуте ім'я — О. Гансен : до історії приватного збирання в Києві [Текст] / А. Ілінг // Ханенківські читання : матеріали наук.-практ. конф. — Київ, 2001 — Вип. 3. — С. 28-40.
13. Інститут рукопису Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського (ІР НБУВ). Ф. Х. Од. зб. 12614. 3 арк.
14. Ілінг А. В. К историк формирования коллекции Киевского музея русского искусства [Текст] / А. В. Илинг // Роль приватних колекцій у формуванні зібрань художніх музеїв : зб. ст. за матеріалами Міжнар. наук.-

практ. конф., Харків, 11-12 березня 2005 р. / уклад. Л. Є. Пономарьова. — Х., 2005. — С. 81-94.

15. Ковалевська О. «Огромный багаж знаний, совершенно безвозмездно отданный потомству...». [Чим збаїаіила Суми колекція Оскара Гансена] [Текст] / Ольга Ковалевська // Український тиждень. — 2015. — № 44 (416). — С. 34-35.

16. Ковалинский В. В. Меценаты Киева : сб. очерков [Текст] / В. В. Ковалинский. — 2-е изд., испр. и доп. — К. : Кий, 1998. — 528 с. — (Бібліотека музею історії міста Києва).

Світлини зі сторінки Олени Приймач у фейсбуці

Судячи з тієї полеміки, яка виникла на цій сторінці фейсбуку, до яких заводів відносити певні предмети, я обмежусь тільки показом світлин виставлених Оленою Приймач. Я не маю архівних документів для аналізу. Посилатися на підписи зробленими під цими світлинами теж не хочу. Можете самі відвідати музей и подивитися, що там написано. Якими заводами представлено зібрання Оскара Гансена, ми в цій книжці не раз писали.

Замість епілогу

Мені завжди боляче бачити, який людський непотріб потрапляє на верхівку влади від якої залежить твоє життя і благополуччя.

Я дуже хотів отримати державні кошти на видання цієї книжки, але маючи гіркий досвід спілкування з інформаційним відділом Сумської ОДА я зрозумів, що я їх ніколи не отримаю і тому погодився віддати книжку на Сумський історичний портал. Мій гіркий досвід полягав в тому, що я подав заявку на видання фундаментальної книжки „Троїцька церква і родовід архітекторів Шольців”. Обласна комісія визнала її кращою і я міг отримати ці 20 тис. але інформаційний відділ під керівництвом Надярного зробив все щоб її втопити. Два рази видавали краєзнавчі казки Петрова, а потім, здається, забрали на видання книжок по християнству, бо треба було щось зварганити під томос. В мене

вже не має біологічного часу. Думаю, що і за Троїцьку церкву і архітекторів Щольців віддам теж на історичний портал.

Евген Терехов раніше поставив книжку про Гансена в інтернет, але вона не була закінчена і це робилося без моєї згоди. Тепер ви маєте повну версію цієї книжки.

Вже скоро три роки, як божевільна влада не може або не хоче віддати мені заслужену нагороду орден „За заслуги” третього ступеню.

Зміст

Вступ.....	3
Гансени в Петербурзі.....	5
Народження Оскара Гансена.....	9
Роки навчання О. Гансена.....	10
В-Бобринський цукровий завод.....	10
Білгород-Сумська залізниця.....	16
Садиба Суханова-Сумовської.....	25
Гансен колекціонер.....	32
Ілінг А. Повернуте ім'я.....	43
Доля сумської колекції.....	53
Порцеляна, фаянс, скло з зібрання О. Гансена.....	71
Історія Сумського художнього музею.....	78
Доля Сумського музею періоду окупації.....	112
Поновлення роботи музею.....	129
Про краєзнавчий музей.....	134

Додатки

<i>Л. Ф. Фонтана и М. Д. Апраксина</i>	143
<i>Трубецкой. Записки кирасира</i>	143
<i>Старинные усадьбы Харьковской губернии</i>	151
<i>Список национализированных домовладений</i>	151
<i>Онацький Н. Сім років існування Сумського музею</i>	169
<i>Стаття Ареф'євой</i>	183
<i>Рішення № 207</i>	198
<i>Стаття Сапухіной</i>	198
<i>Історія міського і з'єднаного банків</i>	209
<i>Документи з родинного архіву Наталки Онацької</i>	210
<i>З листа Тетяни Грищенко</i>	221
<i>Обозная В. И. К общей родословной Германа и Оскара Гансенов – благотворителей и коллекционеров</i>	222
<i>Обозная В. И., Деревянко О. Г. Документы Сумского художественного музея в Отделе рукописей Государственной Третьяковской галереи</i>	230
<i>Решетньова Г.О. Оскар Гансен: Нові біографічні відомості</i> .	245
<i>Світлини Олени Приймач</i>	267

Науково-популярне видання

Оскар-Герман Германович Гансен

Автор і упорядник Ленський Олексій Васильович

Верстка і дизайн: Ленського О. В.

Видання друге

Підписано до друку 30. 01. 2017 р.

Формат 90х60/16

Друк цифровий

Гарнітура Times. Наклад 15 пр.

Власне видавництво Ленського О. В.

Л 33 Ленський О. В. Оскар-Герман Германович
Гансен і сумські музеї – Суми: Власне видавництво
Ленського О. В. 2015. 274 с., іл.

УДК 069.5 : 7 (477.52). Гансен

Зруйнований будинок, де був колись Орловський банк

